

21. Camps del Francolí

Comarca:

Baix Camp, Alt Camp i Tarragonès.

Superfície:

21.542 ha

Municipis:

Valls, el Milà, la Masó, Alcover, la Selva del Camp, Vilallonga del Camp, el Morell, la Pobla de Mafumet, Perafort, Almoster, Constantí, i parts de Reus i Castellvell del Camp.

562

Conreus d'oliveres a prop del polígon industrial petroquímic Nord. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge agrícola de plana, entre el riu Francolí i les muntanyes de la serra de la Mussara.
- Mosaic agrícola molt divers i heterogeni on predominen els conreus llenyosos de regadiu: avellaners, oliveres i ametllers.
- Camps de secà de poca extensió i dedicats al conreu d'oliveres, ametllers, cereals i vinya.
- Els espais naturals hi estan poc representats. La vegetació de les ribes del Francolí i dels torrents que li són tributaris constitueixen els hàbitats més valuosos.
- Contrast entre els conreus agrícoles tradicionals i els usos industrials dels complexos petroquímics del Morell i la Pobla de Mafumet.
- Els nuclis urbans es localitzen uns al peu dels primers contraforts de la serralada i amb domini sobre les planes immediates (Almoster, la Selva del Camp, Alcover) i els altres quasi a la riba del Francolí com la Masó, el Milà, el Rourell, Vilallonga, el Morell i la Pobla de Mafumet.

Mirador

— Itinerari motoritzat

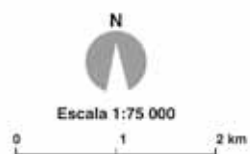
5 la Selva del Camp - el Rourell - C-37

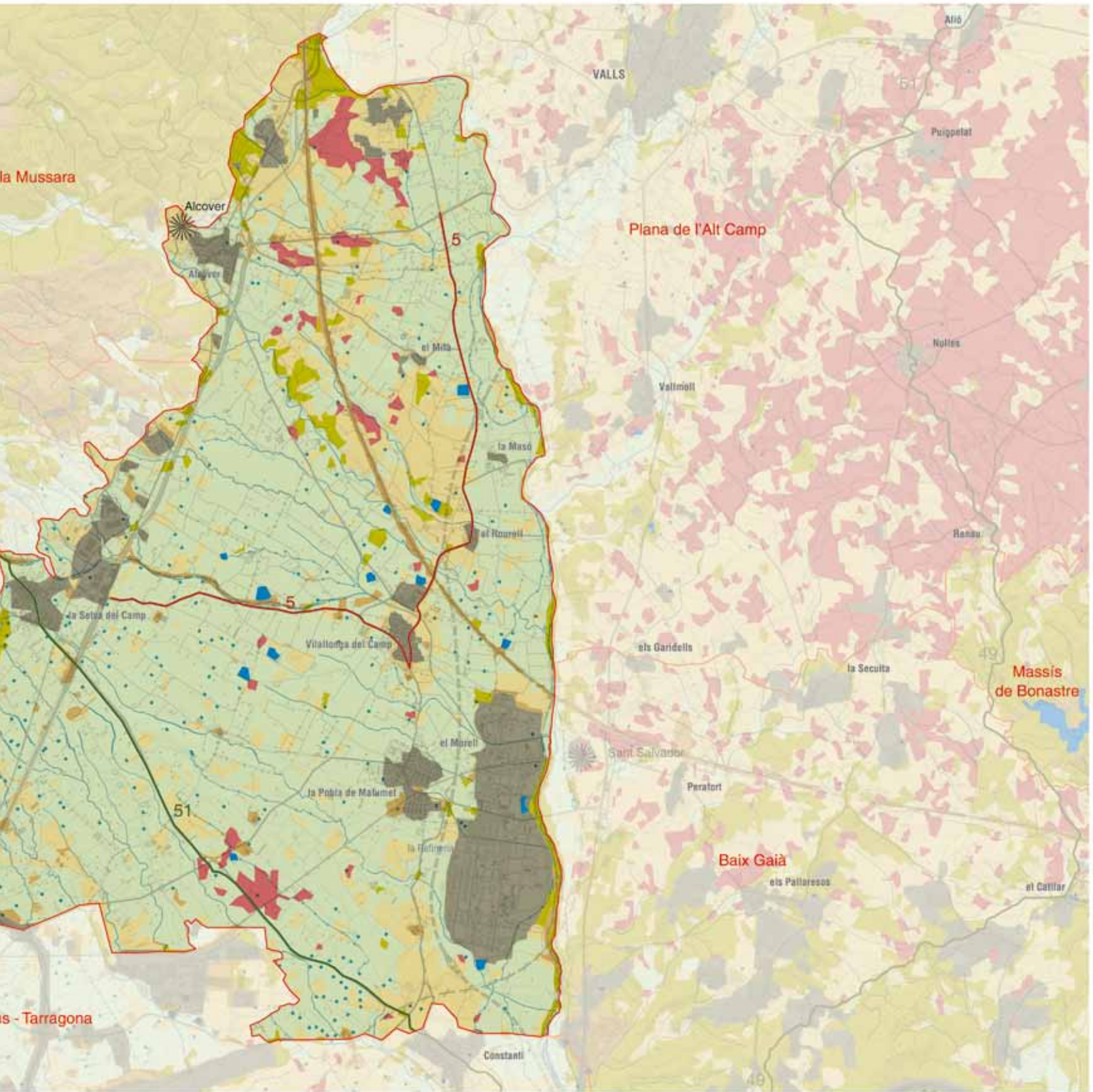
— Itinerari a peu

51 GR-65-5 - Camí de Sant Jaume

564

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El paisatge planer dels Camps del Francolí s'estén entre el llit del riu Francolí, que circula pel costat de llevant, i els relleus perifèrics de la serra de la Mussara que tanquen la plana per ponent. Al sud, el límit el marca el canvi paisatgístic que es produeix entre Constantí i Reus, quan la plana perd el caràcter agrícola per la implantació d'infraestructures viàries i grans àrees d'equipaments.

L'orografia d'aquest territori és molt suau. El relleu oscil·la entre els 40 metres de cota vora el riu Francolí a l'alçada de la Pobla de Mafumet, i els 260 metres d'Alcover, al peu dels primers contraforts de la serra de la Mussara. Tota la plana bascula, per tant, lleugerament cap a llevant, fet que condiciona el traçat de la xarxa hidrogràfica tributària del Francolí, que pren una orientació d'oest cap a l'est.

Els materials que afloren a la plana són sediments al·luvials i col·luvials de l'Holocè, constituïts per graves, conglomerats i sorres. Just a la riba dreta del Francolí, en tot el sector oest que limita amb el riu, apareixen materials una mica més antics, del Pleistocè-Holocè basal, amb predominança de graves amb sorres, llims i argiles.

La xarxa hidrogràfica està constituïda pel riu Francolí, el col·lector principal, que circula en sentit nord-sud pel costat de llevant, on fa de límit amb la plana de l'Alt Camp. El Francolí recull les aigües de tot un conjunt de rieres i torrents que tenen el seu origen en els relleus de la serra de la Mussara. El riu Glorieta és un dels més llargs, ja que s'obre camí per l'interior dels relleus de la serra de la Mussara des del peu dels altiplans dels Motllats fins a sortir a la plana per Alcover i dirigir-se cap al Francolí pel sud del Rourell. Un altre afluent de llarg recorregut és la riera de la Selva, que des del sector oriental de la fossa de Vilaplana es dirigeix cap al Francolí després de passar per la Selva del Camp, Vilallonga del Camp i el

566

La vegetació de ribera està poc desenvolupada i es redueix a masses discontinues de canyar (*Arundo donax*) i canyís (*Phragmites australis* subsp. *australis*) principalment situades al riu Francolí. Observatori del Paisatge

Morell. Tot aquest conjunt de rieres i torrents es caracteritza per tenir estiatges molt marcats i poder causar riudes quan a la tardor cauen pluges molt intenses.

La gran extensió que ocupen els usos agrícoles, un 85% de la superfície, ha fet recular extraordinàriament els espais amb vegetació natural. Només hi resta algun petit clap de pineda de pi blanc que destaca entre els conreus, com el bosc de la Marquesa prop del Rourell, juntament amb brolles i erms que prosperen en algun camp abandonat. La vegetació de ribera apareix de forma discontinua en els marges de les rieres i torrents que travessen la plana i sobretot a les ribes del riu Francolí. Bardisses i canyars ressegueixen els cursos d'aigua. A la riera de la Selva apareix l'alloc (*Vitex agnus-castus*) i canyissars sobre els sòls més humits. També s'hi troben comunitats dels codolars amb el cascall marí (*Glaucium flavum*). A les ribes del Francolí apareixen fragments d'alberedes, freixenedes i salzedes. Hi ha 90 hectàrees de boscos de les ribes del Francolí, que pertanyen als ajuntaments de la Pobla de Mafumet, Perafort i els Pallaresos, que estan sotmesos a un règim de gestió pública.

Tot i que tradicionalment els conreus de secà eren els predominants, molt aviat es van començar a aprofitar les aigües del Francolí i després a perforar pous per poder regar. El regadiu es va estendre encara més després de les gelades de 1956 que van afectar oliveres, avellaners i garrofers. El Milà, per exemple, és un dels municipis que gaudeix d'una major part de la seva superfície de conreu dedicada al regadiu. Als termes municipals de la Masó i el Rourell també hi ha un gran predomini de les terres regades en detriment del secà, gràcies tant a les aigües del Francolí com a les basses construïdes pel servei de regants del Sindicat de l'Aigua. A la Selva del Camp es dedica al regadiu gairebé tot el sòl agrícola, igual que a la Pobla de Mafumet i al Morell. En l'espai de regadiu els conreus principals són els avellaners, les oliveres i els ametllers. Al secà hi predominen ametllers i cereals entre algunes parcel·les de vinya. També oliveres i garrofers ocupen petites superfícies dedicades a fruiters de secà, tot i que són freqüents com a marges de conreu al voltant dels camps. Els conreus dedicats a vinya són un relicte, només ocupen un escàs 2% de la superfície conreada i es concentren bàsicament a Alcover i a Constantí. Tot i que la ramaderia no hi és gaire representativa, algunes granges d'aviram i de porcí complementen el sector agrari.

Evolució històrica del paisatge

Els conreus d'aquest territori van ser fins ben entrat el segle XVIII, el mosaic de la trilogia mediterrània (el blat, la vinya i l'olivera), tot i que des del segle XIV hi ha constància de la lenta expansió del conreu de l'avellaner. El segle XIX va ser el de l'expansió de la vinya, que va arribar a sobrepasar el 50% de la superfície conreada, quan es van rompent terres fins aleshores ocupades per massa forestal. Alguns noms de partides de terme així ho testimonien: "la vinya" o "les vinyes". El cereal esdevé un conreu testimonial, i l'olivera es manté com un conreu complementari, en competència amb un conreu que pren força, com és el garrofer que, després de la crisi de la fil·loxera, es cultiva en els terrenys menys aptes per a altres cultius.

A partir de la darrerria del segle XIX, com a conseqüència de la fil·loxera, el paisatge de la vinya canvia pel de l'avellaner i esdevé, així, quasi en monocultiu a la majoria de terres de regadiu. En un segon terme apareix l'olivera com a conreu complementari, el garrofer com a conreu de secà en espais més marginals, i en menor grau l'ametller.

El cereal va associat a poques hectàrees, vinculades a explotacions ramaderes, mentre que la vinya experimenta una revifalla en punts molt localitzats dins dels Camps del Francolí.

A partir de la crisi del conreu de l'avellaner, als anys noranta del segle XX, s'ha recuperat el conreu de l'olivera, associat a una millora dels rendiments econòmics a través de la Denominació d'Origen Protegida Siurana. Aquesta revifalla de l'olivera ha permès fer una reconversió de finques que ha fet variar el paisatge. No obstant això, el conreu de l'avellaner des de 1999 s'adscriu a la Denominació d'Origen Protegida Avellana de Reus, fet que està ajudant a recuperar la importància d'aquest conreu.

Els nuclis dels Camps del Francolí tenen una evolució demogràfica similar fins a l'aparició del model econòmic basat en la indústria, cap a la dècada de 1960, moment en què es va produir un creixement dispar: els municipis on es localitzaven les indústries, o els nuclis propers, creixien de forma considerable, mentre que la resta romania estancada o decreixia en un inici. La diferent evolució demogràfica va suposar, també, una diferent incidència sobre el paisatge. La Selva del Camp va esdevenir un altre punt de creixement, junt amb Almofter, per la capacitat d'atraure població procedent de nuclis propers (especialment de Reus) i per la capacitat de desenvolupar un model industrial propi. La resta de nuclis intentaven seguir el model de la Selva per aprofitar la demanda del model urbanístic de ciutat jardí.

La població va fluctuar de forma important entre els segles XIV i XVIII, fins al punt que el 1719 hi havia menys població que a mitjan segle XIV. El 1787 es triplicà la població respecte a l'any 1719, i el 1860 el creixement fou ja del 32% en relació amb el 1787. A partir del tombant de segle XIX i motivat per la crisi del camp, es va produir una pèrdua continuada de població. La recuperació de població no es va fer efectiva fins a l'impuls econòmic dels anys cinquanta i seixanta del segle passat, amb la implantació i consolidació del model industrial del Camp de Tarragona.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El caràcter del paisatge dels Camps del Francolí ve donat, en primer terme, pel predomini del paisatge agrícola. La diversitat de conreus llenyosos, predominantment d'avellaners, a més d'oliveres, ametllers i alguns garrofers; és un dels trets paisatgístics que més crida l'atenció. En segon lloc, destaca el contrast entre l'àrea eminentment agrícola i els usos industrials que, encara que només ocupin el 5% de la superfície, estan molt concentrats i destaquen molt en el paisatge.

Sens dubte, per extensió i tradició, el sector agrícola és el que ha contribuït a transformar, modificar i determinar el paisatge dels

Camps del Francolí. La tendència a mantenir el conreu de l'avellaner quasi com a sistema de monocultiu, junt amb la lenta transformació d'algunes hectàrees en benefici del conreu de l'olivera, determinen el paisatge actual. Cal destacar aquesta àrea, juntament amb un sector de la plana del Baix Camp, ja que s'hi concentra una de les continuïtats de conreu d'avellaner més important de la península Ibèrica, fet pel qual ha esdevingut un paisatge molt singular i específic. Aquesta particularitat es pot observar en el seu màxim esplendor a l'àrea que hi ha entre la Selva del Camp, Alcover, el Milà, Vilallonga del Camp i el Morell.

D'altra banda, a l'extrem nord es localitzen conreus d'ametllers i garrofers, tot i que l'olivera està guanyant superfície gràcies a la revaloració de l'oli d'oliva arbequina. En aquest sentit, especialment la Cooperativa de la Selva, però també les d'Alcover, Almofter, el Morell i algunes iniciatives privades han impulsat la recuperació d'aquest conreu, en dotar de reg gota a gota molts camps d'oliveres joves per augmentar la producció respecte dels conreus de secà.

La vinya ha esdevingut testimonial en el paisatge dels Camps del Francolí, localitzada a determinades finques del Milà, Almofter i del mas de Sant Ramon i mas de les Ànimes a Constantí (on hi ha els camps experimentals dels estudis d'enologia de la Universitat Rovira i Virgili), recuperacions lligades a projectes productius de qualitat.

El conreu d'horta és també poc important, tot i que se'n localitzen algunes finques als entorns dels nuclis urbans.

Pel què fa a les construccions agrícoles, els masos que hi ha enmig de la plana solen ser d'arquitectura molt senzilla, i entre aquests, alguns resten funcionals mentre que altres han perdut tota possible activitat. Enmig dels camps, apareixen sovint basses d'aigua per al seu emmagatzematge, canals procedents de les mines d'aigua i petits edificis tradicionals on es guarden les eines del camp.

Cal destacar que de Constantí a la Selva del Camp apareix un enorme conjunt de sitges metàl·liques, entre els camps de conreu d'oliveres, avellaners i ametllers, que creen impacte visual per l'alçada de les estructures, la brillantor de la seva superfície i pel contrast que generen respecte dels usos agrícoles veïns.

Un altre element que cal destacar és la presència de nombroses explotacions ramaderes, on predominen les d'aviram, que sobretot es van expandir a la dècada dels cinquanta per la influència de la tradició de Reus, tot i que avui en dia algunes estan en desús. Tampoc no s'ha de menystenir, però, la producció ovina i porcina. El sector ramader es localitza de forma dispersa pel territori. És una ramaderia essencialment estabulada i, per tant, la principal incidència paisatgística d'aquesta activitat va associada a la construcció de naus i granges mancades de principis d'integració respecte del paisatge rural que les acull.

Al paisatge dels Camps del Francolí es produeix una contínua disminució de l'espai agrícola a causa del creixement de l'espai urbanitzat i de la proliferació de zones industrials que cerquen, en

Panoràmica dels Camps del Francolí on es pot observar el mosaic de conreus llenyosos constituït per avellaners i oliveres principalment. En primer terme s'observen algunes construccions dedicades a l'activitat ramadera. Al fons destaquen les xemeneies del polígon industrial petroquímic Nord situades darrere dels nuclis del Morell i la Pobla de Mafumet. Observatori del Paisatge

aquest àmbit entre Reus i Valls i entre les carreteres C-240 i N-240, la seva ubicació estratègica.

568

Pel que fa als espais naturals, l'ocupació humana del territori és tan antiga i intensa que la vegetació natural es localitza quasi exclusivament als marges dels barrancs i rieres que davallen de les muntanyes, on perviuen els testimonis dels boscos que un dia van ocupar majoritàriament aquesta plana.

Dins el sector industrial, destaca la refineria de petroli esmentada anteriorment i localitzada a prop del Morell i de la Pobla de Mafumet. Els altres municipis tenen polígons petits o mitjans on es barregen activitats industrials i comercials, com a la Selva del Camp o Alcover. Cal destacar que a Alcover, a més, hi ha indústria siderometal·lúrgica, paperera i tèxtil.

Els nuclis urbans es localitzen a la perifèria d'aquest territori, uns al peu dels primers contraforts de la serralada i amb domini sobre les planes immediates (Almóster, la Selva del Camp, Alcover) i els altres quasi a la riba del Francolí, i tracen entre ells una línia imaginària que correspondria a un antic camí del marge dret del Francolí que justificaria la localització d'aquests assentaments quasi riberencs. Aquest és el cas de la Masó, el Milà, el Rourell, Vilallonga, el Morell i la Pobla de Mafumet, que s'espaien entre ells més o menys uns tres quilòmetres, excepte en el cas del Morell i la Pobla de Mafumet, on és imperceptible el canvi d'un municipi a l'altre. Els nuclis situats al peu de la serralada encara conserven l'estructura medieval tancada de carrers estrets, tot i que han experimentat creixements urbanístics en alguns casos importants. Tots aquests nuclis disposen d'una xarxa urbana consolidada, que havia crescut de forma moderada. Recentment, però, aquests municipis també han iniciat importants processos de creixement urbanístic que estan modificant la imatge dels nuclis i la seva relació amb el territori.

L'entorn del nucli de la Pobla de Mafumet encara conserva parcel·les amb conreus d'oliveres i avellaners. Observatori del Paisatge

La dinàmica actual del paisatge dels Camps del Francolí posa de manifest els contrastos entre les diferents activitats. Per una banda, hi ha pobles petits com la Masó o el Rourell que han crescut minsament alineats a la carretera principal que travessa tot el poble, mantenint el caràcter rural i envoltats per un entorn agrícola. D'altra banda, l'atracció pel món rural ha provocat que en alguns municipis s'hi basteixin noves construccions de cases adossades als afores, com és el cas de Vilallonga del Camp, municipi que està experimentant un fort creixement urbanístic en un paisatge de camps d'oliveres i avellaners. Igualment, a la Selva del Camp, municipi que ja disposa d'un nucli antic gran, molt arranjat i cuidat, s'estan construint molts habitatges adossats amb una important proporció d'espai enjardinat, així com a Alcover. Cal remarcar que aquest tipus de creixement també afecta els nuclis més petits com el Rourell, tot i que en menor mesura.

Als nuclis industrials de la Pobla de Mafumet i el Morell, les concentracions urbanes tendeixen a créixer de forma més compacta tant residencialment com industrialment, incentivades per la seva ubicació estratègica i el teixit industrial ja present. En els seus entorns, la grandària de les parcel·les de conreu amb cereals de secà, oliveres i avellaners són relativament petites respecte a les dimensions que predominen a la resta d'aquest territori.

A nivell d'infraestructures, a banda de les carreteres locals i comarcals que enllacen aquests nuclis urbans, cal esmentar la incidència de la línia de tren d'alta velocitat, que entra en aquest territori pel sector d'Alcover i creua pel bell mig els Camps del Francolí, passant entre el Rourell i Vilallonga del Camp en direcció a la part nord de la refineria.

Ocupant una posició central, tot i que escorada a l'est, Vilallonga del Camp vertebrava bona part de la xarxa viària. Aquesta centralitat no s'ha traduït en un major pes ni demogràfic ni urbanístic dins aquest espai, tot i que es troba en ple procés d'expansió.

Un fet destacat en el paisatge de la zona és la potent il·luminació que genera el complex de la refineria en horari nocturn. Aquest

L'autovia C-14 a l'alçada de la Selva del Camp. Al seu voltant es poden observar algunes naus industrials i altres edificacions vinculades a l'ús agrícola dels Camps del Francolí. Departament de Territori i Sostenibilitat

fet converteix la imatge de la refineria en un símbol del paisatge nocturn, poc habitual en l'entorn rural on es localitza el complex.

Expressió artística del paisatge

Dels autors que han descrit el paisatge dels Camps del Francolí sobresurt, pel seu valor literari, l'obra de Joan Puig i Ferrer, escriptor selvatà de principi del segle xx. Entre les obres que escriu sobre la seva Selva natal i sobre el paisatge immediat del Camp trobem *El cercle màgic* (1929) i *La farsa i la quimera* (1936).

A continuació es presenta un petit fragment d'*El cercle màgic*:

“Moria la tarda, que havia estat un sospir, damunt el poble d'A..., arraulit a la falda d'una muntanya esventada. Un

moment encara, un sol vermell enrogí les teulades, que en arribar el capvespre s'aplanaven cada dia una mica més i cruixien consiroses, feixugues de xacres i d'anys. Les ratxades s'enduien planúria enllà la respiració de les cases, els torterols de fum que les feien semblar vives i somioses els capvespres quiets. [...] El matí s'aclaria. Un pàl·lid sol d'hivern es filtrava pels núvols prims. Muntava el camí per mig de les hortes i a mesura que les terres apareixien baixes, sota el seu esguard, Joan veia les coses riallerament” (Puig, 1929: p. 7 i 147).

Altres reculls literaris de Joan Puig i Ferrer fan referència als espais agrícoles del Camp, dominats per avellaners i altres conreus, i als seus canvis cromàtics estacionals:

“La tarda d’abril, vers el mig tombant, feia caure una pluja d’or damunt els avellanars emborrissolats de verd. La Moixera (la Selva) s’alçava clara al davant, al peu de la serra faldosa, amb pendissos ben conreats que s’ufanaven al sol.

Antigues cases pageses s’alçaven entre intermitències d’horts. Més enllà un vast panorama se li obria als ulls. Com es rogenques, suaus, ben poblades d’oliveres i vinyes; la gran muntanya de Sant Andreu (Sant Pere), no gens feréstega, sinó dolça amb els seus pendissos, relleixos i barrancs verdejants de conreus. [...] i vers la plana, la gran extensió de terres fecundes fins a la ratlla del mar.

A la primavera les flors han d’esclatar. A les esclatxes dels murs floreixen les herbes; en el pedruscall de la riera eixuta plantes corrugades que a penes semblen vegetals treuen flors d’aroma penetrant; a les esquerdes de les roques s’obren corol·les grogues i morades. Als forcats dels pins els vents porten la pols de la terra, i s’hi fa un grumoll; el bec de l’ocell hi deixa caure una llavor, i una flor hi esclata. Als junts de les teules del convent de Sant Gabriel (Sant Rafael) cada any blanqueja la flor del ponio!” (Puig, 1936: p. 42 i 47).

Altres autors que han escrit sobre el paisatge dels Camps del Francolí són Mn. Ramon Muntanyola: *Llocs i focs* i Ramon Blasi i Rabassa: *Selvatanies* (1961).

570

Valors en el paisatge

El riu Francolí representa un dels grans connectors ecològics i paisatgístics del Camp. No obstant això, es pot dir que en general perviuen fragments de bosc de ribera més o menys ben conservats en pocs àmbits.

La xarxa de barrancs, rieres i el riu Glorieta que solquen aquest territori procedents de les muntanyes calcàries que tanquen el Camp per aquest sector, també són connectors ecològics i paisatgístics que relliguen la zona muntanyenca amb el sector de la plana i el litoral, alhora que conserven les característiques de la massa boscosa que antigament ocupava els Camps del Francolí. El barranc de Sant Ramon, amb gran densitat d’alzines al seu interior, n’és un exemple.

Les minúscules i discontinües clapes de massa vegetal, dominada per pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), localitzades en turons paral·lels al Francolí a no més de quatre o cinc quilòmetres del curs, segons el cas, representen un refugi de fauna format per micromamífers associats als conreus: musaranyes, talps, conills... que, a la vegada, sustenten una important població de rapinyaires diürns i nocturns.

També cal destacar el paisatge de l’avellaner que, sent majoritàriament de regadiu, combina sistemes tradicionals de rec a manta amb moderns sistemes de reg per goteig. Aquesta zona i la Plana del Baix Camp representen l’extensió del conreu d’avellaner més gran de la Península Ibèrica, configurant un paisatge únic i singular.

Els conreus d’avellaner presenten una doble dimensió estètica que està relacionada amb l’existència o no de fulla i amb la seva alçada, entre els 2 i els 3 metres aproximadament. Aquesta qüestió fa que des de punts elevats del territori es puguin veure els objectes que en sobresurten, com ara els nuclis urbans i, per altra banda, quan es circula per l’interior, i especialment d’abril a octubre, quan l’avellaner està amb fulla, la visió queda reduïda als paisatges més immediats. La resta de paisatges agrícoles (oliveres, garrofers, ametllers o vinyes) també tenen valor estètic.

L’olivera està guanyant hectàrees en dues modalitats, la tradicional i la intensiva. Prop d’Alcover hi ha part del paisatge ocupat per camps de garrofers i en menor extensió, per ametllers. La vinya es resisteix a desaparèixer a la zona del mas de Sant Ramon, a Almoster i al Milà, on encara se’n mantenen unes reduïdes extensions.

Els masos agrícoles escampats pel territori tenen valors històrics. Aquests masos representen una tipologia de relació dels humans amb aquest territori eminentment agrari. Entre aquests masos, destaca per la seva grandària el conjunt del mas Sant Ramon, localitzat al terme de Constantí, situat al bell mig de la plana que s’estén entre Constantí i la Selva, i Reus i el Morell. Altres masos que cal destacar són: el mas Passamaner (la Selva), convertit en un petit i selecte hotel rural, el mas d’en Serra (Vilallonga), el mas Virgili (el Milà), reconvertis en turisme rural, el mas d’en Varrà (Almoster), el mas de Bertran, el mas de Fontanals, el mas de Batistó (la Selva), la Torre de Fàbregas, el mas de Cavaller, el mas del Mestre, el mas de Magrinyà, el mas de les Ànimes, el mas de Montseny (Constantí), el mas Baldrich, el mas de Mestre (el Morell), el mas de la Montoliva (Vilallonga), el mas de Marxant, el mas de Tell, el mas de Besó (el Milà), el mas de Fontana, el mas de Pastó (la Masó), el mas de Pinyero i el mas de l’Escoté (Alcover).

En els valors històrics del paisatge dels Camps del Francolí també destaquen algunes estructures urbanes tradicionals d’interès, com en el cas d’Alcover, que conserva un nucli antic amb carrers estrets, cases pairals, muralles i carrers porticats. També el nucli antic de la Selva del Camp manté una bona part d’aquest nucli on es conserva l’estructura medieval de carrers estrets, alguna torre medieval com la torre del Baró i edificis com el castell del Paborde. A Vilallonga del Camp també perviu l’estructura medieval amb carrers estrets i, en part, encara conserva la muralla i algun portal.

Els valors històrics del paisatge també es fan presents a través del patrimoni hidràulic. Destaca de forma important l’aqüeducte de la Selva, originari del segle XIII, i que culmina amb els ponts, al capdamunt del nucli urbà. Altres obres hidràuliques estan formades per canals de reg a cel obert i basses de grans dimensions a la banda del riu Francolí i Vilallonga del Camp. De molins hidràulics, n’hi ha set de localitzats, però són el de Ricard (al Milà), per la seva bona conservació, i el de la Selva (a la Masó), per la grandiositat de l’edifici tot i l’estat de degradació actual, els que destaquen sobre la resta.

En aquest sentit també cal destacar alguns dels ponts sobre el Francolí, com el pont de Goi, situat al límit nord, i el pont de la Masó, que representen dues mostres de dos ponts històrics que han sobreviscut a les inundacions dels darrers segles, i són un referent del paisatge local.

Camp d'avellaners entre Alcover i la Masó. Observatori del Paisatge

Altres valors del paisatge provenen del conjunt de llegendes o històries mitològiques que s'expliquen en aquestes terres del Camp, quasi sempre associades a les incursions de bandolers i enfrontaments de partides liberals i carlines en paratges. Altres referències mitològiques són les relacionades amb l'origen històric de la formació dels pobles.

Els valors religiosos i espirituals els representen sobretot les ermites de Paret delgada a la Selva i la del Roser a Vilallonga, que són dos edificis fora dels nuclis urbans, amb forta devoció popular. Les dues ermites es localitzen a les proximitats de Vilallonga del Camp. L'ermita de Paret delgada està datada del segle XIII, però assentada sobre els terrenys d'una vila romana senyorial dels segles III-IV dC. En aquest apartat també cal esmentar la presència del convent de Sant Agustí, a la Selva.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

L'itinerari amb cotxe més recomanat és el que uneix la Selva del Camp amb el Rourell, agafant la TV-7223 i la T-722, passant per Vilallonga del Camp, i gaudint del paisatge agrari que formen sobretot els camps d'avellaners.

Les principals rutes que es poden fer per observar el paisatge són:

El GR-65-5 de Constantí a l'Albiol, passant per la Selva i travessant l'extrem sud dels Camps de Francoí.

El camí asfaltat de la Selva a Almofter, un camí ancestral de connexió dels dos pobles convertit avui en via alternativa dels pobles i urbanitzacions del nord de Reus i, per tant, intensament freqüentat de trànsit rodat.

El camí de Reus a Valls, passant per Vilallonga, el Rourell, la Masó i el Milà, que segueix paral·lel a la carretera de Reus al Morell, i que és utilitzat per pastors, pagesos, caminants i ciclistes en BTT.

Des del Rourell i la Masó fins a Alcover, passant pel mas de Pinyero, seguint l'antic camí que unia Alcover amb aquests petits nuclis

El nucli d'Alcover se situa al peu de les primeres estribacions de la Mussara. Al seu entorn es poden observar parcel·les dedicades al conreu de l'avellaner i edificacions aïllades. Observatori del Paisatge

de la riba del Francoí, que intensificaven el trànsit per aquesta via en romeries anuals a l'ermita del Remei.

Des del Morell fins a la Masó, passant per la Granja i el Rourell a través d'un camí que serveix, especialment en el seu tram superior, de connexió i de ruta de passeig pels habitants de la Masó i el Rourell.

Per tal de contemplar el paisatge des de punts d'observació situats a l'interior de la unitat cal destacar el nucli d'Alcover, on a la urbanització Serradalt d'Alcover, hi ha una perspectiva del paisatge nord de la unitat i de la vall del Francoí.

Altres punts interessants per a l'observació del paisatge són:

Al nucli d'Almofter, on des dels carrers més septentrionals del poble es pot gaudir d'una àmplia panoràmica del paisatge.

A la urbanització Masies Catalanes, a l'Albiol, des d'on es pot observar la plana central en direcció a Constantí.

Al pont sobre l'AVE de la T-2221 (entre el Milà i Alcover), des d'on es pot observar la part més septentrional d'aquesta àrea i alhora el marge esquerra del Francoí.

Al giratori sobre la C-246 davant de La Selva. Des d'aquest punt enlairat s'albira una generosa panoràmica de les valls dels barrancs centrals, així com els polígons industrials de Constantí i la refinaria.

A l'elevació de la C-246 a l'alçada del nucli urbà d'Alcover, des d'on es pot observar la zona septentrional dels Camps del Francoí.

Sens dubte, però, és des dels punts d'observació situats fora d'aquest espai des del qual es pot gaudir millor de la totalitat d'aquest paisatge. Alguns d'aquests punts d'observació són:

L'ermita de Santa Anna a Castellvell del Camp, que amb la seva privilegiada posició sobre el Camp permet tenir una bona perspectiva de la zona més meridional.

Les urbanitzacions Flor del Camp, a Castellvell, el Picarany, a Almoster i Mas Llorenç, a Alcover, que per la seva situació al límit d'aquesta àrea permeten gaudir d'unes vistes excepcionals sobre la major part dels Camps del Francolí.

L'ermita de Sant Pere de la Selva del Camp, situada a uns 500 metres d'altitud i des d'on es pot observar tota l'extensió dels Camps del Francolí.

Els nuclis de Puigdelí i Perafort des d'on es pot gaudir d'una vista general amb els nuclis de Vilallonga del Camp, el Morell, la Poble de Mafumet i el complex industrial de la refinaria en primer terme.

Possible evolució del paisatge

Es pot preveure que, en general, les característiques agrícoles del paisatge dels Camps del Francolí es mantinguin en el futur gràcies a la fertilitat dels sòls i les possibilitats de mantenir el regadiu. Tot i això, l'encariment i la poca disponibilitat de sòl industrial i de serveis a Tarragona, Reus i Valls pot contribuir a la continuació de l'expansió dels polígons industrials i les àrees comercials, i també del sòl residencial en detriment dels usos agrícoles.

572

En relació amb l'evolució del paisatge agrari, cal tenir present l'envelliment de la població dedicada a l'agricultura que, juntament amb la incerta evolució dels preus de l'avellana, podrà provocar una transformació lenta vers uns conreus de major productivitat amb menor inversió.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- L'especial distribució dels assentaments de població dels Camps del Francolí, on els pobles es localitzen a la perifèria de la unitat, pot repercutir sobre el paisatge si en un futur el creixement urbanístic es fes en direcció a la plana.
- Cal tenir present la feblesa de la producció agrícola davant les dinàmiques de mercat.

Oportunitats:

- Per la proximitat als grans nuclis urbans del Camp –Valls, Reus i Tarragona–, els paisatges dels Camps del Francolí tenen un paper molt important com a lloc d'esbarjo d'aquesta població. Els usos recreatius i socials, relacionats amb una important herència patrimonial, haurien de ser un valor afegit d'aquest territori en favor d'un desenvolupament local menys dependent de la construcció.

- El Francolí actua com a connector ecològic i paisatgístic, malgrat que la situació de les seves ribes dista força de l'òptim ecològic. Tot i així, es podria afavorir la recuperació del paisatge fluvial amb l'objectiu d'establir espais d'ús social, com un element més de la funció recreativa del paisatge d'alguns sectors dels Camps del Francolí.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge de l'avellaner a la plana viu, productiu i ben gestionat. Aquest paisatge, alhora uniforme i heterogeni, és el principal reducte de l'avellaner a Tarragona i es caracteritza per l'existència de masos de valor històric i patrimoni hidràulic d'aqüeductes, molins, ponts, canals i basses.

OQP2

Un paisatge industrial de la petroquímica del polígon químic nord integrat en l'entorn.

OQP3

Un paisatge de nuclis urbans ordenats, on s'afavoreixi la compacitat del nucli respectant les principals visuals de qualitat i la façana paisatgística característica, centrada normalment en el campanar.

OQP4

Un paisatge de nuclis urbans riberencs que mantingui els trets característics de l'arquitectura rural i les tipologies de casa de poble unifamiliars en les noves edificacions.

OQP5

Un paisatge d'espais oberts ordenat, amb identitat i lliure d'edificacions alienes al caràcter de la zona.

OQP6

Un paisatge fluvial del riu Francolí que conservi la vegetació de ribera i que en permeti el gaudi per part de la població.

Àrees amb valors especials per protegir

- Barrancs i rieres que, des de la Mussara i les muntanyes de Prades, creuen la unitat en direcció sud-est, per desembocar al Francolí, especialment el riu Glorieta, la riera de la Selva i el riu Francolí mateix. Per la seva vàlua ecològica i estètica caldria preservar-los de qualsevol mena d'actuació, restaurar-ne els espais degradats i adequar-ne l'accessibilitat per al gaudi, tot garantint-ne la funcionalitat ecològica a la vegada que introdueixin diversitat paisatgística enmig de la plana agrícola. Seria necessari algun instrument de gestió que tingués en compte les consideracions següents:
 - a) Restauració i naturalització dels trams degradats dels espais fluvials amb espècies pròpies de l'ecosistema de ribera.
 - b) Creació d'espais de lleure agradables i accessibles a la població en trams amb bona qualitat paisatgística de les respectives riberes.
 - c) Proposar mesures de restauració i adequació paisatgística dels espais de conreus i hortes que s'estenen a banda i banda de diversos indrets de les lleres fluvials, sobretot a l'entorn dels nuclis urbans.

Àrees de foment de la gestió

- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, i on és possible contemplar el reducte principal de l'avellaner al Camp de Tarragona, inclòs a la Denominació d'Origen Protegida Avellana de Reus, que va perdent posicions davant l'olivera, que està inclosa en la Denominació d'Origen Protegida Siurana. El paisatge rural que en resulta és aparentment uniforme, amb alguns masos de valor històric i patrimoni hidràulic d'aqüeductes, molins, ponts, canals i basses, així com mostres representatives del conreu de l'avellaner. Cal evitar la implantació de noves edificacions en l'àmbit del paisatge agrícola, i reconduir el traçat de noves infraestructures previstes cap als traçats actuals per tal de no fragmentar el paisatge agrícola, a la vegada que es garanteixi la protecció de les tesselles

forestals consolidades a l'interior de la matriu agrícola.

- Miradors del paisatge del nucli d'Alcover, d'Almoster, la urbanització Masies Catalanes, l'ermita del Roser, el pont sobre l'AVE entre el Milà i Alcover, el giratori sobre la C-246 a la Selva, i l'elevació de la C-246 a Alcover. Caldria millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges tant de la unitat mateixa com d'unitats veïnes.
- Nuclis rurals de la Masó i el Milà, a través de plans urbanístics. Si s'escau, caldria restaurar-los, mantenir-ne l'aspecte compacte i integrar les noves construccions al paisatge pre-existent, tot preservant les façanes paisatgístiques. Alhora caldria impulsar la redacció d'estudis per caracteritzar les tipologies, els materials i els codis cromàtics emprats en les edificacions tradicionals d'aquests nuclis urbans per tal que serveixin de base a posteriors reglamentacions.
- Nuclis urbans d'Alcover, la Selva del Camp, Almoster, la Pobla de Mafumet, el Morell, Vilallonga del Camp i el Rourell, evitant-hi el creixement dispers, millorant-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials i/o industrials, i impulsant estratègies de promoció del patrimoni històric dels diversos nuclis, a través dels plans urbanístics.
- Urbanitzacions aïllades de Masies Catalanes, Mas Gassó, el Serradal i la Cabana, a través dels plans urbanístics. Caldria evitar un major creixement tant de les urbanitzacions existents com de noves urbanitzacions i impulsar la millora de la qualitat paisatgística (accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions...).

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ermites de Paret delgada (la Selva del Camp) i del Roser (Vilallonga del Camp), i granja dels Frares (el Morell). Pel seu valor simbòlic, identitari, religiós i espiritual, se n'haurien d'ordenar els entorns i, si s'escau, restaurar-les.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de la Selva del Camp-Vilallonga del Camp-el Rourell.

Objectius de qualitat paisatgística

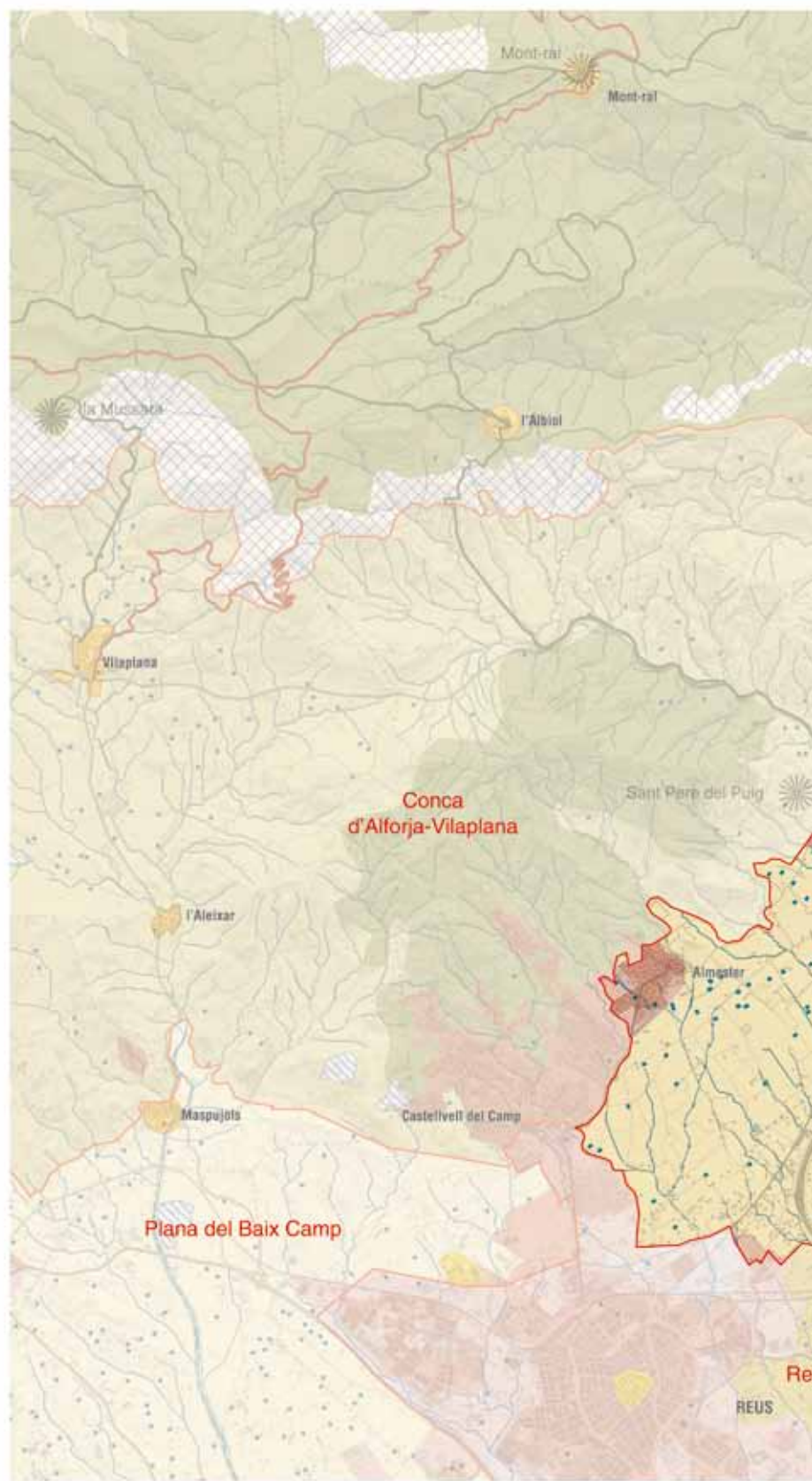
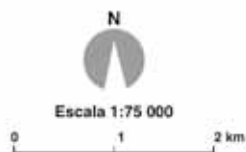
Àrees de foment de la gestió

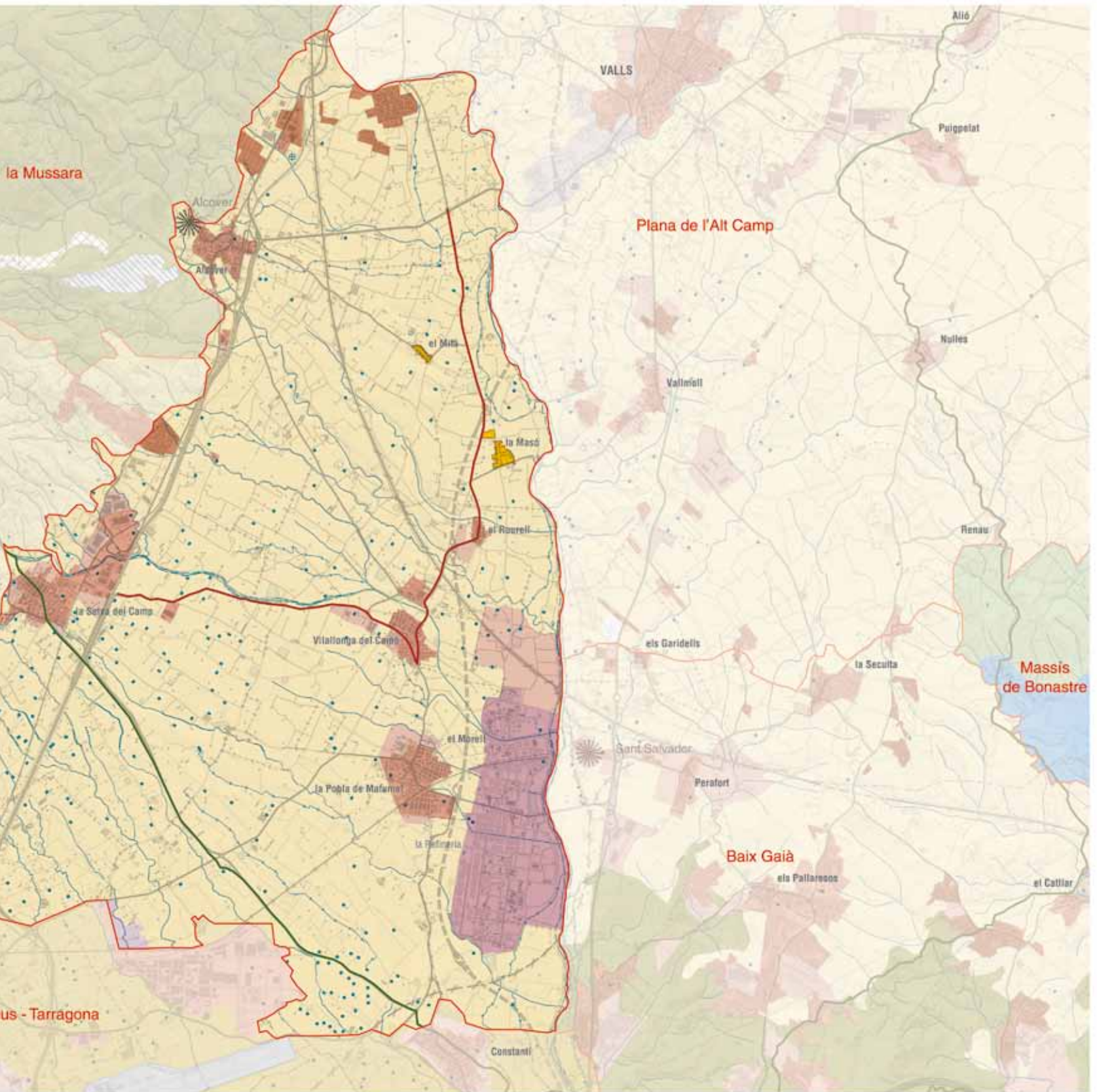
- Mirador
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis
- Nucli rural
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable
- Polígon industrial
- Polígon industrial petroquímic

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

574

22. Plana de l'Alt Camp

Comarca:

Alt Camp i Tarragonès.

Superfície:

21.452 ha

Municipis:

Valls, Figuerola del Camp, sud de Cabra del Camp, el Pla de Santa Maria, oest de Vila-rodonà, Alió, Bràfim, Puigpelat, Nulles, Vilabella i Vallmoll i nord de Renau i la Secuita.

576

Nulles, envoltat de conreus de vinya. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Plana lleugerament basculada cap al sud i tancada per un amfiteatre de muntanyes.
- Xarxa de torrents tributaris del riu Francolí que porten aigua esporàdicament, encara que alimenten un important aqüífer subterrani.
- Paisatge agrícola que predomina arreu, només interromput pels polígons industrials de Valls i el Pla de Santa Maria i els nuclis urbans.
- Els conreus estan dedicats als cereals d'hivern en el sector nord, entre Valls i el Pla de Santa Maria, i al conreu de la vinya a les planes del sud-est: des d'Alió fins a Nulles i els Garidells.
- El caràcter més o menys compacte dels nuclis urbans situats en el medi rural, juntament amb la presència d'un cert mosaic format per conreus i bosquines, dota d'una gran personalitat el paisatge, una personalitat reconeguda pels habitants mateixos de la zona.
- Hi ha una gran diversitat d'elements del patrimoni arquitectònic d'interès dispersos en el paisatge (construccions de pedra seca, cellers modernistes, etc.).

Mirador

— Itinerari a peu

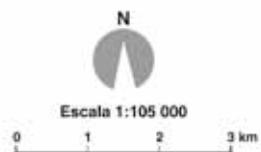
49 GR-172

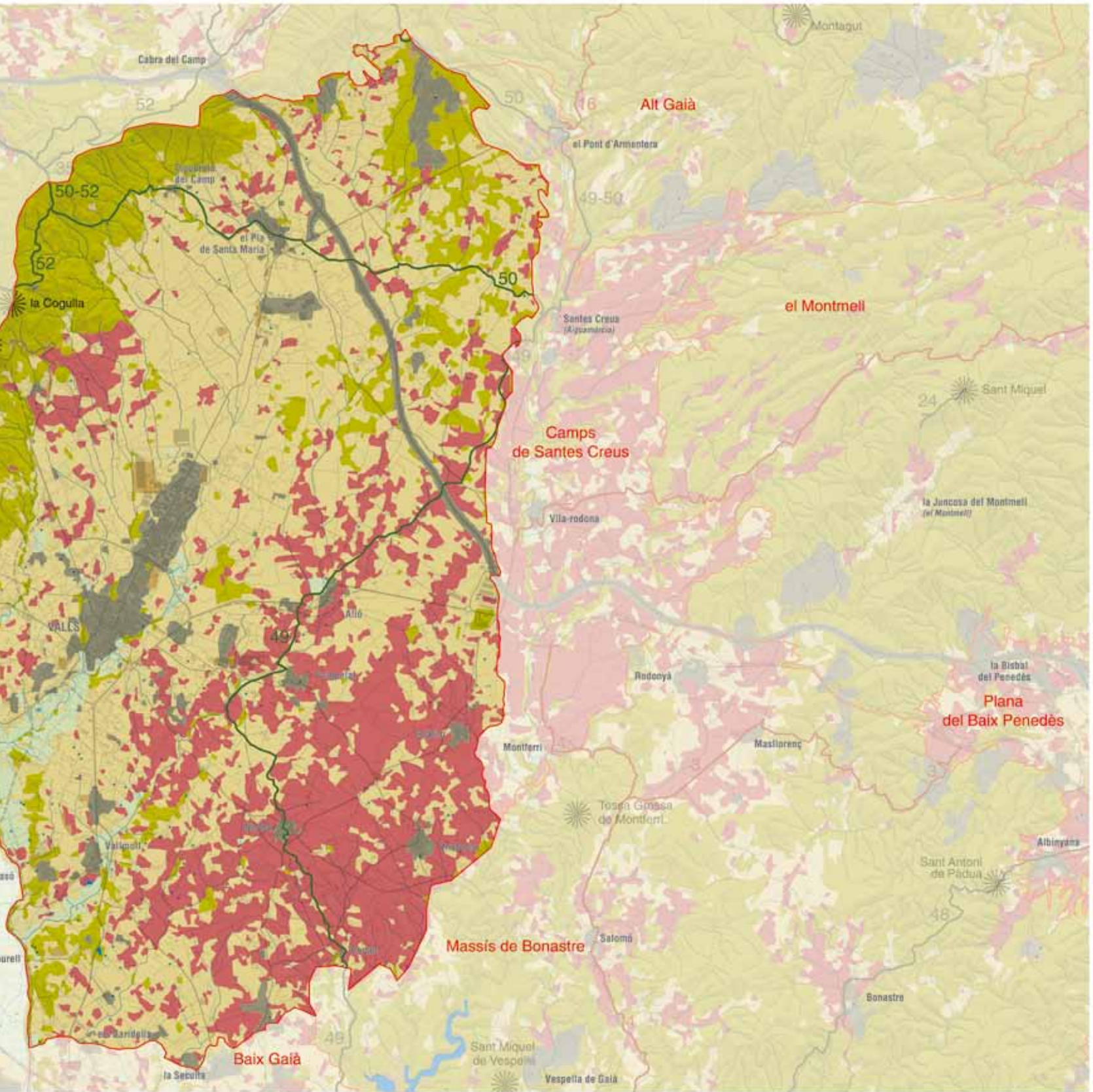
50 GR-175 - La ruta del Cister

52 GR-7

578

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La plana de l'Alt Camp s'individualitza a l'extrem nord de la gran plana del Camp de Tarragona. Presenta una forma triangular, amb la part més ampla en el costat sud, on queda delimitada per l'esglaió excavat pel curs del riu Francolí que la separa de la plana del Baix Camp. Es fa més estreta en l'extrem nord on resta tancada per un amfiteatre de muntanyes: la serra de Miramar, al nord-oest, la separa de la conca de Barberà; el curs del riu Gaià i els relleus del bloc de Gaià l'encerclen pel nord i nord-est. Pel costat de llevant els terrenys del massís de Bonastre la separen del Baix Penedès.

La topografia de la plana de l'Alt Camp és molt regular en el sector nord, entre el Pla de Santa Maria i Valls, on la disposició del terreny és com la d'un pla feblement inclinat cap al sud. En poc més de vuit quilòmetres es passa dels 400 metres d'altitud del Pla de Santa Maria fins als 250 metres de cota existents al nord de Valls. Una morfologia subhoritzontal que està modelada en els dipòsits sedimentaris quaternaris: conglomerats no consolidats, corresponents a un sistema de cons de dejecció procedents de les muntanyes veïnes.

En el sector sud, des de Valls, Alió i Puigpelat i fins al Francolí, aflora una faixa de materials més antics, d'edat miocènica, constituïts per argiles, gresos i conglomerats que donen lloc a formes més diverses i irregulars com algun tossal i petits sectors enlairats una desena de metres per sobre de la plana circumdant. A les petites depressions d'aquesta àrea central s'hi han acumulat les restes de l'erosió de la cobertora miocènica formant terres de cultiu molt fèrtils.

Al nord-oest de la plana s'aixeca la serra de Miramar, que constitueix una alineació estreta que fa de nexa d'unió entre el massís de les muntanyes de Prades i els relleus de l'alt Gaià. Les màximes altituds es troben al tossal Gros (867 m) i a la Cogulla (789 m). En el vessant de la serra que mira a la plana de l'Alt Camp afloren pissarres del sòcol paleozoic i a sobre descansen els materials propis de la sèrie estratigràfica del Triàsic: gresos i conglomerats vermells, calcàries dolomítiques, argiles i gresos vermells i un altre cop cal-

càries dolomítiques. La serra és fàcilment franquejada pels passos de l'estret de la Riba, del coll de l'Illa i del coll de Cabra, aprofitats pel traçat de les principals vies de comunicació. Els esculls de la Riba, modelats en les calcàries triàsiques, estan catalogats com a geozona en l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

La plana de l'Alt Camp està travessada per torrents de règim intermitent i fort estiatge que tenen la capçalera a la serra de Miramar. Tenen un traçat de nord a sud d'acord amb el pendent i inicialment s'encaixen feblement en els sediments de peudemont que rebleixen el sector nord de la plana. Tots ells van a confluïr al torrent del Puig després de vorejar o travessar el nucli de Valls, on han originat barrancs considerables a causa de la forta incisió en els materials miocènics. Finalment, vessen les seves aigües en el riu Francolí, que entra pel nord travessant la Serralada Prelitoral per l'estret de la Riba. En aquest estret ha excavat els materials mesozoics aprofitant una línia de falla fins a sortir a la plana de Picamoixons. La rasa de la Fonollosa és el torrent de més longitud. Entra a la plana pel coll de Cabra del Camp i s'uneix al Francolí al sud de Vallmoll, després d'haver vorejat el Pla de Santa Maria, Alió, on desapareix en un curt tram, i Puigpelat. Més important que l'aigua superficial que circula pel llit de rieres i torrents són les aigües subterrànies emmagatzemades en els aqüífers. Tota la plana es troba sota el domini de dos grans aqüífers protegits: el de l'Alt Camp i el del bloc del Gaià.

La vegetació espontània ha estat desplaçada pels conreus en la major part de la plana. Només en els petits tossals i suaus elevacions del sector nord-est hi ha pinedes de pi blanc en mosaic amb la vegetació de brolla. Al paratge de Sortanelles, al sud de Figuerola del Camp, hi resta un petit alzinar en la confluència de dos torrents que és una mostra del tipus de bosc que devia ocupar la plana abans de la seva transformació agrícola. Els boscos més extensos es troben en els vessants de la serra de Miramar: pinedes de pi blanc i alzinars. La vegetació de ribera ha estat molt malmesa per l'extensió dels conreus fins a la mateixa riba dels torrents i només es troben fragments de salzedes i alguns arbres de ribera (pollanques i àlbers) en punts esparsos com en el torrent de Bogatell. A la zona humida del Camí de Valls hi ha canyissars, i al clot de la Barquera, entre la Secuita i Vistabella, hi ha bogars i canyissars.

580

Al sector nord de la Plana de l'Alt Camp hi predomina el conreu dels cereals d'hivern. Les parcel·les sovint estan delimitades per files d'oliveres, anomenades antares. Observatori del Paisatge

Les espècies de fauna amb interès de conservació responen als tres tipus d'hàbitats principals que es troben a la plana de l'Alt Camp: els conreus, els boscos de la serra de Miramar i els ambients aquàtics. Els camps de conreu mantenen poblacions d'aus com el sargantaner petit, el mussol banyut, el torlit i el gaig blau; petits mamífers com l'eríç clar; i rèptils com el dragonet i la sargantana cua roja. Exemplars de rapinyaires com el falcó pelegrí, l'àliga cuabarrada i l'esparver cendrós, procedents de les muntanyes veïnes, sobrevolen els camps i els boscos. A les ribes de torrents i rieres es troben la rata d'aigua, el turó i el martinet de nit.

El paisatge agrícola varia de nord a sud de manera que es distingeixen dues àrees de conreu principals. A la plana que s'estén entre el Pla de Santa Maria, Figuerola del Camp i Valls predomina el cultiu dels cereals d'hivern, ordi principalment. En canvi, a partir de Valls i cap al sud i el sud-est, la vinya guanya importància en el paisatge i, en els camps d'Alió, Puigpelat, Nulles, Vilabella, Bràfim i els Garidells predomina netament sobre l'avellaner, l'ametller i l'olivera. També s'hi poden trobar alguns camps de garrofer que testimonien la importància que va tenir aquest arbre fins a les glaçades de 1956, que van suposar un fort retrocés del conreu d'aquest arbre. Els avellaners predominen a la Masó, el Rourell i Vallmoll gràcies a les possibilitats de regadiu.

Evolució històrica del paisatge

Es disposa de documentació gràfica i escrita d'aquesta àrea des del segle XII, fet que dóna a entendre la rellevància d'alguna de les poblacions existents en aquest àmbit. Històricament queda demostrada la importància estratègica d'aquesta zona com a pas de comunicacions. De la mateixa manera, hi ha registres que daten del segle III prop de Valls i a la serra de Miramar, de la presència de la Via Aurèlia, que comunicava *Tarraco* amb Lleida i altres sectors interiors de l'antiga província romana Tarraconense.

Els primers fogatges són del segle XIV, i des d'aquell moment hi ha registre documental de la població, de la seva evolució i alhora de la importància que va tenir pel que fa a l'impacte en la transformació del paisatge.

Des del punt de vista de la presència d'assentaments humans en l'àmbit de la plana de l'Alt Camp, destaca la dualitat existent entre els terrenys abruptes formats per la serra de Miramar, que ha estat un àmbit històricament despoblat, i l'àmbit de la plana, que és on tradicionalment s'ha concentrat la població.

L'àmbit de la serra de Miramar ha estat utilitzat com a font de recursos primaris de la gent que residia en localitats properes a aquesta serra, com per exemple, la Riba, Lilla, Fontscaldes, Figuerola, Cabra del Camp i Valls. La presència d'assentaments humans a les parts més elevades de l'àmbit es redueix al poble de Miramar, situat al cor de la serra a una alçada de 600 metres, i on als voltants hi ha una sèrie de masos que darrerament s'han arreglat com a segones residències. El poble de Miramar havia arribat a tenir 162 habitants l'any 1867 i en aquests moments no hi viu ningú

de manera permanent. Aquest és un clar exemple del procés de despoblament que van patir diverses localitats de la zona a partir de la segona meitat del segle XIX.

El sector de la plana, que ocupa la major part d'aquest territori, és un espai amb indicis clars d'activitat humana des de la prehistòria. A l'època romana, i principalment amb la reconquesta, al segle XII, és quan es va començar a colonitzar de manera més important el territori i es van començar a consolidar els assentaments de població actualment existents. La zona al 1718 comptava amb poc més de 9.000 habitants, el 1787 ja arribaven als 25.443, i van assolir el màxim de població el 1860, amb 38.822 habitants. A partir d'aquell moment, la fil-loxera i la posterior crisi agrària, unida a la Guerra Civil i la postguerra, van fer que la població l'any 1950 hagués disminuït fins als 28.475 habitants. La població de la zona no es va tornar a recuperar fins als anys setanta del segle passat coincidint amb els processos de migració derivats del desenvolupament econòmic i industrial del moment, que va provocar que l'any 1981 la població assolís els 32.882 habitants.

Les característiques físiques i climàtiques de la serra de Miramar no n'han afavorit l'explotació agrària però sí les activitats vinculades a l'explotació ramadera i forestal. Tot i això, les zones més baixes del sector, i gràcies a les correccions dels pendents produïdes per la construcció de marges de pedra seca, molt abundants a la zona més occidental, van permetre la presència de cultius com l'olivera i l'avellaner. En aquest subsector del territori el paisatge ha anat evolucionant des del caracteritzat per masses boscoses empobrides i conreus ubicats als peus de la serra, propi del segle XIX i primer quart del segle XX, fins a un paisatge dominat per les masses forestals, en diferents estats d'evolució característic de la segona meitat del segle XX.

El conreu de la vinya va assolir la seva màxima expansió abans de l'arribada de la fil-loxera, l'any 1893, i es va arribar a conrear a tota la plana. Després de la fil-loxera el paisatge va anar canviant d'acord amb l'aparició de nous conreus com els ametllers, les oliveres i, en les zones més properes al Francolí, els avellaners. Al començament del segle XX, la crisi de la producció agrària va donar lloc a l'abandonament d'aquells conreus situats en zones de més difícil accés i menys productives, fet que va provocar que aquests espais fossin colonitzats i ocupats per masses forestals de pi blanc i matollars. La zona muntanyosa en les darreres dècades ha patit de manera significativa l'impacte dels incendis i de l'obertura o ampliació de les infraestructures de comunicació.

El conjunt del paisatge d'aquests espais, exceptuant la major part del municipi de Valls, encara avui està fortament marcat pel caràcter rural, fruit de la forta especialització agrícola que va assolir la comarca i que encara s'ha mantingut fins als nostres dies. L'especialització industrial i de serveis que ha patit la comarca des de la dècada dels setanta fins a l'actualitat ha servit a moltes famílies de pagesos per compaginar, a temps parcial, la pagesia amb altres activitats de diversos sectors (indústria, construcció, serveis, etc.).

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la plana de l'Alt Camp és un paisatge agrícola bastant homogeni. Els camps de conreu estan establerts sobre una plana gairebé perfecta en el sector que s'estén entre el Pla de Santa Maria i Valls. Al sud de Valls, l'horizontalitat de la plana es veu interrompuda per alguns tossals i petites elevacions. L'activitat agrícola prospera sobre els sòls desenvolupats en materials sedimentaris, més fins i fèrtils en el sector sud. Els cereals d'hivern predominen en les immediacions del Pla de Santa Maria, mentre que la vinya, els avellaners i, en menor mesura, els ametllers i garrofers són els conreus que caracteritzen el paisatge del sector meridional, entre Valls, Nulles i els Garidells. No hi ha cursos d'aigua importants que travessin la plana a excepció del Francolí, que se situa en la divisòria entre les planes de l'Alt i el Baix Camp. L'homogeneïtat del paisatge només es trenca per la presència de dos polígons industrials de grans dimensions situats a la perifèria dels dos nuclis de població principals: Valls i el Pla de Santa Maria, que són molt visibles des de qualsevol punt una mica elevat dels voltants de la plana.

El paisatge de la plana de l'Alt Camp està sotmès a les dinàmiques socioeconòmiques relacionades amb l'activitat agrícola que, per la gran superfície de terreny que ocupa, té una forta incidència en el paisatge. En les darreres dècades hi ha hagut una certa substitució d'alguns conreus com la vinya i el garrofer per altres fruiters (avellaners, ametllers i cirerers), tot i que en alguns pobles els garrofers han recuperat una part de la superfície perduda en els darrers anys.

L'agricultura està perdent pes econòmic, tot i la lluita per la diversificació i la millora de la qualitat dels seus productes.

La perifèria del nord-est de Valls està caracteritzada per la presència d'un polígon industrial de grans dimensions. A la imatge també es pot observar el mosaic agrícola característic de la zona central de la Plana de l'Alt Camp. Observatori del Paisatge

A Figuerola del Camp es cultiven avellaners als camps més propers al poble i cereals d'hivern als camps situats als sectors més baixos. Les parcel·les estan delimitades per murs baixos de pedra seca. Al fons es pot observar la serra de Miramar, que limita amb el paisatge de la Conca de Poblet. Observatori del Paisatge

L'àrea de la plana de l'Alt Camp es pot dividir en tres subsectors: el sector nord, corresponent a la zona muntanyosa (serra de les Guixeres, Miramar, etc.); el sector central, corresponent a la plana (Valls, Alió, Pont d'Armentera, el Pla de Santa Maria, Fontscaldes, Picamoixons, etc.); i el sector sud, a la zona de les valls que drenen cap al Francolí i el Gaià (riu Francolí, Perafort, Bràfim, etc.).

Al sector nord, el paisatge alterna la presència majoritària de zones forestals, principalment a les zones més elevades, amb un paisatge agrícola de secà, on predomina bàsicament el cultiu de la vinya, acompanyat d'ametllers i oliveres. Aquests cultius apareixen intercalats amb altres conreus erms que a causa de l'abandonament han estat ocupats de manera successiva per espècies arbustives característiques de les brolles mediterrànies. Hi ha una molt baixa presència d'assentaments de població en aquesta zona, on només destaca la pedania de Miramar, que pertany al municipi de Figuerola. Aquest petit nucli de població, ara deshabitat, compleix una clara funció estacional de segona residència.

Destaca en aquest sector el pas de diverses infraestructures de comunicació i transport, com l'autopista AP-2 i la TP-2311 quan passa per l'estret de Cabra, l'N-240 en passar pel Coll de l'Illa (entre Valls i Montblanc), la C-14, una línia de ferrocarril convencional i una d'alta velocitat quan creua l'estret de la Riba. A més, també travessa un oleoducte i una línia de molt alta tensió. La quantitat d'infraestructures revela la importància estratègica com a pas de comunicacions d'aquest punt del Camp de Tarragona amb els corredors que es dirigeixen cap a l'interior de la Península Ibèrica pel pla de Lleida. Aquest fet pot transformar significativament el paisatge amb projectes de gran abast com el desdoblament de l'N-240 (futura A-27) entre Tarragona i Montblanc.

La poca superfície ocupada per la vegetació a la plana fa que el risc d'incendi forestal estigui localitzat només als relleus de la serra de Miramar. Malgrat que el foc ha afectat en algunes ocasions di-

L'autopista AP-2 creua en diagonal els paisatges agrícoles del sector nord-est de la Plana de l'Alt Camp. ICC

ferents sectors de la muntanya, només la serra Voltorera i la plana que s'obre al seu peu fins al Pla de Santa Maria estan incloses en un perímetre de protecció prioritària.

El sector central bascula a l'entorn de la presència de Valls, que ha actuat com a pol de desenvolupament i canvi de la realitat de l'Alt Camp pel que fa al dinamisme econòmic i social de la comarca. Destaca el paisatge eminentment agrícola entre Valls i les poblacions situades al nord i a l'est de la capital, on s'alternen camps de vinya, amb els d'oliveres i ametllers, juntament amb la presència de terrenys abandonats o petits rodals de pi blanc encerclats per camps. A excepció de l'autopista AP-2, que travessa diagonalment el territori, i de diversos polígons industrials (el de Valls, el del Pla de Santa Maria, i l'inacabat polígon de Bràfim-Allió), es configura un paisatge agrícola ordenat, amb una elevada qualitat paisatgística, on els usos residencials i industrials són escassos.

El sector sud és l'àmbit que, des del punt de vista de transformació i alteració del paisatge tradicional, és més dinàmic, i és el que possiblement evolucionarà de forma més ràpida en els propers anys. Destaquen en aquesta zona la presència dels creixements urbans

de municipis com els Garidells, Perafort i la Secuita, fortament influenciats per la proximitat a la ciutat de Tarragona, la refinaria de la Pobla de Mafumet o l'estació Perafort-la Secuita de la línia d'alta velocitat, que conjuguen una gran capacitat transformadora del paisatge. Actualment, el paisatge predominant en aquest àmbit està caracteritzat per la transformació constant derivada de l'expansió urbana dels nuclis històrics mitjançant promocions d'habitatges unifamiliars i l'ampliació de les infraestructures de comunicació existents.

Relacionada amb les infraestructures, també cal mencionar la presència de dues línies elèctriques paral·leles que creuen la plana de l'Alt Camp pel sector de llevant, a l'est de Nulles, Puigpelat i Allió, i dues més, que ho fan pel nord del Pla de Santa Maria.

Expressió artística del paisatge

Destaca, pel que fa a l'expressió artística del paisatge, Narcís Oller, una de les figures més revaloritzades de la narrativa realista del segle XIX, autor entre altres obres de *Vilaniu* (1885) i *La febre d'or*, obres on descriu la realitat d'indrets de Valls i dels voltants durant el segle XIX.

A continuació es mostra una petita referència de l'obra de *Vilaniu* a l'arribada a la casa d'estiueig dels protagonistes de la novel·la:

“A una i altra banda, rosers de tot l'any, troanes i mirambells amagaven les terres de conreu; però encara alguns caps-brots de les vinyes s'atrevien a guaitar per damunt d'aquells borlas, com tremolosos de curiositat. Hi havia, a dalt dels arbres, una serradiza estrepitosa d'ocells. [...] I els porta Carrere el mas. Un veritable bosc de garrofers amagava la part més rústega, però més pintoresca, de la finca. Allí hi havia la casa dels masovers, els cups, corrals, estables i pellers: un munt de construccions de color crocant, de silueta escalonada, que arbres de cent menes soplujaven amb amor. [...] El torrent dels Rossinyols brollava sorollós allí a dues passes, i un formigueig d'aviram i bestiar omplia de vida tot aquell racó” (Oller, 1985: p. 125-126).

Vista general de Valls des de la perifèria de la ciutat on destaca el perfil del campanar. Observatori del Paisatge

Antoni Rovira i Virgili va escriure *Teatre de la natura. Teatre de la ciutat* (1928) on descriu l'entorn agrícola de la ciutat de Valls i de la silueta del seu campanar:

“No hem fet gaires estades a Valls, i les que hi hem fet han estat curtes. Però només de travessar-la en automòbil ja senti l'emoció de l'enamorament. Ens enamora encara més el paisatge circumdant que fuig de la monotonia del camp massa llis i ofereix un contrast entre les esteses de terra plana i els barrancs que la clivellen i la trenquen. El paisatge del Camp que més ens agrada és el paisatge de l'Alt Camp, presidit per la silueta del prim campanar vallenc. Ara ens imaginem, aquell paisatge claríssim, d'una claror que no enlluerna com la de Tarragona i que per això mateix ens permet de veure més objectivament el bell espectacle... Ens l'imaginem amb les muntanyes a prop i la mar més lluny, el cel alt i net, l'aire diàfan i lluminós, els ametllers florits rient davant la fredorada” (Rovira, 2000: p. 127-128).

Em el mateix sentit, Josep Pla a *Tres guies* (1976) parla sobre Valls i el camp de llevant:

“El viatge a Valls ens permetrà de conèixer un bon tros del Camp de Tarragona. És un paisatge ric, saturat d'arbres densos que a vegades ofeguen la visualitat. Enlloc com al Camp de Tarragona no és tant veritat allò que diuen: que els arbres impedeixen de veure el bosc... Ametllers, avellaners, garrofers. A la primavera, l'espessor vegetal converteix l'indret en un paradís [...] A l'hivern i a la primavera, amb els ametllers florits, l'aire sembla transfigurat, suspès en un èxtasi somiat. La llum que envaïa la florida carminada batega en els troncs dels garrofers atapeïts i estirats com formes humanes juvenils, prodigiosament vives sota les ombres blavisses.” (Pla, 1976: p. 1.034).

Per altra banda, artistes com Jaume Huguet, Francesc Galofré o Jaume Mercader han pintat el paisatge de la zona. I fotògrafs com Pere Català i Pic, Francesc i Pere Català i Roca els van immortalitzar amb les seves càmeres.

En l'actualitat escriptors com Joan Barril o fotògrafs com Toni Vila estan deixant registre escrit, fotogràfic i pictòric dels paisatges de la zona, testimonis d'un present que ens expliquen molt del passat i que, en alguns casos, fixen la imatge que hauria de perdurar en el futur.

Valors en el paisatge

En el paisatge de l'Alt Camp, la zona de muntanya contrasta amb la plana, principalment pel relleu i per la presència de zones boscoses més contínues, tot i que el paisatge a vegades es veu alterat pel pas de les infraestructures de transport i comunicacions, així com pels efectes dels incendis forestals. La plana està caracteritzada per una alternança de zones de sembrats i conreus amb altres d'urbanitzades per a usos residencials i industrials. Com més proper a l'entorn dels nuclis urbans importants, com ara Valls, Vallmoll, el Pla de Santa Maria, Puigpelat, etc., el paisatge més perd

el valor rural i agrícola que encara es pot observar en molts indrets de la comarca. La presència de les vinyes, els ametllers, els avellaners i les oliveres dóna lloc a un canvi de colors i textures al llarg de l'any.

Entre els valors ecològics del paisatge destaca la presència del riu Francolí, al límit occidental d'aquesta zona, i les valls del Gaià al límit oriental, juntament amb l'existència de la serra de Miramar i de la serra Voltorera, que tanquen l'àrea pel nord.

La zona muntanyosa actua de corredor i connector biològic i paisatgístic entre el bloc del Gaià i les muntanyes de Prades, però té molts problemes de continuïtat per la constant fragmentació de la zona provocada pel pas de vies de comunicació i transport. Les zones més properes als rius Francolí i Gaià conserven espais d'alt valor ecològic, però cada cop estan més amenaçades per la pressió humana, tant per la freqüentació i ús d'aquests espais com per l'ocupació permanent que pateixen per causa de l'ampliació de les vies de comunicació, usos industrials o residencials. Un dels punts més interessants del Francolí és la zona entre el pont de Goi i la plana de Picamoixons, un espai situat just sota de la urbanització Serradalt, que encara conserva uns certs valors botànics i faunístics típics dels boscos de ribera mediterrània.

En aquesta zona muntanyosa també cal destacar el tossal Gros de Miramar, que està inclòs en el Pla d'espais d'interès natural i, conjuntament amb la serra Carbonària i part de l'entorn del pantà de Gaià, formen part de la xarxa Natura 2000.

La zona sud de la plana de l'Alt Camp (Puigpelat, Bràfim, Vilabella, la Secuita, els Garidells i Vallmoll) té valors productius lligats a l'agricultura, principalment enfocats a la producció de vins i caves. La presència del turisme rural encara resulta incipient, i el major aprofitament productiu en aquest sentit es dóna en els innumerable restaurants repartits per la zona que ofereixen una gastronomia típica elaborada amb productes locals.

El celler modernista del Sindicat Agrícola Sant Isidre, situat a un extrem del poble de Nules, està catalogat com a Bé Cultural d'Interès Nacional. Observatori del Paisatge

La plana de l'Alt Camp, especialment el sector central entorn de Valls, en els darrers segles ha patit molts canvis. Tanmateix, conserva diversos vestigis de la seva evolució històrica des de temps dels romans fins als nostres dies. La presència històrica d'aigua a la zona i l'aprofitament d'aquest recurs ha deixat moltes mostres i exemples d'arquitectura rural, com per exemple recs, molins, pous, basses, fonts, etc. Cal destacar la presència de diferents restes romanes i iberes a Valls, prop dels torrents que travessen la ciutat.

Hi ha diferents cellers modernistes a la comarca, com els de Bràfim i Nulles, que tenen un alt valor patrimonial, històric i una forta càrrega simbòlica, i elements catalogats com a bé cultural d'interès nacional i bé cultural d'interès local, com els edificis del barri antic de Valls.

En relació amb l'ús social del paisatge, el coll de Lilla és un mirador privilegiat des d'on es pot observar el conjunt i la diversitat de la plana de l'Alt Camp i de bona part del Camp de Tarragona. És un

espai molt viu i alhora aprofitat per a múltiples actes i esdeveniments, caminades, trobades, curses, rutes, etc.

També cal destacar que aquest paisatge es troba dins de la zona d'influència de la ruta del Cister, per la qual cosa és zona de pas per la gent que va a Poblet des de Santes Creus i a la inversa.

Per altra banda, les construccions de pedra seca combinades amb la presència dels conreus de vinya, cereal, oliveres i ametllers també tenen un valor simbòlic i identitari. Especialment aquest últim conreu, els ametllers, configura una imatge molt apreciada pels habitants de la comarca a l'època de la florida (entre febrer i març). També la presència del relleu en forma cònica del cim de la muntanya de Miramar, la Cogulla, la presència del cingle calcari de la torre d'en Petrol, a l'estret de la Riba, juntament amb el símbol que representa per a la zona la presència del campanar de Valls, visible des de molts punts de l'entorn, són altres elements d'identitat i fort simbolisme per a la zona.

La zona del Pla de Santa Maria concentra una gran quantitat de construccions de pedra seca. En destaquen especialment les barraques, tant per la seva densitat com per la seva monumentalitat. Observatori del Paisatge

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El relleu d'aquest espai és bastant accidentat a la part nord i molt més planer a la resta de la zona. Presenta una forma d'amfiteatre que permet disposar de tot un seguit de punts on les panoràmiques sobre el paisatge resulten espectaculars. Entre aquests, destaquen els següents punts:

Coll de Lilla (540 m): s'hi accedeix per l'N-240 des de Valls. Punt panoràmic des d'on es veu al lluny el paisatge de part del Camp de Tarragona.

Cogulla (789 m) i el tossal Gros (867 m): són miradors privilegiats per la seva alçada, i en el cas de la Cogulla, per la facilitat d'accés, ja que s'hi pot arribar en cotxe en els períodes que no hi ha restriccions de trànsit. Ofereixen una panoràmica de 360° sobre la plana de l'Alt Camp, les muntanyes de Prades, la conca de Barberà, les serres d'Ancosa, Montagut, Montmell, etc.

Altres punts d'observació interessants de la unitat poden ser: la Voltorera (819 m), que permet una visió lateral de la serra de Miramar i de la plana que s'estén als seus peus. La torre d'en Petrol, que ofereix una espectacular panoràmica sobre l'estret de la Riba i el pas de les infraestructures per aquest àmbit. El campanar de Valls (74 m), que ofereix una vista panoràmica de 360° de tota la plana de l'Alt Camp i de parts del Camp de Tarragona.

Pel que fa a rutes per la unitat, n'hi ha tres per carretera que s'inicien a la ciutat de Valls:

586

De Valls al Pont de l'Armentera per la C-37, on es creua tota la zona nord de la plana de l'Alt Camp i es gaudeix d'un paisatge agrari caracteritzat per la vinya, acompanyada d'alguns ametllers i oliveres.

De Valls a Montblanc per l'N-240 o A-27, aquest itinerari s'enfila cap al límit muntanyós de la unitat amb la conca de Poblet, passant pel coll de Lilla que, com ja s'ha dit, ofereix unes vistes singulars de la unitat.

De Valls al Vendrell per la C-51: en aquest cas es pot gaudir del paisatge agrícola de la zona oriental de la unitat.

Per últim, destaca la TP-2031, que uneix Tarragona amb Vila-ronda, passant per Nulles i Bràfim, des d'on també es pot observar aquest paisatge agrari de plana, de la zona més al sud-est de la unitat.

Les rutes a peu que més destaquen són els senders de gran recorregut GR-175 i 172, que creuen la unitat pel nord i pel sud, respectivament.

Possible evolució del paisatge

El conjunt del territori en aquests moments es troba immers en un procés de canvi d'abast metropolità, ja que la influència de Tarragona i Reus sobre l'entorn cada vegada és més evident. Un exemple és el trasllat de població de les zones urbanes a altres de més allunyades. Aquests moviments tenen el seu efecte sobre el paisatge i l'economia de la zona.

A prop del Pla de Santa Maria hi ha diverses urbanitzacions de baixa qualitat estètica, com aquesta del Mas del Plata, on hi ha una escultura que reproduïx un personatge d'una sèrie televisiva infantil dels anys vuitanta. Observatori del Paisatge

Segons els tres àmbits que formen aquesta àrea, esmentats anteriorment, es poden fer diverses previsions d'evolució futura dels paisatges:

Al sector nord, el paisatge alterna la presència majoritària de zones forestals, principalment a les zones més elevades, amb la presència d'elements d'un paisatge agrícola de secà, amb predomini de vinya, acompanyat d'ametllers i oliveres. Es preveu una regressió dels conreus i un progressiu creixement de les masses forestals, que acabaran configurant comunitats forestals desenvolupades i contínues, més vulnerables davant els incendis forestals, que podran ser més freqüents.

Al sector central, si es mantenen les tendències del sector agrari actualment en crisi, es preveu un abandonament de conreus així com un creixement dels nuclis urbans, que és possible que captin població procedent de l'àmbit de Reus-Tarragona.

Al sector sud, tal com està succeint en l'actualitat, és de preveure que continuï l'expansió urbana residencial. La línia de tren d'alta velocitat i la construcció de l'autovia entre Tarragona i Montblanc, poden contribuir a aquesta dinàmica.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Malgrat el fort caràcter rural de la zona, fruit de l'especialització agrícola de la comarca, es produeix una pèrdua de qualitat paisatgística als espais contigus a la carretera de Valls al Pla de Santa Maria.
- Les infraestructures de comunicacions entre el litoral i l'interior del Camp de Tarragona travessen la plana de l'Alt Camp, fet que comporta una actual acumulació d'infraestructures. Aquesta situació pot afavorir la ubicació de noves activitats, a part

d'atreure població, amb la consegüent demanda de sòl i posteriors transformacions sobre el paisatge.

- El predomini del paisatge agrícola està en perill a causa de que l'agricultura es veu molt influenciada per les dinàmiques econòmiques externes.

Oportunitats:

- La població té un sentiment d'identificació amb el paisatge, tant el natural –fenologia estacional de les espècies vegetals com la florida dels ametllers, per exemple; paratge de l'estret de la Riba, etc.– com el cultural –campanar de Valls, parets de pedra seca, etc.–, fet que pot ajudar a potenciar el valor del paisatge i una millora de la gestió.
- La variabilitat zonal del paisatge agrícola enriqueix la percepció que se'n té des dels nombrosos miradors de les muntanyes perifèriques.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge agroforestal lliure de noves edificacions i que mantingui el caràcter a través de la conservació d'elements patrimonials característics com els recs, molins, fonts i construccions de pedra seca. El paisatge es caracteritza pel cultiu de cereal d'hivern al nord, barrejat amb retalls de boscos de plana de pi blanc en el costat oriental, al sud predomini de la vinya i camps esparsos d'oliveres i ametllers i avellaners.

OQP2

Uns paisatges urbans que conservin la façana paisatgística característica i compactes. La ciutat de Valls és la població principal de la plana. Conserva la silueta característica amb la preeminència del campanar.

OQP3

Un paisatge on no es prioritzen noves urbanitzacions. La zona es caracteritza per l'existència d'urbanitzacions de ciutat jardí disperses per la plana i espais sense continuïtat amb les trames urbanes ja compromesos pel planejament però no consolidats. Caldria limitar el creixement de les existents, com en el cas de les del nord del nucli urbà de Valls i del nord-est del Pla de Santa Maria, i millorar-ne la qualitat estètica.

OQP4

Un paisatge de petits nuclis d'origen rural que conservin el seu caràcter i els seus valors, que creixin de manera ordenada, compacta i seguint la trama i que integrin les noves construccions al paisatge preexistent.

OQP5

Un paisatge de polígons industrials amb qualitat paisatgística intrínseca, pel que fa a les edificacions, la xarxa viària i les zones verdes, i que estiguin el màxim de concentrats, delimitats i no multiplicats en el territori. La zona es caracteritza per l'existència de polígons industrials, de grandària i estat de consolidació diversos, dispersos per la plana, separats dels nuclis de població, que aprofiten la bona connexió a la xarxa viària.

OQP6

Un paisatge del voltant de la ciutat de Valls ordenat, lliure de noves edificacions i que conservi el caràcter rural. La zona es caracteritza per un dens disseminat d'edificacions i instal·lacions sovint d'origen agrícola reformades per a usos lúdics o residencials que afavoreixen un intens ús social de l'espai i, al mateix temps, una pèrdua del valor estètic i del caràcter rural.

OQP7

Un paisatge agrícola vitivinícola viu, productiu i que conservi la sensació d'harmonia visual i d'aprofitament ordenat dels recursos naturals.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines del conjunt de la serra de Miramar (serra de les Guixeres, serra Alta, serra Carbonària, tossal Gros, serra de Jordà), des de l'estret de la Riba fins a l'estret de Cabra del Camp. Pels seus valors ecològics, estètics i simbòlics i identitaris, s'han de preservar d'actuacions agressives i potenciar-ne el valor.
- Barrancs i rieres que, des de la serra de Miramar, creuen la unitat en direcció sud-oest, per desembocar al Francolí, especialment els torrents de Valls. Per la seva vàlua ecològica i estètica caldria preservar de qualsevol mena d'actuació, restaurant-ne els espais degradats i adequant-ne l'accessibilitat per al gaudi, tot garantint-ne la funcionalitat ambiental a la vegada que s'introdueixi la diversitat paisatgística enmig de la plana agrícola. Caldria un instrument que tingués en compte les següents consideracions:
 - a) Restauració i naturalització dels trams degradats de l'espai fluvial amb espècies pròpies de l'ecosistema de ribera.
 - b) Creació d'espais de lleure agradables i accessibles a la població en trams adequats i amb bona qualitat paisatgística tant dels torrents de Valls com del riu Francolí.
 - c) Proposta de mesures de restauració i adequació paisatgística de l'espai de conreus i hortes que s'estenen a banda i banda dels eixos fluvials.
 - d) Restauració i naturalització de la vegetació de ribera al llarg del riu Francolí allà on les condicions ecològiques siguin favorables al desenvolupament d'aquest tipus d'hàbitats.
 - e) Preservació i gestió del paisatge del bosc de ribera del riu Francolí en l'espai entre el pont de Goi i la plana de Picamoixons.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals localitzades als vessants de la serra de Miramar, especialment els boscos de Valls. Cal una gestió forestal integral que en preservi els valors ecològics, estètics i d'ús social, i que emprengui mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals.
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, i on es possible trobar cereal d'hivern al nord. Hi ha predomini de la vinya al sud, amb camps esparsos d'oliveres, ametllers i avellaners arreu de la unitat. El paisatge agrícola es complementa amb mostres d'interès de patrimoni rural en recs, molins, fonts i construccions de pedra seca.
- Miradors del paisatge del campanar de Valls, del coll de Lilla, de la Cogulla, del tossal Gros, de la Voltorera, i de la torre d'en Petrol. Cal adequar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions

de territori i paisatges tant de la unitat mateixa com d'unitats veïnes.

- Nuclis urbans de Vistabella, les Gunyoles, l'Arglada, Vallmoll, Nulles, Renau, Vilabella, Bràfim, Puigpelat, Valls, Alió, el Pla de Santa Maria i Figuerola del Camp. Cal evitar-hi el creixement dispers, millorar-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials i/o industrials. Cal impulsar-hi estratègies de promoció del patrimoni històric i arquitectònic dels diversos nuclis (especialment el patrimoni modernista dels cellers) i preservar les façanes visuals característiques de cada nucli urbà.
- Urbanitzacions aïllades del nord del nucli urbà de Valls i del nord-est del Pla de Santa Maria (el mas del Plata). Cal evitar un major creixement tant de les ja existents com de noves urbanitzacions i impulsar la millora de la qualitat paisatgística (accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions...).
- Polígons industrials de Valls, el Pla de Santa Maria, i Bràfim-Alió. Per la seva elevada visibilitat des de les vies de comunicació, caldria millorar-ne la qualitat paisatgística, a través de la redacció de projectes de recuperació paisatgística que també tinguin en compte la creació de barreres vegetals amb un tractament paisatgístic adequat.
- Sòl urbanitzable de les perifèries dels nuclis urbans de Valls, Vallmoll, Puigpelat, Alió, i especialment el situat de forma esparsa als entorns de l'eix de la carretera N-240 al sud del nucli de Vallmoll. Cal desenvolupar-hi creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent i que estiguin integrats estèticament en l'entorn, que no comprometin l'estètica i/o identitat dels nuclis urbans i/o del paisatge agrícola característic de la unitat, especialment en la planificació de les extensions urbanes de Valls i les localitzades a la carretera de Valls al Pla de Santa Maria.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Espais periurbans de l'entorn del nucli urbà de Valls, especialment al sector oest, formats per espais erms, esquitxat d'edificacions disperses (algunes de tradicionals i altres de nova creació), abocaments, hortes i restes d'antics conreus, torrents. En el procés de transformació urbanística, cal que o bé s'integrin correctament en les trames urbanes preexistents, o bé que mantinguin la condició d'espais oberts, restaurant-ne els valors naturals, productius, estètics o d'ús social, i ordenar-los per permetre'n les funcions i el gaudi social.
- Espais inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya (esculls de la riba), que pels seus valors naturals i estètics caldria fer-ne difusió a través de l'establiment de rutes.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics:

> continua de la pàgina anterior

- a) Alcover-Valls
- b) Valls- Picamoixons-la Riba
- c) Vallmoll-Valls
- d) Valls-Nulles-la Secuita
- e) La Secuita-Renau-Vilabella-Puigpelat-Valls
- f) Nulles-Bràfim-Vila-rodona
- g) Valls-Alió-Rodonyà
- h) Valls-Coll de Lilla
- i) Valls-el Pla de Santa Maria-el Pont d'Armentera
- j) El Pla de Santa Maria-Cabra del Camp
- k) El Pla de Santa Maria-Vila-rodona

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Paisatge de cingles i codines

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis

 Massa forestal

 Urbanització aïllada

 Sòl urbà

 Sòl urbanitzable

 Polígon industrial

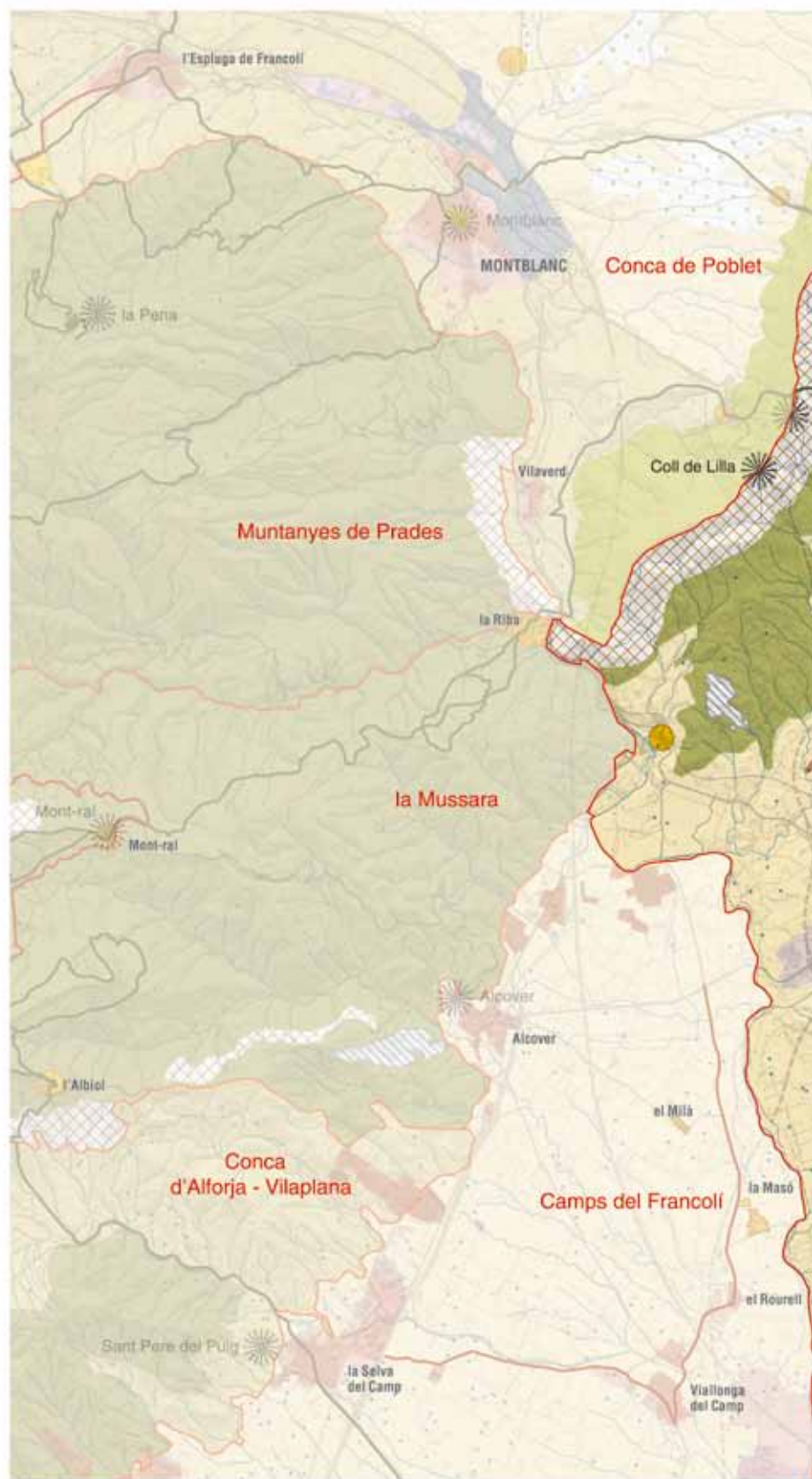
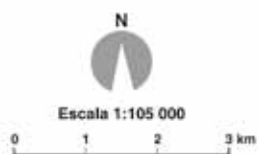
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

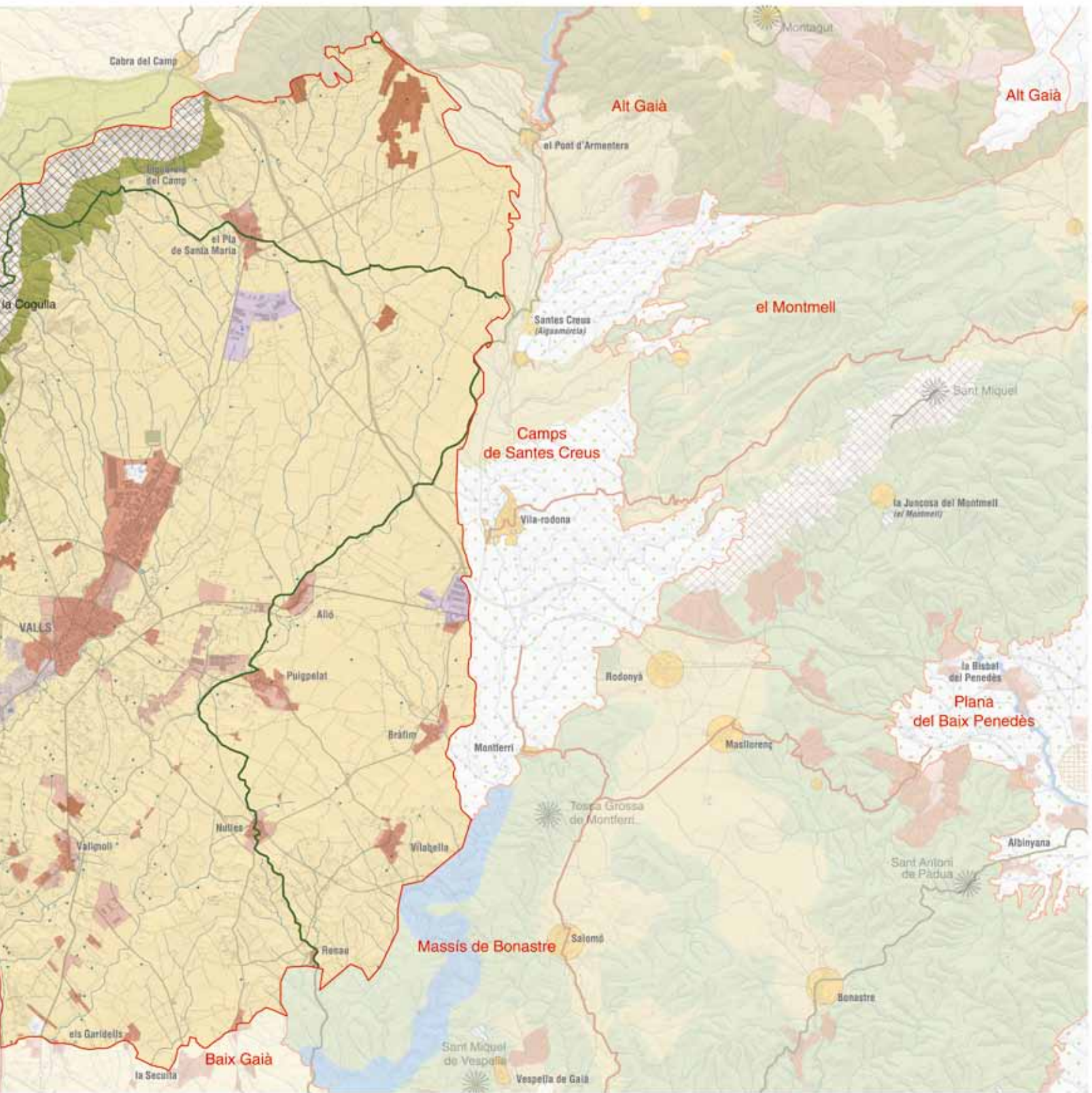
 Activitat extractiva

 Espai periurbà

 Itinerari a peu

590

23. Baix Gaià

Comarca:
Tarragonès.

Superfície:
12.816 ha

Municipis:

Torredembarra, Altafulla, la Riera de Gaià, el Catllar, els Pallaresos, Perafort, est de Tarragona i sud dels Garidells, la Secuita, Vespella de Gaià, Pobla de Montornès, Creixell i Roda de Berà.

592

Litoral del baix Gaià entre Torredembarra i Altafulla. Al fons es pot apreciar la desembocadura del riu Gaià.
Departament de Territori i Sostenibilitat

Trets distintius

- Relleu de serres ondulades i turons de baixa altitud.
- El riu Gaià i els torrents que li són tributaris articulen el sector oriental del baix Gaià.
- Un mosaic de pinedes i grans urbanitzacions caracteritza el paisatge del sector occidental del baix Gaià, entre els Pallaresos i la línia de costa.
- L'agricultura té una presència important als sectors nord i de llevant del baix Gaià. Predominen els conreus llenyosos, els avellaners principalment.
- Els espais naturals més valuosos es localitzen a la faixa costanera.
- Boscos que s'estenen entre els nuclis de Sant Pere i Sant Pau, i urbanitzacions de cala Romana i residencial Monnars, amb un alt valor social i recreatiu, atesa la seva proximitat a la ciutat de Tarragona.

Mirador

Itinerari motoritzat

4 Vilardida - Tamarit

17 N-340

Itinerari a peu

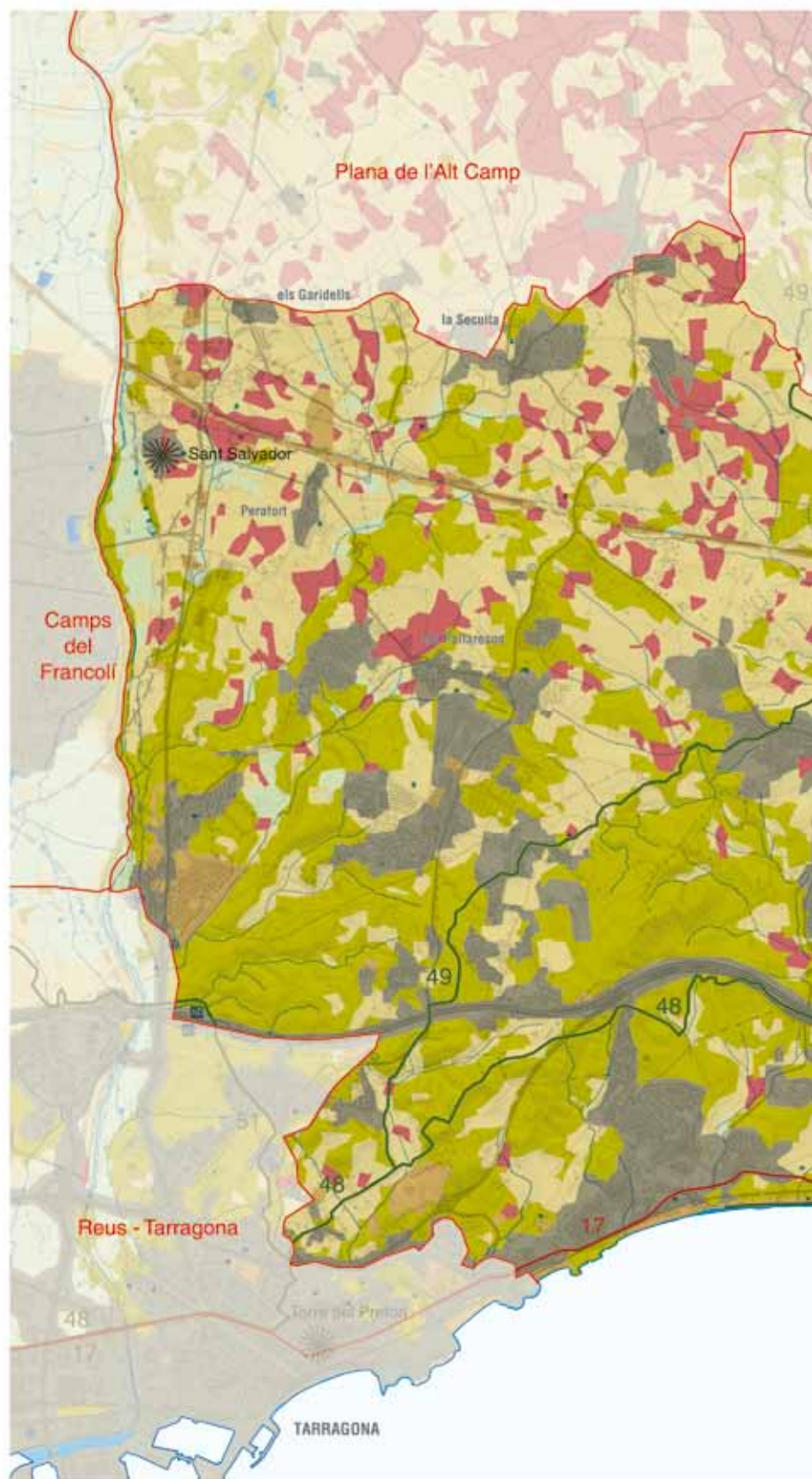
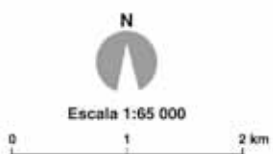
19 Punta de la Móra

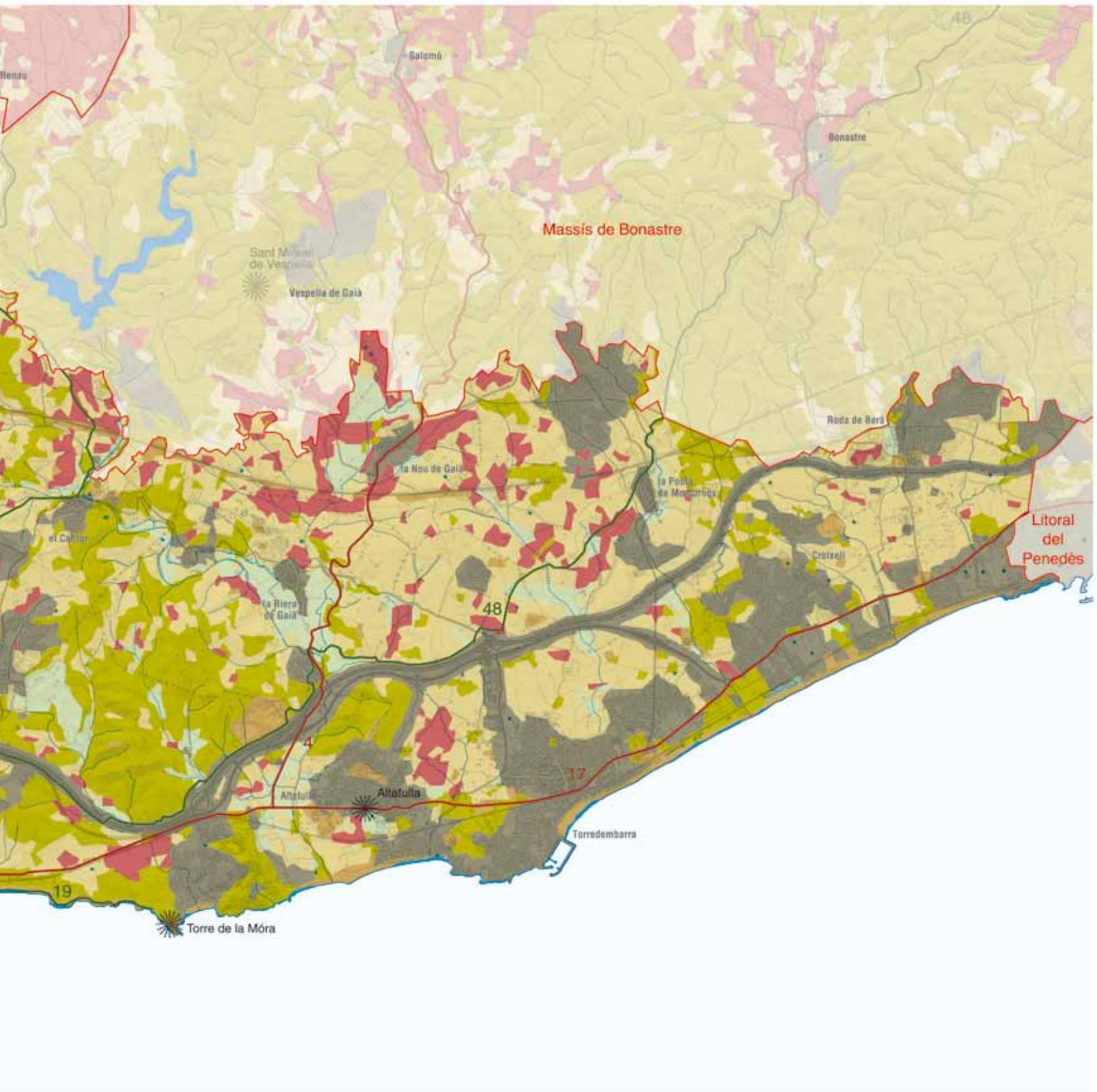
48 GR-92

49 GR-172

594

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El baix Gaià comprèn una àrea de relleu accidentat per la presència de baixes serres i turons de perfil suau, en què predomina un mosaic d'extenses masses forestals, activitats agrícoles i grans urbanitzacions. Per l'oest limita amb els camps del Francolí i pel sud arriba fins al terme municipal de Tarragona, tot incorporant alguns barris de la part nord del municipi, com per exemple el de Sant Pere i Sant Pau.

Pel que fa als materials geològics aquest paisatge es correspon amb una àrea de sedimentació de conglomerats poc consolidats, sorres, argiles i llims, dipositats durant el Miocè. En tractar-se de materials poc resistents a l'erosió aquests han donat lloc a un relleu poc enèrgic on no s'assoleixen en cap cas cotes superiors als 200 metres d'altitud. El turó del Gurugú (169 m) al límit entre Tarragona i el Catllar; el Castellot (149 m) als Pallaresos; Sant Simplicí (109 m) a Tarragona i el pujol Rodó (107 m) a la Riera de Gaià, són les principals elevacions del baix Gaià.

Cap a l'est les serres deixen pas a valls amples. Els corrents d'aigua, entre els quals destaca el riu Gaià, hi han construït terrasses al·luvials amb el dipòsit de materials detrítics procedents dels relleus veïns i que actualment són ocupades per camps de conreu. Per contra, en els sectors occidental i meridional, on les serres mostren més pendent i el terreny és menys apte per a les activitats agrícoles, hi predominen grans masses forestals dominades pel pi blanc (*Pinus halepensis*).

El Gaià és el principal curs d'aigua i la seva influència es posa de manifest en el fet que diversos topònims de localitat, com per exemple la Nou de Gaià i la Riera de Gaià, hi fan referència. La resta de rieres i torrents que solquen la unitat en són tributaris. Només a l'extrem oest hi ha alguns torrents que formen part de la conca del Francolí.

La vegetació espontània té una presència important al baix Gaià. En conjunt ocupa més d'una tercera part de la superfície, encara que es concentra sobretot als sectors occidental i meridional. L'acció humana ha afavorit l'extensió de grans pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). Es tracta, en general, de boscos i bosquines bastant joves. La seva presència, però, és més esporàdica a mesura que hom s'acosta cap a la costa, on perden importància en favor de les grans urbanitzacions. L'excepció són les pinedes litorals de pi blanc, com la del bosc de la Marquesa, localitzades en el sector de la punta de la Móra, dins el terme municipal de Tarragona, que formen part del PEIN Tamarit-Punta de la Móra, i de l'espai de xarxa Natura 2000 Costes del Tarragonès.

Al nord de la ciutat de Tarragona les pinedes de pi blanc suposen una àrea d'esbarjo i lleure per una part dels seus habitants. El sector forestal conegut popularment com els Boscos de Tarragona, situat entre el santuari de la Mare de Déu de Loreto i la urbanització de Cala Romana, és una important àrea de lleure per a la ciutat de Tarragona, freqüentada per practicar-hi activitats a l'aire lliure. Es

tracta d'una zona de relleus suaus, on dominen les bosquines de pi blanc i les brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*).

A les terres més properes a la costa resten fragments de la màquia de garric (*Quercus coccifera*) i margalló (*Chamaerops humilis*), com a les immediacions del castell de Tamarit, encara que l'expansió de l'espai construït ha fet retrocedir molt aquesta comunitat típica de les terres costaneres. Al marge esquerre del riu Gaià la presència dels boscos és més residual a causa del predomini de les àrees de conreu.

La diversitat paisatgística s'incrementa a la façana litoral. Predominen els trams de costa baixa, amb platges amples i obertes, com les de Creixell, Torredembarra, Altafulla i la platja Llarga de Tarragona. Hi ha, però, dos petits promontoris rocosos com el cap Gros de Torredembarra o el tram comprès entre el castell de Tamarit i la punta de la Creueta, en els quals s'han desenvolupat petites cales i platges tancades com la cala Fonda, la platja de la cala de Becs i la platja de la Móra.

És en aquesta estreta faixa costanera on es localitzen alguns espais de gran valor paisatgístic i ecològic que han estat inclosos en el PEIN i a la xarxa Natura 2000: el sistema de dunes i maresmes de Torredembarra-Creixell; la desembocadura del riu Gaià i el conjunt paisatgístic de Tamarit-Punta de la Móra. A més, s'hi han d'afegir els fons marins més propers a la costa on es desenvolupen les praderies de posidònia (*Posidonia oceanica*), els quals han estat inclosos a la xarxa Natura 2000.

El sistema dunar i de maresmes de la platja de Torredembarra presenta un desenvolupament notable i un estat de conservació acceptable, malgrat la manca d'unes mesures de protecció més estrictes que impedeixin la freqüentació excessiva de l'espai, sobretot a l'estiu.

L'espai de Tamarit-Punta de la Móra destaca per mantenir un mosaic representatiu del paisatge d'aquestes costes: un sector de costa alta rocosa articulada amb algunes cales i platges tancades juntament amb camps de garrofers, pinedes de pi blanc, màquies litorals de garric i margalló. També destaca per incloure l'única localització en el litoral català d'una petita població de savines litorals (*Juniperus phoenicea* subsp. *eumediterranea*) a l'extrem oriental de la platja Llarga.

A diferència de la vegetació espontània, l'espai agrícola es concentra sobretot a la vall del Gaià, principalment en el seu marge esquerre. Hi dominen els conreus llenyosos d'avellaners, oliveres i garrofers, que ocupen el fons de vall tot aprofitant els dipòsits al·luvials, especialment fèrtils, i els costers dels turons, que en aquest sector del baix Gaià presenten molt poc pendent. Les parcel·les de secà arriben a tenir unes dimensions considerables.

Els camps de garrofers constitueixen un paisatge secular i característic dels camps de secà del baix Gaià. Destaquen pels valors ambientals i paisatgístics que contenen. Van associats a diferents construccions de pedra seca com els murs de separació de les feixes o les barraques.

Els camps de garrofers estan en franc retrocés a causa de l'expansió de les urbanitzacions, malgrat constituir un dels trets característics més distintius del paisatge del Baix Gaià. Els que es troben situats a les immediacions de Roda de Berà destaquen pel contrast cromàtic entre el verd intens de les capçades i el roig viu de les argiles sempre ben llaurades. Observatori del Paisatge

Evolució històrica del paisatge

Els factors ambientals condicionen l'explotació del territori i, juntament amb les circumstàncies històriques de cada època, el model d'ocupació. Durant segles s'explotaren totes les terres aptes per al cultiu, fins i tot aquelles de molt escassa fertilitat, que són força abundants, i les immediates a la costa.

Per causa del relleu trencat, calgué modificar la topografia per tal de facilitar o possibilitar el conreu de la terra. Les parades, les feixes limitades per marges que s'enlairen pels vessants fins al cim, en molts llocs són una constant, igual com passa en altres terres de la Mediterrània.

El paisatge tradicional del baix Gaià era el d'un mosaic format pels cultius mediterranis (les vinyes, les oliveres i els cereals), que ocupaven la major part de les terres llaurades, amb petites extensions de regadiu a la vora dels rius. Els garrofers ocupaven els límits de les parcel·les i els terrenys més pobres, fins i tot aquells on aflora la roca mare, on no era possible la supervivència de cap altre espècie cultivada. Era, doncs, un paisatge format per un seguit de clapes de vegetació, natural o cultivada, que canviava cromàticament al llarg de les estacions de l'any. Escampats en aquest territori, que arribava arran del mar, els pobles i les masies es comunicaven amb una xarxa de camins densa, però que no alterava l'estètica del paisatge.

Aquesta imatge canvià poc durant segles, alterada només per algunes modificacions provocades per les pulsacions de l'esdevenir de la història: èpoques d'expansió demogràfica que obligaren a aprofitar més el territori, o bé condicionants provocats per la situació econòmica, com l'expansió i posterior reducció dràstica de la vinya en l'època anterior a la crisi de la fil·loxera i en la posterior, o la

desaparició d'alguns conreus –per exemple el cànem al segle xx– i l'aparició d'altres, com l'avellaner en època relativament recent.

En els darrers temps el paisatge ha experimentat canvis impacants, que s'accentuen en alguns sectors del baix Gaià. Al sector de majors pendents, al final del segle XIX i de manera especial durant el segle XX, tingué lloc el procés d'abandonament de les terres de conreu, la qual cosa provocà una modificació del paisatge agrari. La vegetació natural substituï els conreus, i el bosc o la garriga ocupà moltes superfícies d'olivera, de vinya o de sembra: moltes superfícies forestals actuals foren espai agrari en temps passats. Alguns marges dintre del bosc resistiren el pas del temps i són testimonis d'una situació ben diferent a l'actual. Al sector més planer proper al litoral, els conreus s'anaven mantenint en àmplies franges, excepte als entorns dels nuclis del litoral, on els camps van ser substituïts per edificacions.

Des de la segona meitat del segle XX els canvis es van accentuar, provocats per alguns elements concurrents:

- Canvis en la política agrària, amb descens de la rendibilitat de la terra, que acceleraren el procés d'abandó, iniciat ja en època anterior, sobretot per la fil·loxera.
- La industrialització de la zona de Tarragona propicià l'ocupació del terreny, l'augment de la població i el transvasament de població activa agrària a la indústria i als serveis.
- L'increment del turisme, sobretot al sector litoral des de la platja Llarga fins Roda de Berà, passant per la Móra, Altafulla, Torredembarra i Creixell.

Aquests canvis han propiciat l'expansió urbana dels nuclis, però sobretot, i de cara al paisatge, l'aparició de les urbanitzacions de segones residències que passen progressivament a convertir-se en primeres residències. Aquest és un fenomen comú a altres llocs de Catalunya que s'ha disparat les darreres dècades. Gairebé tots els pobles del baix Gaià presenten almenys una urbanització extensiva d'aquest tipus.

Finalment, cal afegir la construcció d'infraestructures, sobretot l'autopista i la línia de l'AVE (estació inclosa), que travessen el territori d'est a oest.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El mosaic paisatgístic del baix Gaià és divers i respon a la varietat de factors condicionants presents en el territori. El relleu relativament vigorós amb uns sòls poc aptes per al conreu, juntament amb la proximitat de la ciutat de Tarragona condicionen un paisatge en el qual les urbanitzacions ocupen amplis espais, que són compactes a les zones més properes a la costa i més laxes a mesura que augmenta la distància del mar. A partir dels Pallaresos, amb una localització més interior, les urbanitzacions s'alternen amb grans masses forestals dominades pel pi blanc.

Diferents factors han intervingut de manera decisiva en la transformació del paisatge del baix Gaià. En primer lloc, la transformació econòmica de l'àrea de Tarragona iniciada a partir de la dècada

Al conjunt de la unitat han proliferat algunes urbanitzacions que han ocupat preferentment antigues zones de conreu i bosquines situades en espais més o menys planers. A la imatge, la urbanització Mas de Blanc, situada a l'oest del Catllar. Observatori del Paisatge

dels anys seixanta, amb una industrialització que ha continuat a un ritme accelerat i ha tingut tot un seguit de conseqüències pel que fa a l'ocupació del territori, l'increment de la població, etc. Com s'ha dit, l'augment de la població i el creixement urbanístic han afectat la totalitat del territori, bé sigui en forma de barris nous en els pobles o d'urbanitzacions que comencen com a segones residències i progressivament es converteixen en habitatges principals. A Torredembarra, el petit barri mariner situat a primera línia de costa s'ha convertit en un centre eminentment turístic i residencial.

598

En segon lloc, els canvis en la política agrària com a conseqüència del canvi d'orientació econòmica de Catalunya. Encara que els precedents més remots se situen a la darrera del segle XIX, amb la crisi de la fil·loxera, el procés s'accelerà a partir de la dècada dels cinquanta. Foren abandonades les terres marginals i aquelles que no eren aptes per a la reconversió (utilització de maquinària, canvi a conreus més rendibles, etc.). Aquestes terres es convertiren en espais forestals, erms, o foren ocupades per urbanitzacions o habitatges aïllats. Darrerament la Política agrària comuna (PAC) s'ha mostrat com un dels factors més importants de canvi paisatgístic a les àrees rurals. La crisi ha estat especialment intensa en el sector de l'avellana en municipis com el Catllar o la Nou de Gaià.

Finalment, la construcció d'infraestructures obeeix a una planificació supraregional, fet que contribueix de manera eficaç al desenvolupament socioeconòmic de la comarca, però alhora representa una fragmentació paisatgística considerable. Cal esmentar l'autopista AP-7 i l'autovia A-7, les quals circulen paral·leles en bona part del recorregut, formant un corredor viari amb molts espais intersticials mancats de gestió. També hi destaca la línia ferroviària d'alta velocitat, la xarxa de carreteres ampliada i les tres línies de ferrocarril.

Per tal de descriure amb més precisió l'estructura del paisatge actual s'han diferenciat els sectors següents, en raó de les dinàmiques territorials que hi predominen:

El sector litoral comprès entre la punta del Miracle i la muntanya de Sant Joan limita per l'interior amb un seguit de turons que ultrapassen de poc el centenar de metres i que perden alçària cap a llevant des de la cota més alta (Gurugú, 169 m). L'N-340 i la línia del ferrocarril la travessen longitudinalment, i constitueixen dues barreres d'importància, sobretot la línia fèrria. La costa està formada per un rosari de cales amb platja separades per penya-segats baixos en el primer tram, fins a la platja Llarga, i penya-segats alts a la Móra i a la muntanya de Sant Joan. Arran de mar, cal destacar com un element positiu la conservació del bosc de la punta de la Móra, amb l'espai PEIN del Bosc de la Marquesa.

Al sector nord i nord-est de Tarragona, des del tossal on se situa la ciutat el segueix un relleu de turons en direcció nord-est. Comprèn part del terme de Tarragona i el dels Pallaresos. Es tracta d'un paisatge molt modificat per l'acció humana, amb antigues superfícies agràries i d'altres que alternen amb boscos força densos en alguns indrets (per exemple mas Enric). Aquest espai forestal, que s'estén des de la riba dreta del Gaià a Ferran fins al Francolí, i que es pot considerar el pulmó verd de la ciutat, és travessat per l'autopista. És un paisatge complex, amb tots els elements que caracteritzen aquesta part del territori català: cultius arboris (oliveres, garrofers, ametllers), vinyes, erms, pinedes de pi blanc amb sotabosc dens, garrigues, urbanitzacions disperses per tot el territori amb petits horts al costat dels habitatges, pedreres, infraestructures (autopista, AVE), o restes arqueològiques (aqueducte).

Al vessant del Francolí, l'espai que va des de la llera del riu fins a la divisòria d'aigües amb el Gaià, al nord de Sant Salvador, té unes característiques diferents de la resta. Es tracta d'un espai fonamentalment agrícola, amb pobles que tradicionalment es dedicaven a aquesta activitat: Perafort, Puigdelfí, la Secuita, l'Argilaga. Eren pobles eminentment agraris i el paisatge estava en consonància amb l'explotació de la terra.

Els nous condicionants del sector primari han provocat que moltes terres marginals s'hagin convertit en espai forestal, i que només s'hagin mantingut les més aptes per al conreu. En aquest espai el

El camp de golf de Pinalbert, al municipi del Catllar. Observatori del Paisatge

Pas de l'autopista AP-7 i l'autovia A-7 a l'alçada de Torredembarra. També es pot observar un polígon industrial associat a aquestes infraestructures viàries. ICC

paisatge és d'allò més heterogeni. A les superfícies de topografia plana, que formen la major part de l'interfluvi, les parcel·les són grans i ocupades per vinyes, cereals o fruiters, amb oliveres o garrofers a les vores, petits boscos de pi blanc o garrigues, polígons industrials en funcionament o en construcció, pobles, instal·lacions industrials, infraestructures com les carreteres i l'AVE. Tot plegat, un mosaic de notable diversitat.

Al sector oriental, a la part corresponent a la conca del Gaià i les rases de la plana litoral de l'est, les característiques difereixen de l'anterior pel que fa a l'explotació de la terra. Fora dels comellars i les terrasses fluvials els sòls són pobres i la topografia esquerpa, amb abundància de marges. El mosaic de turons coberts per petites masses forestals i les parades de garrofers, vinyes i fruiters en menor proporció, amb els horts a les terrasses fluvials, contrasta amb les muntanyes que limiten l'espai pel nord, cobertes d'una vegetació esquistada, on les clapetes de pins són rares i es tracta de taques més o menys extenses enmig de brolles o garrigues. Els pobles se situen de cara a la solana, i algunes urbanitzacions alternen amb la gran quantitat de masos, alguns de grans dimensions i altres d'enrunats, en un conjunt de notable heterogeneïtat.

En el sector litoral articulat pel curs baix del Gaià, el paisatge reflecteix la presència d'un relleu més amable amb una disponibilitat més alta de terres fèrtils on prosperen una gran varietat de conreus llenyosos. El poblament s'aglutina, per una part, en petits nuclis de població i alguns masos dispersos. A la faixa litoral, el creixement dels nuclis de població ha estat gran i s'observen urbanitzacions esparses arreu, però malgrat l'expansió de l'espai construït per

la primera línia de costa encara resten importants espais lliures, alguns de gran valor paisatgístic com els Muntanyans de Torredembarra.

Expressió artística del paisatge

Els paisatges de molts indrets del Camp de Tarragona han estat la font d'inspiració per a diversos artistes, que han deixat el testimoni de la seva sensibilitat i d'una peculiar interpretació de la realitat. En el cas del baix Gaià, a excepció de la línia litoral, que té un component estètic important, la resta del paisatge no ha despertat la curiositat dels artistes.

Començant per l'expressió plàstica, entre els diversos pintors que han reflectit en els seus quadres aquests paisatges cal esmentar Ignasi Mallol i Jaume Mercadé. El primer treballà en els anys trenta del passat segle, i s'ha dit de la seva obra que per tot s'escampa la naturalitat plena de senzillesa, i que interpreta el paisatge amb energia, claredat i força descriptiva. Jaume Mercadé pintà bàsicament paisatges de l'Alt Camp, amb alguns de la costa oriental del Tarragonès. Ell i altres que segueixen les seves petjades feren una interpretació personal de la gamma de colors, potenciats per la intensa llum de la Mediterrània. El mar i les terres immediates, sobretot els voltants de la punta de la Móra i Tamarit, els marges, els garrofers, els turons o les masies han estat font d'inspiració per a uns artistes que s'atansaren a aquests paisatges i, a la seva manera, en captaren l'essència.

S'ha de dir, però, que, a excepció de la línia de costa, aquests paisatges tampoc no han merescut massa atenció per part dels escriptors. Per exemple, Josep Pla, a la seva obra *Catalunya*, fa un panegíric del Camp del Tarragona, amb expressions poètiques sobre la llum, els colors, l'horitzó, la seqüència de les hores i les estacions. Quan fa referència a l'Alt Camp esmenta els ametllers, els avellaners i els garrofers. Diu que a la primavera, el lloc és un paradís, i que "a l'hivern i a la primavera, amb els ametllers florits, l'aire sembla transfigurats, suspès en un èxtasi somiat. La llum que envaïa la florida carminada batega en els troncs dels garrofers atapeïts i estirats, com formes humanes juvenívoles, prodigiosament vives sota les ombres blavisses" (Pla, 1976: p. 1.034). Aquestes impressions es poden extrapolar als paisatges de Vespella, el Catllar, la Riera, o la Pobla de Montornès, per exemple. En canvi, quan recorre el tram de costa, només diu que la carretera "...travessa un país inoblidable, d'una gran i clàssica bellesa". De tota manera, no es pot dir més en tan poques paraules" (Pla, 1976: p. 1.086).

Dins l'expressió literària, cal esmentar alguns apunts de Marcel Riera a la seva obra *Estampas tarraconenses* (1979), referides a la torre dels Escipions o al santuari de la Mare de Déu de Loreto. Per la seva part, l'Olga Xirinacs, en l'obra *Viatge d'aigua: un passeig per la Costa Daurada* (1999), dedica un capítol a parlar parcialment d'aquest tram de costa, fins a Tamarit i Altafulla. No fa una descripció exhaustiva del paisatge sinó que el descriu des d'un punt de vista poètic. Així, com a colofó final de l'obra diu:

600

"la ciutat (Tarragona) ha crescut, arriba fins aquí (desembocadura del Gaià) i s'incorpora Tamarit i Ferran. S'han esborrat els vells camins i les fonts són exhaurides. El mapa és un altre, solcat de carreteres i enllaços, pertorbada la pau primitiva pel renou voraç de les vies ràpides. Entremig, derrotada, l'ombra nostàlgica de l'aqüeducte romà encara dibuixa filigranes sobre les roques i els pins. De matinada i cap al tard, les arcades fan ombra blava perquè enyoren el pas de les aigües... Som habitants de terra eixuta, i mantenim la nostra herència i el domini panoràmic sobre el mar, que ens ha fet la pell torrada i els ulls del color de l'aigua" (Xirinacs, 1999: p. 67).

Hi ha algunes guies excursionistes que parlen d'alguns indrets, sobretot de la costa, i mostren una visió naturalista de l'entorn, amb referències a la riquesa ecològica i a la bellesa del paratge.

Valors en el paisatge

A l'hora de valorar el paisatge d'aquesta part del Camp de Tarragona cal fer esment de la notable disparitat existent. En efecte, la costa i la zona del nord-est de la unitat són els espais amb més valor estètic, i són els llocs on es concentra el patrimoni històric o artístic.

El sector litoral també té uns valors estètics importants, malgrat les profundes modificacions que ha sofert durant el darrer mig segle. És on es manifesta amb més intensitat la llum mediterrània, potenciadora de l'àmplia gamma dels colors. Les diferents tonalitats del mar i el verd dels boscos i garrigues juntament amb el daurat de la

sorra de les platges combina amb el marró i l'ocre dels penya-segats, formant un conjunt d'una estètica excepcional que es trenca puntualment amb les construccions o els càmpings. Les formes de la línia costanera alternen les platgetes al fons de petites cales amb superfícies de sorra més extenses entre les quals destaca la platja Llarga. Un ampli ventall de penya-segats de tota mena, coberts de vegetació uns i amb la roca a la vista els altres, contribueixen a donar una varietat excepcional al conjunt. Destaca també en aquest sentit la platja dels Muntanyans de Torredembarra, inclosa en el PEIN amb la voluntat de conservar una mostra representativa dels sistemes dunars propis d'aquest sector del mediterrani.

La qualitat estètica s'incrementa per l'amplitud de la conca visual, amb un fons escènic format per la línia de l'horitzó marítim, i per una successió de turons a l'interior. Sigui quin sigui el punt d'observació (el Balcó, el morrot de cala Romana, la punta de la Creueta, la punta de la Móra, la muntanya de Sant Joan...), es veu un paisatge extens i de gran qualitat visual. S'ha d'assenyalar, però, que aquest espai és molt explotat i que les actuacions humanes han trencat força la seva naturalitat.

La zona forestal que s'estén a l'est de la ciutat de Tarragona conserva un valor estètic interessant per les seves formes. La topografia és un valor que s'ha de tenir en compte. Els altres són la coberta vegetal (força densa en alguns indrets) i una certa naturalitat. Hi ha panoràmiques àmplies de tot el sector oriental i la costa des del cim del Gurugú (o des de la passarel·la que travessa l'autopista) o des de les immediacions de mas Enric. Els boscos, els turons en segon pla, les superfícies de garriga o vegetació baixa, els camps de cultiu, els masos antics, la pedrera del Mèdol, les muntanyes que clouen l'horitzó per l'est, la costa i la línia de mar formen una panoràmica de qualitat estètica indiscutible.

El paisatge de l'extrem oriental està format per camps de cultius, majoritàriament garrofers, i masos. Destaca la manca general de masses forestals a les muntanyes que clouen l'espai. Des del cas-

La platja de Berà, continuació de la platja dels Muntanyans de Torredembarra, és un dels indrets on es duen a terme accions per preservar els sistemes dunars. Al fons es pot observar el promontori on se situa el santuari de la Mare de Déu de Berà. Observatori del Paisatge

El paisatge agrícola del Baix Gaià, sobretot en el sector oriental, està caracteritzat per un mosaic de conreus llenyosos on destaquen les vinyes, els garrofers, els avellaners, els ametllers i les oliveres, tal com es pot apreciar en els camps situats sobre els dipòsits al·luvials del torrent de la Serratla, a la Nou de Gaià. Observatori del Paisatge

tellot de la Riera es pot contemplar una àmplia panoràmica, en la qual destaca la varietat paisatgística de la part nord i oest. A l'extrem nord, al mas Blanc en runes, situat per sobre de Sant Miquel de Vespella, hi ha una panoràmica extraordinària de la pràctica totalitat del Camp de Tarragona. L'escenari és d'una amplitud i una qualitat excepcionals.

En síntesi, els valors estètics del paisatge d'aquesta part del Tarragonès estan relacionats bàsicament amb alguns factors: la topografia, la presència de superfícies notables de vegetació natural i la integració dels cultius en el conjunt.

Sens dubte, els tres àmbits més interessants des del punt de vista dels valors ecològics són la finca de mas Grimau (coneguda com el bosc de la Marquesa) a la muntanya de la Móra, la desembocadura del Gaià i el sistema dunar de la platja de Torredembarra. Tots tres estan inclosos al PEIN i a la xarxa Natura 2000, i són interessants per la seva singular situació litoral. El bosc de Marquesa concentra tot un seguit de valors que el converteixen en un paisatge d'un valor excepcional. Està format per tot un conjunt d'elements: un bosc, el savinar litoral, únic a Catalunya, on conviuen el pi blanc i pinyoner amb espècies de líquens i fongs únics al món; unes platges, les de cala Fonda i Calabeig; uns penya-segats on habiten nombroses comunitats faunístiques; i una franja de conreus que arriba fins a l'N-340.

Els roquissers de la costa foren hàbitat de nombroses colònies de musclos, crustacis i altra fauna d'aquests ambients.

L'interès ecològic de les comunitats forestals és notable, amb una forta presència d'alguna espècie vegetal protegida, com el margalló, que es troba a tota la part meridional del baix Gaià.

L'Espai d'Interès Natural de la Platja de Torredembarra va ser protegit pel seu valor com a testimoni de la notable diversitat i riquesa del paisatge vegetal primitiu del litoral sorrenc del sistema mediterrani central. En efecte, es tracta d'un petit espai litoral amb una gran diversitat de biocenosis, des de les comunitats algals de la costa sorrenca fins a les màquies litorals del rerepaís. El paisatge

vegetal es caracteritza per diverses comunitats de litoral sorrenc, que presenten una zonació característica. La fauna, especialment els rèptils, és especialment rica en elements meridionals refugiats a les dunes litorals; així mateix, hi ha un gran nombre d'espècies d'ocells hivernants i de pas. Els sorrals acullen una fauna invertebrada característica d'aquests ambients. En els trams de costa baixa i sorrenca la presència d'aiguamolls, així com de platges arenoses no degradades, és extremament rara. Actualment només resten alguns fragments residuals d'un conjunt de sistemes naturals singulars, però a la vegada molt fràgils, que han sofert profundes modificacions i una forta regressió en els darrers anys.

L'Espai d'interès natural de la desembocadura del Gaià és un petit indret litoral que comprèn l'últim tram del riu Gaià, amb zones d'aigua embassada i una gran desembocadura oberta en una platja sorrenca. La vegetació de ribera ha estat molt degradada i només en resta la presència d'alguns arbres, mentre que a la resta de l'espai predominen els canyars. L'interès d'aquest espai se circumscriu dins la xarxa de zones humides residuals de la Catalunya meridional. Es tracta d'un illot de paisatge natural amb zones perimetrals temporalment inundades que constitueixen un refugi per a alguns elements faunístics. Destaca igualment el seu paper com a zona d'escala en les vies dels ocells migratoris.

L'Espai d'Interès Natural de Tamarit-Punta de la Móra és un petit espai que agrupa dues àrees singulars: un tram de costa rocosa més o menys abrupte, amb petites cales i zones sorrenques. La vegetació litoral està constituïda per fragments de relictos de savinars, pinedes de pi blanc i pi pinyer, alguns retalls de màquia de garric i margalló i brolla de romaní i bruc d'hivern. Les comunitats que colonitzen la costa rocosa es caracteritzen per la presència del fonoll marí i de limòniums. L'interès d'aquest espai es troba en el fet que conserva petits fragments de comunitats forestals litorals pràcticament desaparegudes de tota la costa catalana; en concret, el savinar litoral troba en aquest espai l'única localitat de les costes catalanes. El castell de Tamarit representa alhora un gran interès paisatgístic i cultural.

La zona forestal que s'estén a l'est de la ciutat de Tarragona representa, a banda del seu elevat valor estètic, una important funció ecològica, en permetre la connexió entre la zona del riu Francolí amb la conca del Gaià.

Els valors productius es concentren bàsicament en el sector primari, sobretot present en el sector est del baix Gaià i que, com s'ha dit, es troba en clara recessió. Els valors paisatgístics de la façana costanera han tingut sempre una forta demanda i actualment són explotats a partir d'algun establiment hotelier, apartaments, diversos càmpings i establiments d'hostaleria diversos. Alguns pobles de l'interior intenten incorporar el factor turístic als seus plans de desenvolupament.

En relació amb els valors històrics són força importants les empremtes romanes com ara la torre dels Escipions, la pedrera del Mèdol i l'aqüeducte romà de les Ferreres (també anomenat pont del Diable). La llarga història d'aquestes terres ha deixat tot un seguit de valors al paisatge que cal senyalar. Entre el patrimoni arquitectònic o monuments històrics cal esmentar, també, les torres de guaita del segle XVII de la Móra, d'en Segur (muntanya de Sant Joan) i de la Vila closa de Tamarit, amb l'església romànica, les restes del castell, dels habitatges i les muralles.

Entre la gran quantitat de masos escampats (alguns de fortificats) pel paisatge de la zona, cal esmentar el mas Rabassa, el del Marquès, el mas Enric o dels Arcs, al terme de Tarragona, de Salort, de Sorder o de Granell al Catllar, el conjunt en runes de Rubials a la Pobla de Montornès, el mas Blanc (enrunat) a Vespella, o els conjunts de Virgili i Ardenya a la Riera, els masos de Vespella o Sant Miquel al municipi de Vespella. I també cal esmentar el castell i el poble de Ferran, amb una llarga història, paral·lela a la de Tamarit.

Alguns castells, en diferent estat de conservació, també destaquen en el paisatge, com els del Catllar i de la Riera (anomenat de Montoliu, Santa Margarida o el castellot de la Riera), que estan enrunats, mentre que es conserven sencers els de Tamarit, Altafulla, Creixell, la Nou i la Pobla de Montornès. Per altra banda, també cal mencionar el santuari de la Pobla de Montornès.

També existeixen gran quantitat de barraques de pedra seca de diferents estructures, escampades per tot el territori, però especialment per la part oriental, on formen part indissoluble del paisatge, igual que els marges.

Per altra banda, també cal mencionar l'obra de la mina de l'Arquebisbe, una conducció d'aigua que portava cabals des de Puigpelat, a l'Alt Camp, fins a Tarragona, que es conserva en estat acceptable i que presenta un seguit de respiralls (també anomenats piles, pilons o xiuladors) de forma cilíndrica (n'hi ha 58 en total), i arquetes de diferents formes.

Tot aquest espai té un ús social indiscutible. Començant per les platges, que tenen una demanda prou evident per part de propis i

forans, es pot dir que sobretot la costa i les immediacions de Tarragona i de les urbanitzacions són paisatges molt visitats.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Els recorreguts que es poden fer per contemplar el paisatge d'aquesta unitat són diversos, i alhora molt freqüentats atesa la proximitat de la ciutat de Tarragona i dels barris i zones residencials propers.

Destaca l'itinerari que passa per la punta de la Móra: per fer a peu, l'itinerari comença a la part final de la platja Llarga, al càmping de les Palmeres, continua per les roques arran de mar. A l'esquerra es pot contemplar el magnífic bosc de la Marquesa. La vista cap a ponent és molt extensa, amb tota la platja Llarga i els terrenys urbanitzats, les roques que la clouen, el tossal de Tarragona, amb el cimbori de la catedral destacant sobre l'horitzó. Es pot seguir pel damunt dels penya-segats, fins a trobar el sender que baixa fins a la cala Fonda, seguint cap a la cala de Roca Plana, i més enllà, la torre de guaita de la Móra.

Són significatius els senders de gran recorregut que creuen la unitat, el GR-92, que ressegueix tot el litoral català, i el GR-172 que creua la unitat, igualment d'est a oest, però més al nord.

També és interessant el camí cap al santuari de la Mare de Déu de Loreto, que passa per antics camps de conreu, amb habitatges escampats arreu. Des del santuari es pot contemplar la vall de les Terres Cavades força urbanitzada, la part oriental de la ciutat i els blocs d'habitatges que apareixen a la carena per la part nord.

De Sant Miquel de Vespella a lo mas d'en Blanc, on es troba l'església de Sant Miquel de Vespella, el cementiri i les restes del recinte murallat, l'antic castell és un bon punt d'observació del paisatge de la zona nord del baix Gaià. La vista és magnífica, no hi ha cap obstacle que impedeixi la visió en molts quilòmetres i es pot contemplar gairebé la totalitat del Camp de Tarragona, des de les muntanyes que el clouen per llevant, fins al Montmell, la serra de Miramar, les muntanyes de Prades, i tota la banda de ponent fins a les muntanyes de Tivissa-Vandellòs.

El Gurugú és el punt més alt de les immediacions de Tarragona. El lloc és cobert d'una pineda força desenvolupada. Des d'allà es pot veure un extens panorama, de tota la costa, amb els relleus que baixen per boscos de Tarragona fins a la platja Llarga, la punta de la Móra i la muntanya de Sant Joan, i més enllà, Altafulla, Torredembarra i el Baix Penedès, fins al Garraf. Per l'interior, la vista és, tanmateix, molt extensa, fins als relleus que clouen l'Alt Camp per llevant.

Per fer amb vehicle motoritzat, destaquen dos itineraris que passen per la unitat: el primer és el que uneix Tamarit amb Vilardida, a l'alçada de Valls, per la T-202. Aquest itinerari permet contemplar els canvis de paisatge d'una zona litoral com Altafulla cap a una

d'agrícola com l'Alt Camp, alternant espais més forestals com les muntanyes del Mestret o la tossa Grossa de Montferri.

L'altre itinerari motoritzat avança per la TP-2031, de Tarragona a Vila-rodona. És interessant d'observar els contrastes en el paisatge que provoca el fet d'allunyar-se de la ciutat de Tarragona, amb els nuclis i urbanitzacions més propers i un entorn amb alguns camps de conreu, i com es passa a un espai cada cop més dominat pel paisatge agrari característic de la plana de l'Alt Camp. Aquest itinerari permet conèixer tota la zona occidental de la unitat, ja que la creua de nord a sud.

També destaca l'N-340 que ressegueix el litoral de punta a punta de la unitat, i permet contemplar tota la costa del baix Gaià.

Com a punts d'observació de la unitat cal destacar-ne tres:

La torre de la Móra, inclosa al PEIN de Tamarit-Punta de la Móra, ofereix un punt d'observació excel·lent de l'àmbit costaner de la unitat, i sobretot de la unitat veïna de Reus-Tarragona.

Sant Salvador és un nucli situat a la part més occidental de la unitat, molt a prop de Constantí. Sant Salvador està situat en un petit turó, lleugerament més elevat de l'entorn més immediat, i permet contemplar una bona panoràmica circular de la plana del Camp de Tarragona.

Altafulla també s'aixeca sobre un petit turó, i en especial l'ermita de Sant Antoni, des d'on es pot gaudir de les vistes sobre el poble, la costa, el Mediterrani, i tot el camp de Tarragona, fins a les muntanyes que el limiten, que fan de teló de fons d'aquest paisatge.

Possible evolució del paisatge

El paisatge del baix Gaià s'encamina cap a la configuració d'un espai dual, amb unes dinàmiques de transformació diverses entre el sector occidental, en bona mesura sota la directa influència de la ciutat de Tarragona, i l'àrea oriental i litoral.

En el sector occidental, tocant a la ciutat de Tarragona, es preveu un creixement suburbà continuat, sobretot pel fet de la localització de l'estació de l'AVE entre Perafort i la Secuita.

A la part oriental i nord de la unitat, si bé la influència de la ciutat de Tarragona també és evident a diferents nivells, la important presència agrícola i la menor pressió demogràfica dona com a resultat un paisatge que connecta amb el de la plana de l'Alt Camp.

Avaluació d'amenaces i oportunitats

Amenaces:

- El paisatge del baix Gaià presenta un dels dinamismes més elevats del conjunt del Camp de Tarragona sota la forma del creixement de l'espai urbanitzat i de les infraestructures.

Nous creixements a prop de la platja de Berà, entre la línia del ferrocarril i l'N-340. Observatori del Paisatge

- Malgrat la important extensió de la massa forestal, aquesta està formada en gran mesura per pinedes de pi blanc que formen boscos i bosquines força joves, amb una diversitat d'espècies no gaire alta. Per aquest fet, són zones que presenten una major vulnerabilitat als incendis forestals.

Oportunitats:

- El paisatge d'aquesta unitat compleix una important funció social, no només per l'atractiu turístic que ofereix la franja litoral sinó també pels paratges on es conserven els mosaics agroforestals i que són emprats per a l'esbarjo i lleure de la població.
- La façana litoral, ocupada majoritàriament per un urbanisme enfocat al turisme, presenta un alt valor escènic per la diversitat de la morfologia litoral. La costa és articulada, amb cales i promontoris rocosos. Aquest fet, conjuntament amb l'alternança de paisatges urbans amb paisatges menys artificialitzats, com la desembocadura del Gaià i el tram de Tamarit-Punta de la Móra, donen caràcter a aquesta zona del baix Gaià.
- La presència humana des d'antic ha permès configurar un territori, un paisatge, on és palpable l'acció humana secular, fet que ha donat lloc a una alta concentració d'elements del patrimoni històric en diferents estats de conservació però que en conjunt proporcionen un alt valor als paisatges del baix Gaià.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge marítim de passeigs entrelligats amb elements naturals aptes per al gaudi per part de la població. La zona es ca-

racteritza per l'existència d'una costa variada amb platges grans i petites, penya-segats, dunes i espais muntanyans.

OQP2

Un paisatge rural ben gestionat, amb un important patrimoni construït de masos, castells i barraques i marges de pedra seca lligats al conreu del garrofer, revalorat, promocionat socialment i turísticament i que mantingui el seu caràcter identitari. Aquest espai conserva les millors mostres de conreu del garrofer del Camp de Tarragona, característic dels espais mediterranis amb escassetat d'aigua.

OQP3

Un paisatge del garrofer ben conservat i valorat, condicionat per permetre'n l'ús social. La zona de la riera del Gaià i Roda de Berà es caracteritza per la presència encara notable del garrofer, que té un elevat valor estètic i identitari malgrat la regressió que està patint a tot el territori.

OQP4

Uns espais urbans compactes, que respectin els espais rurals i naturals intersticials. Hi ha una gran diversitat d'estructures urbanes, amb nuclis antics rics en elements patrimonials i creixements més recents de diversa qualitat, amb diversitat de tipologies urbanes separades per espais encara rurals o naturals amenaçats de periurbanització. Haurien de conservar en el procés de desenvolupament i creixement urbà una adequada i gradual transició entre l'espai natural i l'artificialitzat, integrant elements naturals en l'espai públic urbà i mantenint l'espai obert lliure d'edificacions i instal·lacions. També caldria estructurar-lo per fer-hi compatible l'ús social i l'aprofitament agrícola.

OQP5

Un paisatge litoral amb un patrimoni natural i cultural ric i ben conservat i condicionat, amb uns camins de ronda al llarg de la costa, ben mantinguts i promocionats per al seu ús social.

Àrees amb valors especials per protegir

- Els voltants dels elements patrimonials de la Mare de Déu de Loreto, per les àmplies panoràmiques que ofereix sobre un ampli sector del Camp de Tarragona i pels seus valors simbòlics, identitaris, religiosos i espirituals. Cal restaurar i revalorar el paisatge, especialment la pedrera situada al sud, i també els entorns de l'arc de Berà, la torre dels Escipions, les restes de cala Romana i la pedrera del Mèdol, a través de plans integrals, de manera que es permeti la recuperació del patrimoni a la vegada que es desenvolupen actuacions encaminades a millorar la qualitat del paisatge urbà i el gaudi per part dels ciutadans.
- Espais d'Interès Natural dels Muntanyans-platja de Torredembarra i del bosc de la Marquesa-punta de la Móra, per la presència d'ecosistemes propis del litoral mediterrani, dels quals queden poques mostres tal com les que es conserven en aquest indret. Caldria potenciar-ne la conservació i fer-les compatibles amb l'ús públic.
- Paisatge del garrofer localitzat a l'interior est de la unitat, entre la riera del Gaià i Roda de Berà. Pel seu valor estètic, simbòlic i identitari i per la regressió que està vivint, caldria preservar d'alteracions que possessin en risc de desaparició aquest singular paisatge mediterrani identitari dels espais mediterranis amb escassetat d'aigua, que, a més, aporta un important patrimoni construït de barraques i marges de pedra seca, masos i castells. També caldria potenciar-ne el valor estructurant itineraris que en permetin l'ús social. Per altra banda, seria interessant fomentar el garrofer com a element identitari, protegint i conservant els exemplars de més port i promovent la utilització d'aquest arbre en la urbanit-

zació dels teixits urbans, a les urbanitzacions, al costat de les vies de comunicació... Una altra mesura de manteniment del paisatge del garrofer seria introduir mesures compensatòries per al manteniment de les explotacions de garrofers que queden i que no són rendibles, mitjançant contractes globals d'explotació, mecanismes de custòdia del territori o procediments similars.

- Ribera de la desembocadura del riu Gaià. Pels seus valors ecològics, estètics i d'ús social, caldria restaurar i revalorar el tram final de la desembocadura mitjançant algun instrument d'ordenació i gestió.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals localitzades al sector sud-oest, al nord de la ciutat de Tarragona, els anomenats boscos de Tarragona. Caldria implementar una gestió forestal que preservi els valors ecològics, estètics i d'ús social, i emprendre mesures per a reduir el risc d'incendis forestals i fer compatible la preservació dels valors ecològics amb l'ús i el gaudi social. S'hauria d'estudiar, en el marc dels plans urbanístics, la possibilitat de crear un espai periurbà de transició entre l'aglomeració de Tarragona i la matriu agroforestal del baix Gaià, que s'ha de potenciar com a espai de lleure i esbarjo de la ciutat, ben connectat –mitjançant vies verdes– amb la ciutat.
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis situats al nord-oest de la unitat, des de Perafort fins a la Riera de Gaià, en transició cap a les unitats de la plana de l'Alt Camp i el massís del Gaià, i que s'estén fins a la desembocadura del riu Gaià. És possible contemplar mosaics de conreus

> continua de la pàgina anterior

llençosos d'avellaners, oliveres, vinyes i garrofers, que haurien de mantenir la condició d'espais oberts conservant els valors productius i estètics ordenats sobre una xarxa de camins i itineraris que també en permetin l'ús social. Seria recomanable de fer un estudi integral dels espais agraris d'aquesta unitat.

- Miradors del paisatge de la torre de la Móra, de Sant Salvador, del nucli d'Altafulla, del Catllar-presa del Gaià, de l'aqüeducte de les Ferreres, de la pedrera del Mèdol-torre dels Escipions, i de la muntanya de Sant Joan. Per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges, tant de la unitat mateixa com de les unitats veïnes, caldria adequar-los per fer-ne un ús real de mirador.
- Platges que s'estenen per quasi tot el litoral (platja de la Savinosa, platja Llarga, cala de l'Arboçar, cala de Becs, cala de la Móra, platja de Tamarit, platja d'Altafulla, platja de Torredembarra-els Muntanyans, platja de Creixell i Roda de Berà), molt apreciades com a espais turístics i d'oci, i amb una riquesa d'elements de valor natural, patrimonial i històric. Formen una façana litoral que caldria endreçar amb la integració i recuperació d'espais i elements naturals, històrics, i agraris, que en facilitin l'ús social i els itineraris al llarg de la costa a través del manteniment dels camins de ronda, emmarcats per unes façanes urbanes vives i de qualitat.

- Nuclis urbans i urbanitzacions que ocupen de forma lineal pràcticament tot el front litoral, des de la Savinosa (Tarragona) fins al Roc de Sant Gaietà (Roda de Berà), exceptuant un pocs espais (platja Llarga i el bosc de la Marquesa, desembocadura del riu Gaià, els Muntanyans de Torredembarra i el gorg de Creixell).
- Sòl urbanitzable que s'estén pel litoral no urbanitzat i per la perifèria dels espais urbanitzats més o menys consolidats. Cal desenvolupar creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent i integrar-los de manera coherent en l'entorn.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitats extractives del Llorito i el Mèdol. Cal procurar-ne la restauració paisatgística.
- Autopista AP-7, que creua la unitat. Caldria restaurar paisatgísticament els talussos desproveïts de vegetació.
- Instal·lacions agràries, com els magatzems. Cal fomentar-hi un aspecte acabat que segueixi uns criteris paisatgístics.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics de:
 - a) Tram de l'N-340 que travessa la unitat, des de la urbanització Costa Daurada fins a Tarragona.
 - b) Vilardida-Tamarit.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Ribera de la desembocadura del Gaià
- Element patrimonial i entorn
- Espai d'interès natural
- Paisatge del garrofer

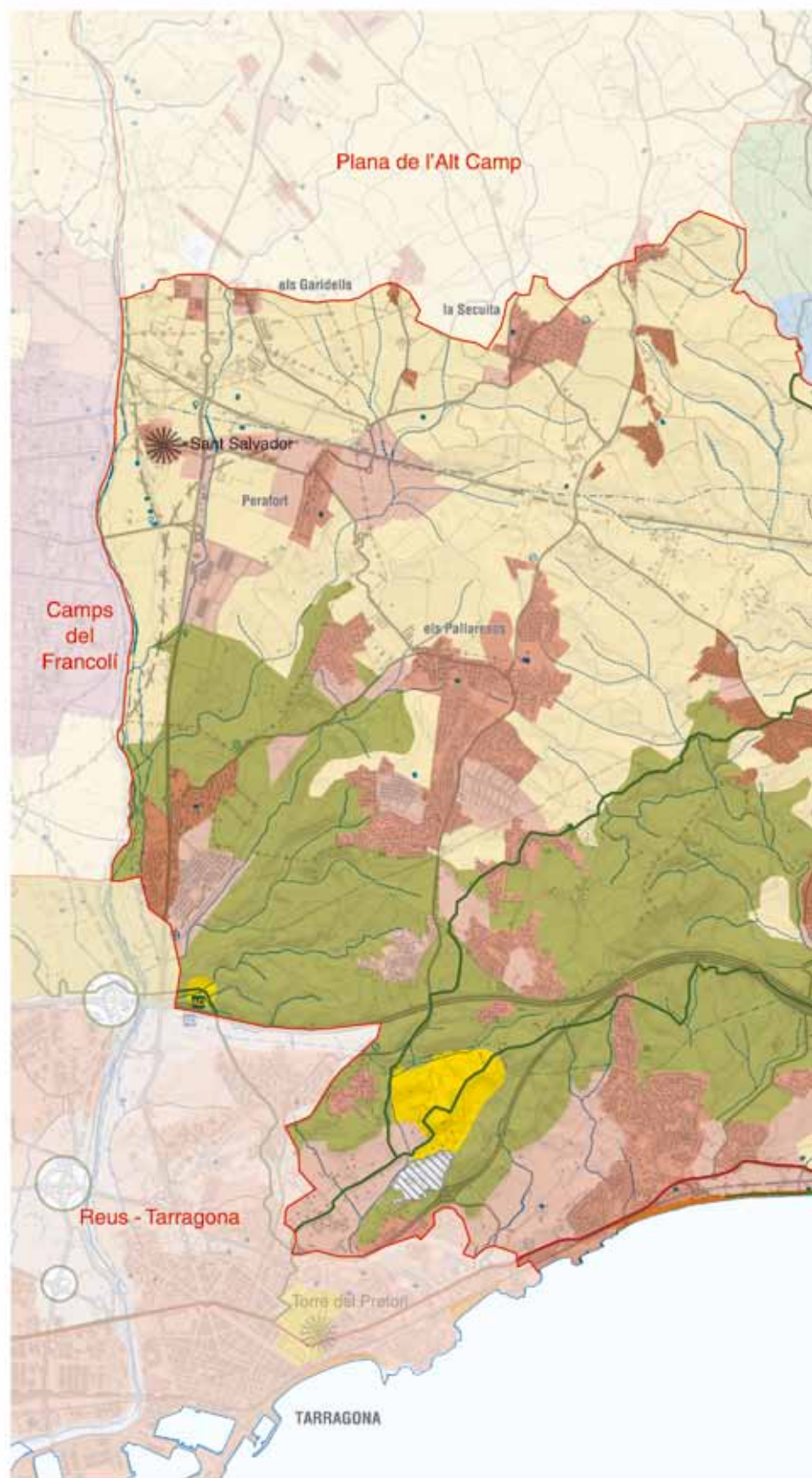
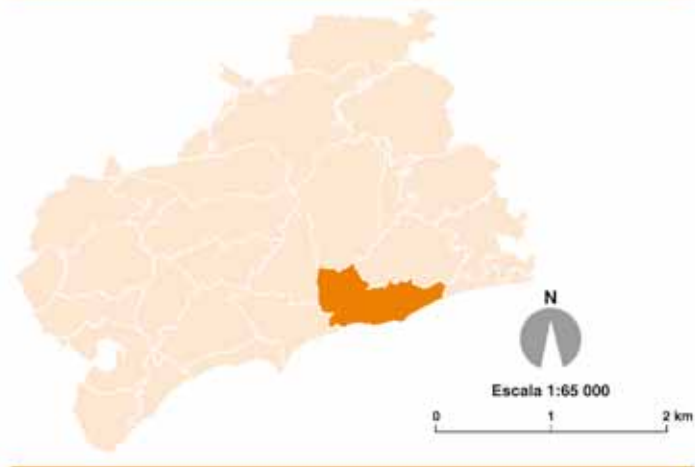
Àrees de foment de la gestió

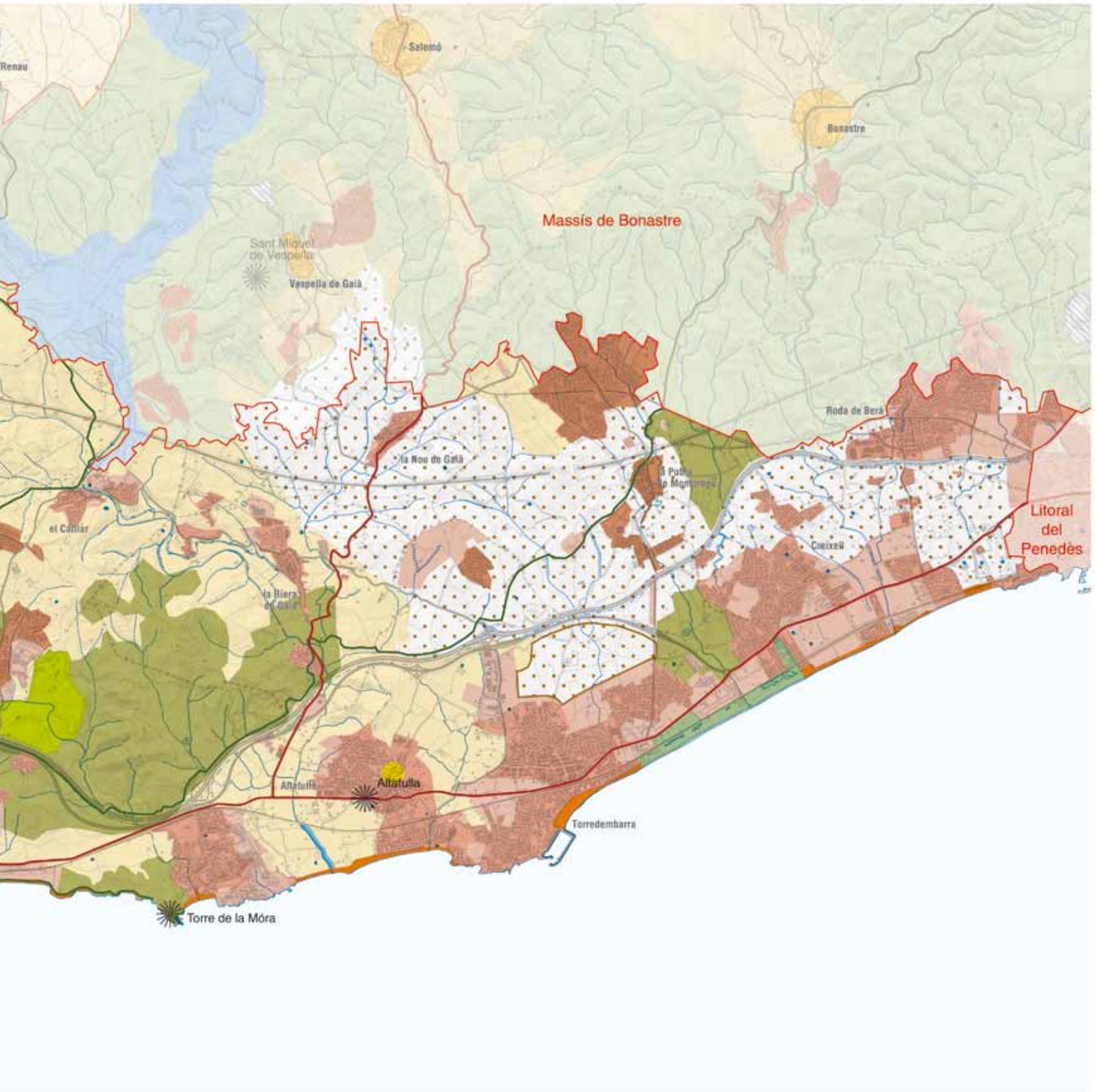
- Mirador
- Platja
- Àrea continua de conreus llenyosos i herbacis
- Massa forestal
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable
- Paisatge del garrofer

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva
- Camp de golf
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

606

24. Massís de Bonastre

Comarca:

Alt Camp, Baix Penedès i Tarragonès.

Superfície:

13.581 ha

Municipis:

Bonastre, Vespella de Gaià, Salomó, sud de Montferri, Rodonyà, Masllorenç, sud de la Bisbal del Penedès i oest l'Albinyana, Vilabella, Renau, el Vendrell, Roda de Berà, Creixell, la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès, el Catllar i la Secuita.

608

*Rodonyà se situa a l'extrem nord d'aquest paisatge, en una plana agrícola on predomina el conreu de vinya.
Observatori del Paisatge*

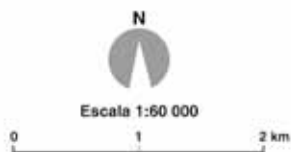
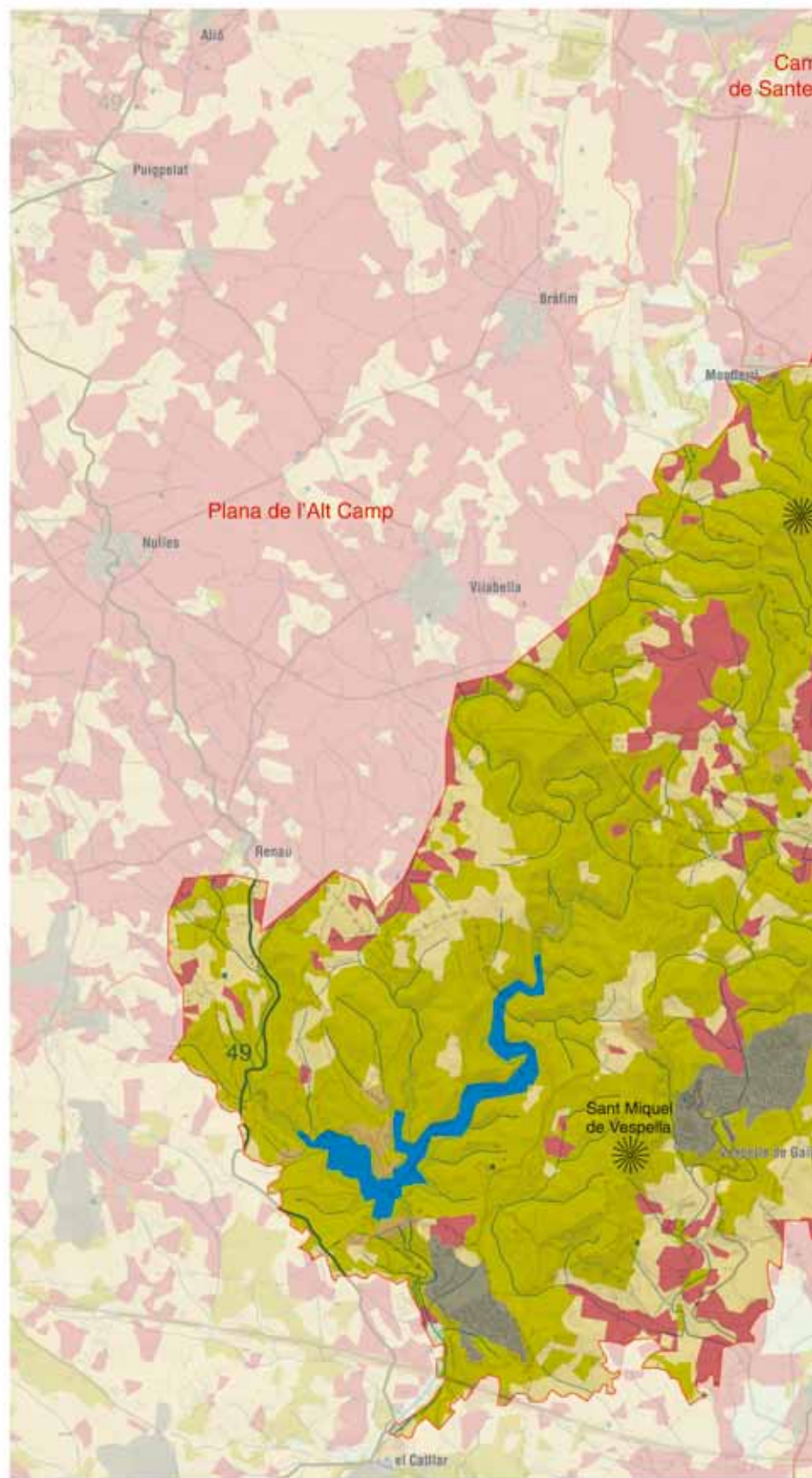
Trets distintius

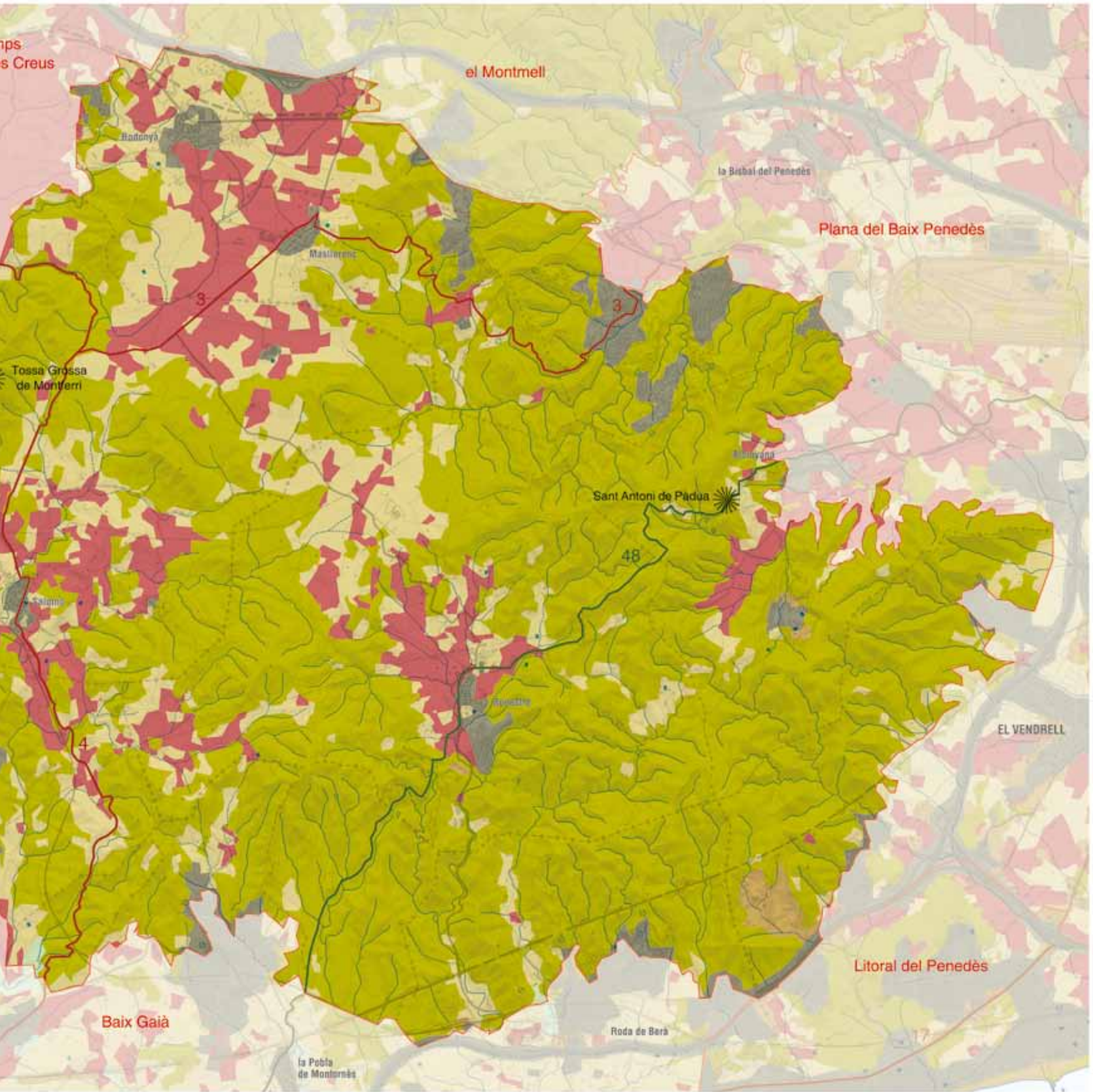
- Sector de muntanyes baixes que s'interposen entre les planes de l'Alt Camp i el Baix Penedès.
- Les muntanyes encerclen planes aprofitades per a les activitats agrícoles.
- L'abandonament agrícola és palès en els turons i serres que han estat colonitzats per la vegetació.
- Els incendis forestals han afectat les serres del sector oriental, que mostren una vegetació molt homogènia dominada per les brolles de romaní.
- A les valls i planes de Salomó, Rodonyà, Masllorenç i el nord de Bonastre s'estenen importants àrees agrícoles on predomina la vinya, les oliveres, els ametllers i els avellaners.
- El riu Gaià, en el seu pas pel sector occidental, segueix un traçat meandriforme per obrir-se camí entre els materials calcaris.
- El pantà de Gaià constitueix un reservori d'aigua per a la refinèria del Morell-la Pobla de Mafumet.
- Els pobles de Masllorenç i Rodonyà s'aixequen sobre una extensa plana oberta en el sector nord, mentre que Salomó, Bonastre i Vespella de Gaià ocupen el fons d'unes valls interiors.

- Mirador
- Itinerari motoritzat
- 3 Masllorenç
- 4 Vilardida - Tamarit
- Itinerari a peu
- 48 GR-92
- 49 GR-172

610

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El massís de Bonastre es correspon amb l'extrem meridional d'una branca de la Serralada Prelitoral que des de l'alt Gaià es desvia cap el sud-oest i s'interposa a tall de bloc enlairat entre les depressions tectòniques del Baix Penedès i de l'Alt Camp. Hi predominen les serres i turons de pendents poc abruptes i recoberts per la vegetació, que en alguns sectors com en la diagonal entre Rodonyà i Bonastre permeten l'aparició de grans planes dedicades al conreu. Els punts culminants se situen a banda i banda del massís. A l'est es troba el puig de Sant Antoni d'Albinyana (409 m) mentre que a l'extrem oest s'aixeca la tossa Grossa de Montferri (387 m). Al costat sud el relleu torna a elevar-se amb els 318 metres de la mola de Bonastre.

El relleu està molt condicionat per la litologia. Les principals elevacions ja esmentades coincideixen amb els sectors més aspres a conseqüència de la presència de les dolomies del Juràssic. En l'àrea on els materials calcaris del Juràssic van ser escombrats per l'erosió afloren les margues i les argiles del Keuper que donen lloc a serres de baixa altitud com la serra Alta i la serra de l'Hivern, entre Salomó i el Castell de Montornès, amb la màxima altitud al Mallol (253 m). Més cap a l'oest, el riu Gaià segueix un traçat meandriforme encaixat en els materials calcaris: dolomies, calcarenites i calcàries, del Cretaci inferior. Finalment, les grans planes que s'estenen entre Rodonyà, Masllorenç i Bonastre estan modelades en materials sedimentaris detrítics d'edat quaternària.

612

Els cursos fluvials que travessen el massís de Bonastre són de poca entitat a excepció del riu Gaià. El riu avança pel sector occidental tot obrint-se pas encaixat entre els materials carbonatats del Cretaci, on es veu forçat a seguir un traçat sinuós. Un cop ha deixat enrere el sector d'engorjats s'obre pas, també fortament encaixat, entre els materials tendres del Quaternari dipositats a po-

A la part oriental del massís de Bonastre hi ha una major presència de dolomies i calcàries. El modelat d'aquests materials ha generat una sèrie de petits turons on es desenvolupa una vegetació de caràcter arbustiu. Observatori del Paisatge

nent de Vespella de Gaià. En aquest sector s'ha construït la resclosa del pantà del Gaià, tot aprofitant la confluència per la dreta del torrent de Renau, un pantà que té la finalitat de subministrar aigua al polígon industrial nord de Tarragona (refineria).

La vegetació espontània té una distribució irregular al llarg de la unitat, caracteritzada per la presència de bosquines i boscos de pi blanc (*Pinus halepensis*). Aquest patró forestal es repeteix en direcció a Montferri, si bé en aquells paratges la vegetació espontània alterna amb els conreus. En els turons de Montferri es mantenen clapes d'alzinar. Des de Bonastre fins a Albinyana, ja en el Baix Penedès, predomina la vegetació arbustiva: màquies de garric (*Quercus coccifera*) i margalló (*Chamaerops humilis*) sobre les calcàries compactes alternen amb les brolles de romaní, mentre que esponeroses pinedes de pi blanc es mantenen en els sectors que han restat fora de l'abast dels incendis forestals. Els turons i pujols arrodonits de les muntanyes del Tet i la muntanya de la Rovira formen un paisatge molt singular, on els pendents uniformes però constants hi fan difícil l'activitat agrícola.

L'àliga marcenca (*Circaetus gallicus*) i l'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*) són els principals rapinyaires que sobrevolen els boscos i els conreus del massís de Bonastre.

L'agricultura és una activitat amb gran importància en la configuració del paisatge del massís de Bonastre, fet que el diferencia d'altres zones de la baixa muntanya mediterrània del Camp de Tarragona. Es desenvolupa, sobretot, a la part occidental de la unitat, a l'entorn dels municipis de Salomó, Montferri, Masllorenç i al nord de Bonastre. Es detecta un predomini de la vinya, especialment estesa als municipis de Salomó i Masllorenç. Els conreus llenyosos arboris d'ametller i olivera també tenen una presència important. Els marges dels conreus, importants connectors ecològics a escala local, solen estar formats per vegetació herbàcia.

La disposició de la vegetació i els conreus no segueix una distribució regular i contínua. La vegetació espontània es distribueix per tot el massís de Bonastre, però és a la part oriental on la seva presència resulta hegemònica. Les grans extensions de vegetació arbustiva que s'observen entre Bonastre i Albinyana són, per una part, conseqüència de l'abandonament agrícola i, per l'altra, el resultat de l'efecte dels incendis forestals.

A la part oriental, l'alternança de diferents usos i la seva disposició harmònica dibuixa un mosaic molt ric, tant des d'un punt de vista cromàtic com morfològic, a més de tenir una vàlua estètica innegable. També es dona una bona integració de l'espai construït amb l'entorn. Aquest es limita als nuclis tradicionals, a excepció d'algunes urbanitzacions localitzades entre Masllorenç i Albinyana. Com acostuma a passar, però, en els paisatges on l'agricultura té un pes important, les transformacions a què està sotmès el sector poden modificar l'estructura paisatgística.

Evolució històrica del paisatge

Aquesta unitat s'ha construït històricament com un espai amb un paisatge de tipus agroforestal de secà heterogeni, amb diferències

més o menys marcades segons els subsectors que la componen. Les diferències existents en els tipus de sòls, el medi biòtic i els diferents graus de pressió antròpica esdevinguts entre la zona plana de contacte amb el Camp de Tarragona, el massís de Bonastre en si i el curs del baix Gaià justifiquen un paisatge variat i l'existència de modificacions i adaptacions a l'activitat humana de caràcter divers.

La presència humana és palesa des d'antic al llarg de tota la unitat però mai hi ha hagut densitats de població importants. De fet, en l'actualitat, la població dels municipis que queden dins l'àrea (uns 1.800 habitants) representa una mica menys de la meitat que la que hi havia el darrer quart del segle XIX. A més, els nuclis de població són de tipus concentrat, amb escassa presència de disseminat i poques urbanitzacions residencials. Per tant, l'empremta de la pressió demogràfica sobre el territori és molt modesta.

El paisatge agrícola sí que ha viscut importants transformacions. Des d'antic s'han practicat desforestacions per obtenir noves terres de conreu. Atesa la naturalesa calcària de la majoria de sòls de l'indret, en molts punts s'ha hagut de rebaixar la crosta calcària i preparar marges per anivellar el terreny i reduir-ne l'erosió. La moderada fertilitat del sòl i la manca de recursos hídrics (especialment els superficials) ha condicionat la productivitat global pròpia d'una agricultura de secà. En els indrets de més pendent o més allunyats dels centres de població, l'acció agrícola no ha estat possible, fet que ha permès el desenvolupament de masses forestals més o menys desenvolupades.

Al segle XVIII, la conjunció d'una baixa productivitat dels sòls i les limitacions de les tècniques agrícoles disponibles donaren peu a una agricultura poc comercial amb predomini de la sembradura (cereals), arbres de secà (garrofer i olivera) i vinya. L'any 1778, a Bonastre, el cadastre assenyalava que una quarta part del total de terres de conreu eren per a cereals, conreu extens en superfície, ja que es beneficiava de pràctiques proteccionistes; la vinya tenia el 17% de la superfície agrària total i es destinava a vins i aiguardents per a mercats de proximitat; l'olivera ocupava el 5%, i un 43% corresponia a erms per a dedicació de la ramaderia. Durant el segle XIX, la vinya guanyà terreny i es convertí en el conreu dominant del massís de Bonastre. D'aquesta manera, l'arribada de la fil·loxera (entre 1887 i 1891) provocà un trasbals social i econòmic important. Malgrat aquesta greu crisi (i altres episodis puntuals posteriors que també feren disminuir la superfície conreada, com per exemple la reducció de conreus dels anys quaranta del segle XX, o bé la caiguda del consum de vi dels anys setanta i vuitanta), la vinya continua sent un dels elements agrícoles que més caràcter dóna al paisatge de la unitat. No obstant això, en l'actualitat, el paisatge agrícola ha cedit força terreny a les superfícies forestals.

El retrocés de l'activitat agrícola i l'abandonament de terres ha permès la colonització forestal de molts àmbits, i ha afectat també al patrimoni rural (amb la degradació de l'arquitectura de pedra seca, per exemple). Un segon factor de canvi manté relació amb l'actual interès per la vinya, per raons de competitivitat i rendiment agrícola. D'una banda, es creen extensions de vinyers relativament grans que contrasten amb el predomini històric de la propietat dividida i les petites explotacions rabassaires; de l'altra, es generen

algunes rompudes d'impacte visual important sobre el paisatge per adaptar la vinya a les tècniques de recol·lecció moderna amb maquinària.

Les infraestructures de comunicació històriques (ferrocarril de Valls i xarxa de carreteres secundàries) han anat apareixent a la zona sense malmetre excessivament el paisatge. S'han integrat a l'entorn i en resulten un component més.

És important remarcar que, tot i les transformacions humanes explicades, el massís de Bonastre manté viva, encara, la fesomia tradicional de paisatge mediterrani. De fet, és un excel·lent exemple de paisatge mediterrani agroforestal, amb elements agrícoles i industrials de gran interès patrimonial i turístic (molins hidràulics, paisatge de la pedra seca, pintures rupestres, xarxa de carreteres i camins) i on les transformacions paisatgístiques derivades de l'acció humana s'han integrat al paisatge preexistent (amb l'excepció de les grans vies de comunicació) en un procés temporal de llarga durada i l'han complementat i enriquit. El contrast amb la línia de costa, a només uns centenars de metres, és ben marcat i, sorprenentment, les dinàmiques litorals han incidit poc en el massís de Bonastre.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El mosaic paisatgístic del massís de Bonastre respon en primer lloc a la configuració del relleu que diferencia entre uns sectors de baixa muntanya mediterrània, on les pinedes de pi blanc, les brolles calcícoles de romaní i les garrigues en són les comunitats vegetals principals; i unes planes intensament conreades amb vinya, ametllers, oliveres i avellaners, que formen el mosaic de conreus llenyosos característic del paisatge agrícola del massís de Bonastre.

L'activitat agrícola és encara predominant en bona part de la unitat, a causa de la introducció de canvis i modernització, especialment al sector de la vinya. Aquest fet ha permès un bon estat de conservació del paisatge agrícola tradicional.

Tot i això, en alguns sectors destaquen, per una banda, actuacions de rompudes per guanyar espai per als conreus o de modificació del perfil natural del terreny, amb eliminació de marges i en ocasions amb un important impacte sobre el paisatge. I per l'altra, en aquells conreus situats en zones més marginals i menys aptes per a l'agricultura s'està produint un procés d'abandonament de l'activitat agrícola i l'inici de la recolonització de l'espai per la vegetació natural, amb la pèrdua que suposa la uniformització del paisatge i l'augment del risc d'incendi.

En general, es pot considerar que els incendis forestals són un dels principals riscos als quals està sotmès el paisatge del massís de Bonastre, afavorit pel guany de densitat i biomassa de la vegetació, fet que afavoreix la intensitat i propagació dels incendis forestals. El foc ja va afectar de forma severa les serres del sector oriental al principi de la dècada de 1990, com en els incendis de Vespella de Gaià de 1993 (amb 500 ha), el d'Albinyana-Bonastre de 1993 (amb 360 ha) o el que va tenir lloc al voltant del coll de Santa Cristina l'any 1994 (amb gairebé 1.100 ha).

El paisatge del Massís de Bonastre està constituït per serres baixes recobertes per la vegetació. Els efectes del foc es perceben en les brolles que s'estenen de forma homogènia per les muntanyes del Tet, a l'esquerra de la imatge. A les immediacions del poble de Masarbonès s'observen vinyes que ocupen els vessants de pendent més suau. Observatori del Paisatge

D'altra banda, el riu Gaià passa per la perifèria del massís de Bonastre fortament encaixat en els materials de les serres occidentals. Les poblacions principals (Salomó, Masllorenç, Rodonyà, Montferri i Bonastre) no es localitzen a les seves ribes sinó a les planes agrícoles obertes a la part central del massís, mentre que les serres resten pràcticament deshabitades.

En relació amb els assentaments urbans, es pot fer una distinció entre dos àmbits. L'eix Valls-el Vendrell, sobre el qual se situen els pobles de Masllorenç, Rodonyà i Montferri; i un sector sud, on es localitzen Bonastre, Salomó i Vespella de Gaià, articulats perpendicularment a la línia de costa, tot seguint els corredors agrícoles condicionats per l'existència de materials tous.

El sector est, de contacte amb el Baix Penedès, i el sector sud, de contacte amb el litoral del Tarragonès, representen un model d'urbanització dispersa, que remunten els vessants des de la plana.

614

La urbanització l'Espai del Penedès, és un exemple del model d'urbanització dispersa a la zona de contacte amb el Baix Penedès. Observatori del Paisatge

Cal destacar que, al sector nord, entre Masllorenç i Albinyana, s'ha produït una proliferació de les urbanitzacions que ha canviat substancialment el paisatge.

Pel que fa a les infraestructures, les vies de comunicació són estretes i d'àmbit local, només utilitzades per a la comunicació entre els nuclis urbans existents a l'interior de l'àrea, amb elevats nivells d'integració paisatgística. També cal destacar la presència del tren d'alta velocitat, que creua la unitat pel sud.

La zona del congost del Gaià, al seu pas per l'oest del massís, destaca per ser una zona de roca calcària, on el riu ha produït nombrosos revolts i profunds talls a la roca. Al tram final del seu pas per la unitat, hi ha l'embassament del Gaià, construït per abastir d'aigua la refinaria de la Pobla de Mafumet-el Morell, i que aporta una làmina d'aigua que contrasta amb el seu entorn forestal.

Com a valoració global, tanmateix, es considera que la unitat no corre actualment risc de ser desestructurada a nivell paisatgístic, tot i que es detecten algunes tendències i pressions que la degraden parcialment i l'empobreixen en diferents sectors.

Per altra banda, cal tenir en compte que el bon estat de conservació del paisatge del massís de Bonastre no només és un actiu amb valor estratègic per a ell mateix, sinó també per al conjunt del Camp de Tarragona, ja que manté la fesomia forestal i l'agricultura tradicional mediterrània en bona part de la seva extensió, fet que la converteix en una reserva de naturalesa i espais verds molt important. A més, cal considerar que la riquesa de recursos potencials existents pot permetre l'establiment d'usos compatibles amb la contemplació i gaudi del paisatge que, al seu temps, contribueixin a obtenir recursos necessaris per al seu manteniment.

Expressió artística del paisatge

Tot i la importància natural del massís de Bonastre i la coherència formal del seu paisatge, en destaquen ben poques representacions artístiques. No es coneixen artistes de renom que hagin pres el paisatge de la unitat com a referència en la seva obra. Possible-

ment l'absència de fites importants ha impedit l'aparició d'icones paisatgístiques d'autor. També el fet que la zona quedi fora dels circuits turístics habituals n'ha impedit la representació singularitzada en els prospectes turístics i postals. No obstant això, s'han publicat alguns reculls de fotografies o reculls històrics amb referències paisatgístiques a localitats i indrets de la unitat. Alguns exemples en són: *Salomó* (Virgili, 2004) i *Bonastre* (Blay, Navarro, 2005).

Per altra banda, l'Institut d'Estudis Vespellencs disposa d'una sèrie de postals amb imatges antigues i actuals de la població, i la revista *El Marge*, publicada per la secció mediambiental de l'ADF Clot de Bou (la Bisbal, Albinyana i Masllorç) publica periòdicament articles sobre els valors del patrimoni rural d'aquestes contrades i inclou també itineraris per descobrir-los.

També les guies de viatges ofereixen visions parcials sobre el paisatge de la unitat. Especialment interessant per veure les transformacions paisatgístiques i del medi natural i humà pot ser comparar les guies de viatges del Camp de Tarragona, publicades per Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931) i *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles* (1934), amb les que es comercialitzen actualment.

Valors en el paisatge

El conjunt de la unitat presenta nombrosos atractius paisatgístics, a tots els nivells. El bon estat de conservació global del massís de Bonastre permet la pervivència de bona part dels seus atractius intrínsecs, sense que la transformació humana n'hagi alterat, substancialment, els principals valors paisatgístics, ecològics i patrimonials.

En relació amb els valors estètics cal dir que els usos del sòl dominants, forestals i agrícoles, juntament amb els assentaments urbans tradicionals i l'acció secular de l'home en el treball de la terra i la construcció d'elements diversos per facilitar aquesta tasca, mostra un espai amb uns atractius estètics remarcables. Cal tenir en compte de manera especial la seva proximitat a àrees molt transformades que han anat perdent aquests valors de forma inexorable en els últims anys.

Dins l'àrea d'estudi hi ha un nombre important de sectors amb agricultura de secà i elements de pedra seca d'interès com la plana entre Masllorç i Bonastre o els entorns d'Albinyana, Salomó o Vespella. Arreu es pot apreciar la combinació d'aquests conreus amb la vegetació natural mediterrània i en destaquen diferents concrecions d'aquest atractiu estètic en distintes èpoques de l'any en què, per exemple, es pot gaudir dels ametllers florits en camps delimitats per parets de pedra seca o de la diversitat cromàtica de les vinyes a la tardor. Els boscos de ribera que ressegueixen alguns dels cursos fluvials (al riu Gaià, la riera de l'Arguilera, etc.) ofereixen atractius ambients on l'aigua desenvolupa un paper destacat i permet l'existència de vegetació diferenciada i singular. Com a indret que cal destacar especialment, hi ha l'embassament del Gaià, una làmina d'aigua d'extensió considerable envoltada de boscos de pi blanc, vegetació arbustiva, alguns conreus tradicionals de secà (garrofers, ametllers, etc.) i cingleres i tallats fluvials, fet que

Les barraques de vinya envoltades de vegetació són testimoni dels conreus abandonats en les darreres dècades del segle passat. L'abandonament de conreus ha contribuït a configurar grans àrees de vegetació contínua que en el sector oriental del Massís de Bonastre han estat afectades per grans incendis forestals. Observatori del Paisatge

forma un espai amb una elevada diversitat paisatgística d'interès remarcable.

També són destacables les panoràmiques que s'obtenen des dels punts elevats de la unitat, des d'on es poden apreciar el seguit de muntanyes i turons amb vistes al mar com a teló de fons, com les que es veuen des del coll del Benet, la plana del Xim o la roca Aguilera, al sector d'Albinyana-Bonastre-el Vendrell.

Així mateix, cal considerar bona part dels nuclis històrics presents a la zona on es pot gaudir encara d'un interessant paisatge urbà, ja que conserven moltes mostres de la tipologia urbanística que es va anar configurant de forma harmoniosa fins no fa massa anys, abans de l'arribada del boom constructiu.

Entre els valors ecològics del territori destaca el domini de la vegetació natural combinada amb els espais agrícoles tradicionals, relativament poc intensificats i transformats, juntament amb la presència d'alguns espais singulars.

Es pot dir que, en general, el conjunt presenta uns valors ecològics remarcables, mereixedors d'un grau de protecció adequat que fins ara no ha beneficiat cap sector del massís de Bonastre. El paisatge dominant de la zona forma l'hàbitat de diverses espècies d'interès conservacionista, com l'àguila cuabarrada –amb dos territoris de cria dins la unitat i sense cap dubte l'espècie de més interès–; el duc, amb bones poblacions; l'àguila marcenca; el torlit; el cucut reial o el siboc, entre els ocells. Moltes d'aquestes espècies estan incloses en l'Annex I de la Directiva d'aus de la Unió Europea, fet que permet i justifica la inclusió dels sectors de l'embassament del Gaià-tossa Grossa de Montferri i del massís de Bonastre-Albinyana a la xarxa Natura 2000. Aquesta inclusió es veu reforçada per la presència de diversos hàbitats d'interès comunitari inclosos en la Directiva hàbitats, com els matollars amb margalló, els alzinars,

les pinedes de pi blanc, els prats secs, els boscos de ribera o les cingleres, entre altres.

Cal esmentar, en aquest sentit, l'existència de la zona càrstica d'Albinyana, amb més de vint-i-cinc avencs i coves de gran interès. S'hi han detectat alguns endemismes subterranis i acullen una diversitat i riquesa notable d'espècies de quiròpters, moltes de les quals emparades per la Directiva hàbitats i protegides a tots els nivells. A una de les coves s'han fet troballes prehistòriques de gran valor (un jaciment funerari i pintures rupestres a la cova de Vallmajor).

Cal remarcar, també, per la seva singularitat dins el context mediterrani dominant, els diferents cursos fluvials que travessen la unitat a part del riu Gaià, com els més modestos torrent de l'Arguilera, el de Cal Setró o la riera de Salomó, amb vegetació de ribera força ben conservada i, en alguns casos, amb presència d'aigua durant molts mesos al llarg de l'any.

També és important el paper de connector ecològic i paisatgístic del massís de Bonastre entre el riu Gaià i la zona del Montmell, la plana del Penedès i la zona costanera del llevant tarragoní. Dins del conjunt, destaca la importància com a connector del sector comprès entre les zones protegides als dos extrems de la unitat (embassament del Gaià i massís de Bonastre), ja que ofereix una continuïtat d'hàbitats i ambients que permet desenvolupar a la perfecció aquest paper de connector entre els espais naturals de més interès. Finalment, cal parlar del conjunt de cursos fluvials, connectors estratègics entre la unitat i el mar. La intensa transformació de la zona costanera cada cop dificulta més aquest paper i, precisament això, n'accentua l'interès.

El valor productiu del paisatge actual es troba, encara, en l'activitat agrícola, tot i la davallada soferta els darrers anys. De forma més puntual cal esmentar l'activitat generada per les activitats extractives existents i pel complex recreatiu, parc aquàtic i safari, a Albinyana. Finalment, cal esmentar les possibilitats turístiques de la unitat, explorades tímidament en alguns municipis i amb un potencial futur important si es planteja adequadament i es basa en la promoció del valor, sense malmetre'ls, dels principals atractius paisatgístics del massís de Bonastre. En aquest sentit, és interessant esmentar les iniciatives del municipi de Vespella per tal de relacionar el foment de l'art i la cultura amb la promoció turística.

En el conjunt de la unitat es pot resseguir la petjada de l'espècie humana al llarg de la història a partir de les diferents restes i elements del patrimoni que s'han conservat fins als nostres dies. Començant per les restes de pintures rupestres de la cova de Vallmajor, a Albinyana, declarades Patrimoni de la Humanitat per la Unesco, o els vestigis neolítics de la cova Fonda, a Salomó, fins les més modernes construccions amb un cert valor, com el santuari dedicat a la verge de Montserrat a Montferri, ja al paisatge dels camps de Santes Creus. En diversos nuclis hi ha construccions amb valor històric de diferents èpoques. L'espai acull també una riquesa considerable de marges, barraques i altres construccions de pedra seca i, al llarg del riu Gaià i altres cursos fluvials, hi ha diferents molins hidràulics, actualment en desús. D'altra banda, la unitat també és creuada per nombroses carrerades (camins de

transhumància) com, per exemple, part de la carrerada de coll d'Arca, la de Pedragrossa o la de Bonastre a Albinyana.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La vasta dimensió territorial de la unitat de paisatge del massís de Bonastre permet que s'hi puguin trobar gran varietat d'itineraris i punts d'observació. A continuació es fa una selecció dels que ofereixen vistes especialment interessants o bé recullen mostres dels elements paisatgístics més representatius.

D'itineraris amb cotxe destaca l'entramat que formen les carreteres T-204, TV-2041 i TV-2042, que enllaça el pobles de Salomó, Montferri, Bonastre i Masllorenç, entre altres:

Bonastre-Salomó. La xarxa de carreteres secundàries i camins que travessa el massís de Bonastre són pistes habitualment poc freqüentades que permeten excursions de contemplació del paisatge mediterrani, ja sigui a peu o en bicicleta.

Masllorenç a Bonastre. Itinerari que permet apreciar la diversitat agrícola de la unitat així com el treball de pedra seca característic de l'indret.

Montferri a Rodonyà. Permet apreciar el ric paisatge agrícola de la zona: amb terres conreades de vinya, ametller i olivera, sembrats i petits horts; camps que cobreixen o formen comellars; turons i petites planes; pobles de fesomia tradicional, que mantenen una activitat agrícola visible en la cura que posen en els conreus.

Montferri-Rodonyà-Masllorenç. A la falda del Montmell (unitat que es divisa com a teló de fons) i prop del Gaià s'estén una plana de vinyes que configura un paisatge propi del Camp de Tarragona vinícola, amb una gran riquesa cromàtica de colors càlids que canvien amb el pas de les estacions.

Tram mitjà-baix del riu Gaià. Permet fer itineraris paisatgístics i observar el medi biòtic de la zona, bosc de ribera, àguila cuabarrada, horts i conreus, etc. També són apreciables diversos molins hidràulics en desús.

Paisatge de la pedra seca. Tot i que les mostres d'arquitectura de pedra seca es troben repartides per tota l'àrea, destaca el tram entre Bonastre i Masllorenç per la riquesa de mostres i la seva espectacularitat.

Torrent de Bonastre o de l'Aguilera. Permet efectuar un recorregut per una riera característica de petita conca però amb riquesa patrimonial (sis molins hidràulics documentats) i bosc de ribera.

Com a punts d'observació del paisatge de la unitat cal anomenar-ne tres de rellevants:

Tossa Grossa de Montferri (387 m). Mirador natural a l'interior del conjunt i també a les unitats properes de la plana de l'Alt Camp i els camps de Santes Creus.

Ermita de Sant Antoni d'Albinyana (409 m). Mirador de la plana del Baix Penedès i espai d'interès patrimonial.

I Sant Miquel de Vespella (202 m). Mirador de la zona sud-oest de la unitat, i del Baix Gaià.

Altres miradors interessants són: la Torreta, mirador cap a la costa del Tarragonès. L'església de Montserrat de Montferri ofereix vistes sobre la plana de Masllorç-Montferri i el Montmell. L'embassament del Gaià, espai d'interès recreatiu que permet veure part de la vall del riu.

Finalment, pel que fa a itineraris a peu, destaquen els dos senders de gran recorregut que passen per la unitat. El GR-172 ressegueix el límit occidental de la unitat des del Catllar a Renau. I el GR-92, GR del litoral català, que creua la unitat per la seva zona sud-est.

Possible evolució del paisatge

Els diferents sectors del massís de Bonastre estan sotmesos a dinàmiques diferents. Les serres i turons recoberts per la vegetació no han de patir canvis substancials en un futur proper, llevat que un incendi forestal en canvi el paisatge de forma sobtada. La dinàmica de la part occidental de la unitat, on actualment es troba un mosaic agroforestal harmònic, dependrà en bona mesura de l'evolució del sector agrícola.

Com s'ha anat apuntant, la qualitat paisatgística d'aquest territori és de primer ordre en relació amb el conjunt del Camp de Tarragona. La bona conservació general del paisatge, la diversitat de peces paisatgístiques existents (fluvials, forestals, rurals, biològiques) i la relativament escassa pressió antròpica converteixen el massís de Bonastre en un espai d'elevat interès dins un àmbit més global que, per aquest fet, requereix un tractament integral.

Tenint en compte les possibles dinàmiques demogràfiques i socioeconòmiques i els impactes originats per agents exògens i en-

L'alternança d'usos i cobertes del sòl genera a Salomó un mosaic paisatgístic d'una innegable vàlua cromàtica i morfològica. Observatori del Paisatge

dògens, hi ha la possibilitat de preveure diferents escenaris. D'una banda, el creixement demogràfic als municipis de l'interior de la unitat és poc important. Les tendències de creixement del sistema urbà català, basades en migracions residencials, fan pensar en un possible augment de la població en els municipis no metropolitans, especialment en nuclis de poca població de l'entorn rural.

Des del punt de vista productiu, es pot preveure un augment de l'interès per ampliar les plantacions de vinya i un abandonament de les explotacions més tradicionals, per la qual cosa el procés de transformació agrícola basat en la colonització de la vinya i l'abandonament de conreus segurament s'accentuarà. El fenomen no necessàriament ha de resultar negatiu si es limiten les rompudes agressives, es manté un equilibri paisatgístic amb l'entorn i es respecta el patrimoni rural. De tota manera, però, cal preocupar-se per aconseguir la supervivència de la major part possible d'espais agrícoles tradicionals, ja que són un dels ingredients clau per comprendre el paisatge actual.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La connectivitat ecològica i paisatgística entre les unitats del Montmell i del massís de Bonastre està molt compromesa per la fragmentació provocada per l'acumulació d'infraestructures (autopista AP-2, carretera C-51) i urbanitzacions (el Priorat de la Bisbal, el mirador del Penedès, la pineda de Santa Cristina) en sentit transversal a la disposició del relleu.

Oportunitats:

- El massís de Bonastre és un dels millors testimonis de paisatge cultural mediterrani. És un excel·lent exemple de paisatge mediterrani agroforestal, amb elements agrícoles i industrials de gran interès patrimonial i turístic, on les transformacions paisatgístiques derivades de l'acció humana s'han integrat al paisatge preexistent en un procés temporal de llarga durada i l'han complementat i enriquit. Aquestes característiques, a través d'una pertinent valoració, poden repercutir en el desenvolupament local, afavorit per la facilitat d'accés per a la població veïna.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge mediterrani de secà característic del Camp de Tarragona que conservi mostres representatives de les estructures agràries (ametllers i oliveres en els límits dels camps i que conser-

vi els exemplars de garrofer de més bon port). Aquest paisatge, d'elevat valor estètic per l'harmonia visual del conjunt, es caracteritza per la presència de nombrosos murs i construccions d'abric de pedra seca, ordenats en camps de conreu majoritàriament de secà amb vinyes, oliveres i ametllers, a l'entorn de nuclis de població que conserven un marcat caràcter rural.

OQP2

Uns nuclis de Rodonyà, Masllorenç, Salomó, Bonastre, les Peces, Masarbonès, Albinyana i Vespella de Gaià compactes i amb elements identitaris de caràcter rural, amb les noves construccions integrades al paisatge preexistent.

OQP3

Un paisatge forestal a la rodalia de l'embassament del Gaià que asseguri el manteniment de la vegetació de ribera i la potencialitat com a connector biològic.

OQP4

Un paisatge on no es prioritzin noves urbanitzacions i amb les existents integrades. A les urbanitzacions caldria vetllar especialment perquè s'integrin correctament –des del punt de vista formal i del risc d'incendi forestal– en els espais perimetrals.

OQP5

Una zona càrstica prop d'Albinyana amb més de vint-i-cinc coves o avencs que mantingui la qualitat natural i els valors geològics o històrics.

618

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge del garrofer localitzat al costat sud dels Masos de Vespella, en contacte amb el Baix Gaià, pel seu valor estètic, simbòlic i identitari i per contrarestar la regressió que està patint. Caldria preservar d'alteracions que posessin en risc de desaparició aquest singular paisatge identitari dels espais mediterranis amb escassetat d'aigua, en què es conserva un important patrimoni construït de barraques i marges de pedra seca. També caldria potenciar-ne el valor estructurant itineraris que en permetin l'ús social.
- Zona càrstica dels voltants d'Albinyana amb més de vint-i-cinc coves o avencs que cal protegir pel seu valor natural i geològic o històric, com ara la cova de Vallmajor, amb art rupestre.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals de brolles mediterrànies amb pi blanc alterades per incendis forestals recurrents, que ocupen bona part de la unitat i que es localitzen als vessants de més pendent del discret massís de Bonastre. Cal implementar una gestió forestal que preservi els valors ecològics, estètics i d'ús social, i emprendre mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals. Es fomentarà la creació de nous mosaics agroforestals a les serres orientals pel seu interès paisatgístic i per minimitzar el risc d'incendis forestals.
- Miradors del paisatge de Sant Miquel de Vespella de Gaià, de la tossa Grossa de Montferri, de l'ermita de Sant Antoni de Pàdua (Albinyana), la Torreta, l'església de Montserrat de Montferri, i l'embassament del Gaià. Cal millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges tant de la unitat mateixa com

d'unitats veïnes

- Mosaics agroforestals de vinya, olivera i ametller amb bosquines de pi blanc i brolles existents als plans centrals de la unitat (voltants de Salomó, plana de Cal Coll, plana Morella, entorns de Masllorenç i Rodonyà, plana d'en Pié, els Plans i els voltants del nucli de Bonastre), que actuen com a zona de transició paisatgística vers els conreus de vinya dels camps de Santes Creus i l'Alt Camp, per una banda, i vers els matollars del Montmell, per l'altra, a la vegada que introdueixen elements de biodiversitat i de discontinuïtat enfront els incendis forestals. Per la seva singularitat i els valors estètics i històrics que generen (murs de pedra seca, masos...) s'haurien de mantenir i millorar. Alguns dels criteris d'actuació són:
 - a) Conservar els boscos i brolles mediterrànies, així com els mosaics agroforestals de vinya, ametller, olivera i garrofer presents a Salomó, Masllorenç, Rodonyà i Bonastre, per les funcions ecològiques i paisatgístiques que porten a terme.
 - b) Restaurar els paisatges de gran valor ecològic i paisatgístic de la vall de Masarbonès per la qualitat estètica i els valors culturals que conté.
- Nuclis de Rodonyà, Masllorenç, Salomó, Bonastre, Masarbonès, Albinyana i Vespella de Gaià, de caràcter rural. Cal conservar-ne els elements identitaris durant els processos de desenvolupament i adoptar tipologies pròpies de casa de poble unifamiliar (en lloc de cases adossades), seguint l'alineació del carrer, amb patis o eixides posteriors, amb mides, materials i disposició d'obertures semblants però no idèntiques...

> continua de la pàgina anterior

- Urbanitzacions aïllades del nord-est de la unitat a l'entorn del coll de Santa Cristina (eix de la carretera C-246) i al sud-oest, al municipi de Vespella de Gaià. Cal millorar la qualitat estètica i ambiental integral de les que ja formen part del paisatge de la unitat: accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions. També s'ha de vetllar per la prevalença d'elements naturals en el conjunt d'aquests teixits i que integrin valors naturals i espècies vegetals característiques de l'agricultura de secà pròpia del lloc en la urbanització de l'espai públic i l'enjardinament de les parcel·les privades, vetllant especialment perquè se'n faci una integració correcta –des del punt de vista formal i del risc d'incendi forestal– en els espais perimetrals. Altres criteris d'actuació complementaris són:
 - a) No permetre la creació de nous assentaments urbans en el sector nord-oriental, entre Albinyana i Masllorenç, sense contigüitat amb les trames existents dels municipis.
 - b) En el cas d'edificacions aïllades ja consolidades en espais oberts, es procurarà minimitzar-ne l'impacte paisatgístic.
- Pel que fa al nucli urbà de Roda de Berà (urbanització Eixample Residencial) i a la manera com avança pels vessants del massís de Bonastre, caldria limitar-ne i evitar-ne un creixement dispers vessants amunt, i millorar-ne la qualitat estètica dels perímetres.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ribera del riu Gaià al seu pas pels engorjats del massís de Bonastre. Pels seus valors ecològics, estètics, històrics i d'ús social, caldria restaurar-la i potenciar-ne el valor.
- Reserva de fauna exòtica i complex d'oci d'Albinyana. Cal preservar-ne el caràcter de paisatge rural. D'altra banda, la construcció de tanques al voltant de les parcel·les s'hauria d'integrar en el paisatge.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) Bonastre-Salomó
 - b) Masllorenç-Bonastre
 - c) Montferri-Rodonyà-Masllorenç
 - d) Salomó-Montferri

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Ribera del Gaià
- Paisatge del garrofer

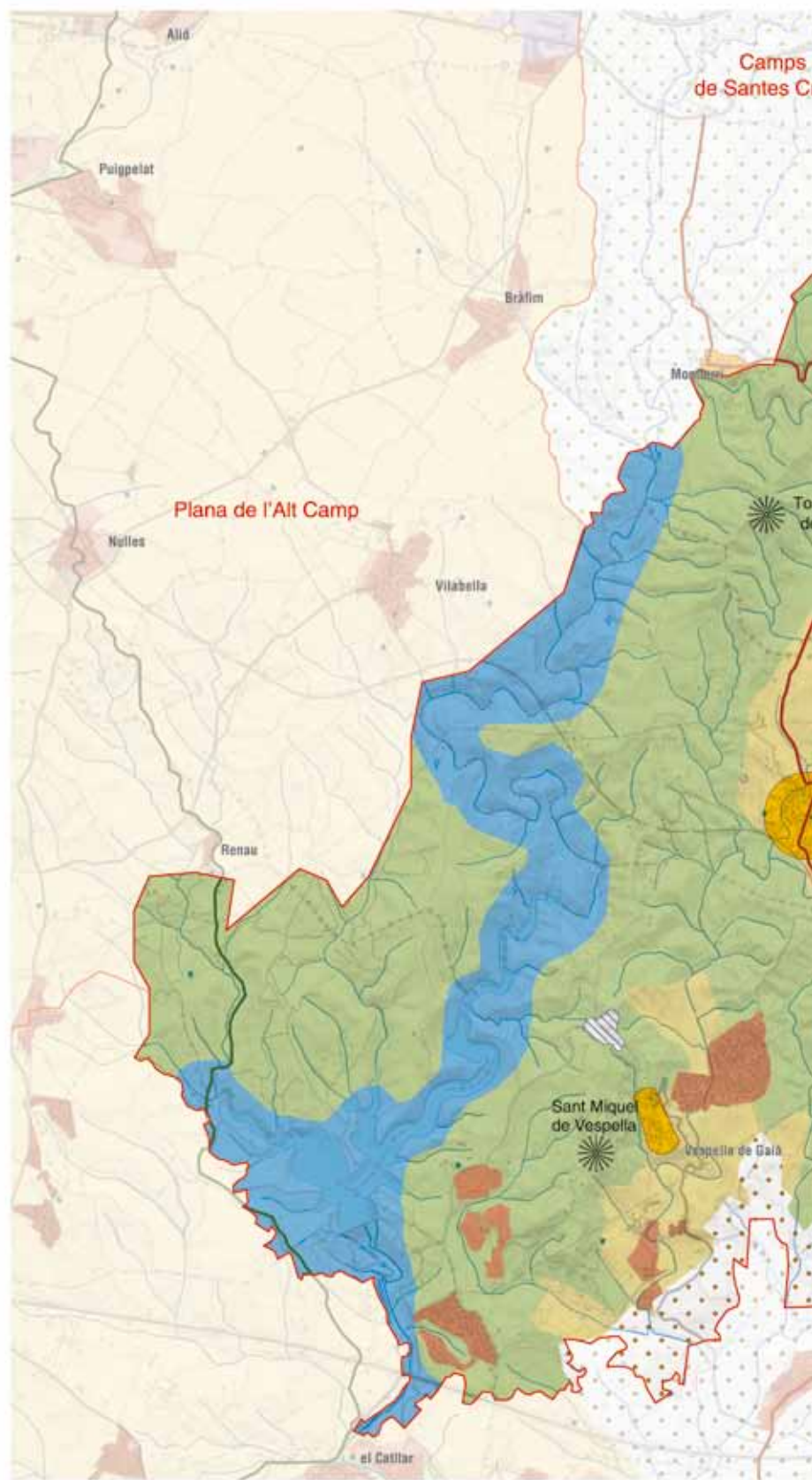
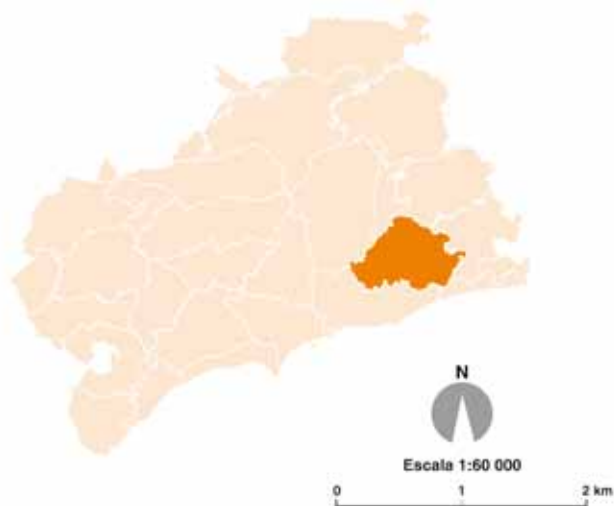
Àrees de foment de la gestió

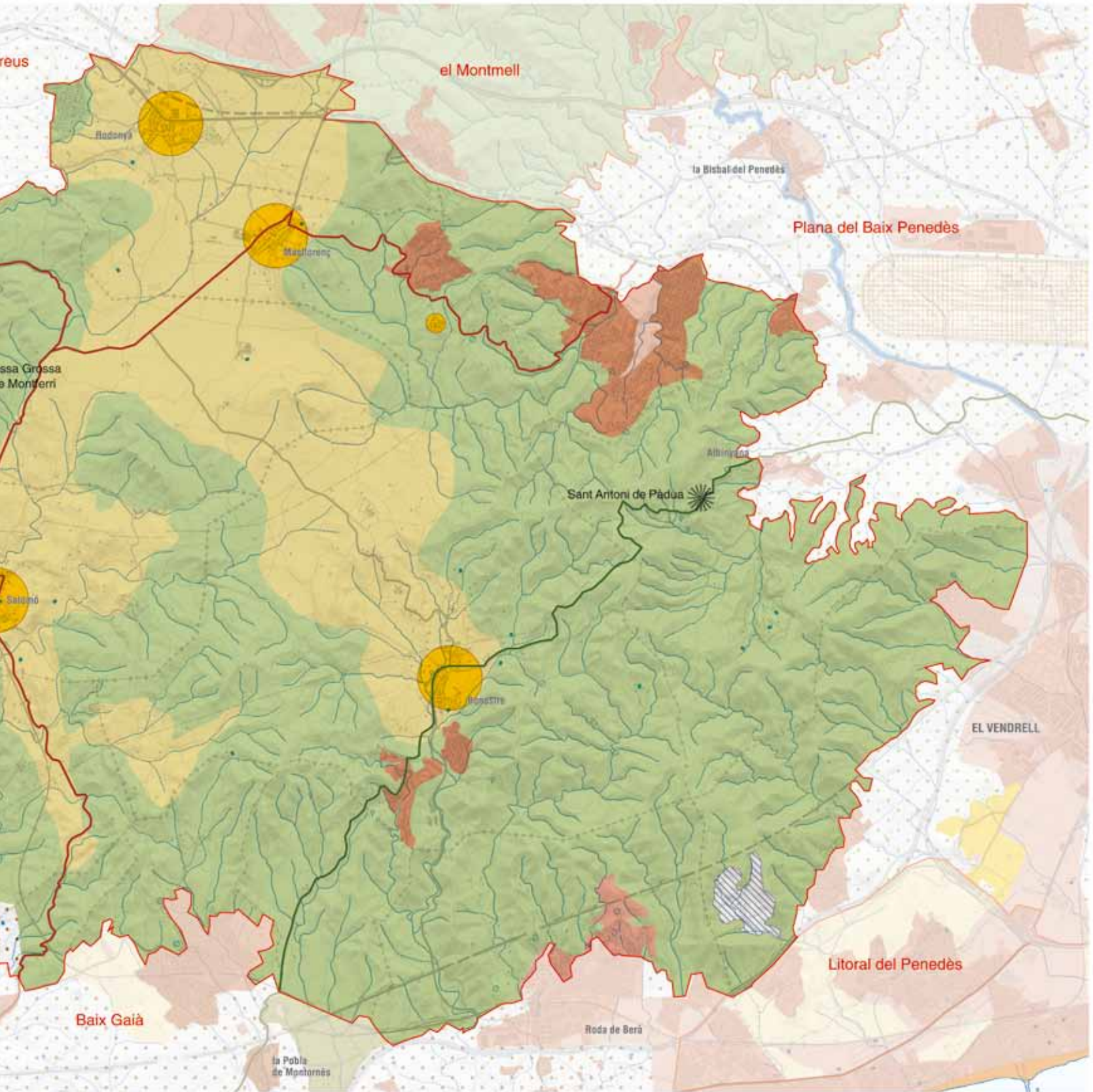
- Mirador
- Matollar i massa forestal
- Mosaic agroforestal
- Nucli rural
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

620

25. Camps de Santes Creus

Comarca:
Alt Camp.

Superfície:
4.597 ha

Municipis:
Sud del Pont d'Armentera, oest d'Aiguamúrcia, est de Vila-rodona, nord de Montferri, Vilabella i Bràfim.

622

Conreus de vinya a prop del nucli de Vila-rodona. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de petites planes i terrasses fluvials modelades en materials tendres del Miocè i el Quaternari.
- El riu Gaià travessa els camps de Santes Creus de nord a sud i constitueix l'eix vertebrador del territori.
- A les ribes del Gaià es troben fragments de la vegetació de ribera en bon estat de conservació. Un bon exemple en són les alberedes de Santes Creus, incloses en el PEIN.
- El conreu de la vinya ocupa més de la meitat de la superfície total dels camps de Santes Creus.
- En el Pont d'Armentera la vegetació espontània té una major presència, sobretot en forma de pinedes de pi blanc i brolles mediterrànies de caràcter calcícol.
- El monestir de Santes Creus és un element significatiu del paisatge pels valors culturals, religiosos, simbòlics i identitaris que té.

Mirador

— Itinerari motoritzat

2 Vila-rodonà - Sant Jaume dels Domenys

4 Vilardida - Tamarit

16 Santa Coloma de Queralt - el Pont d'Armentera

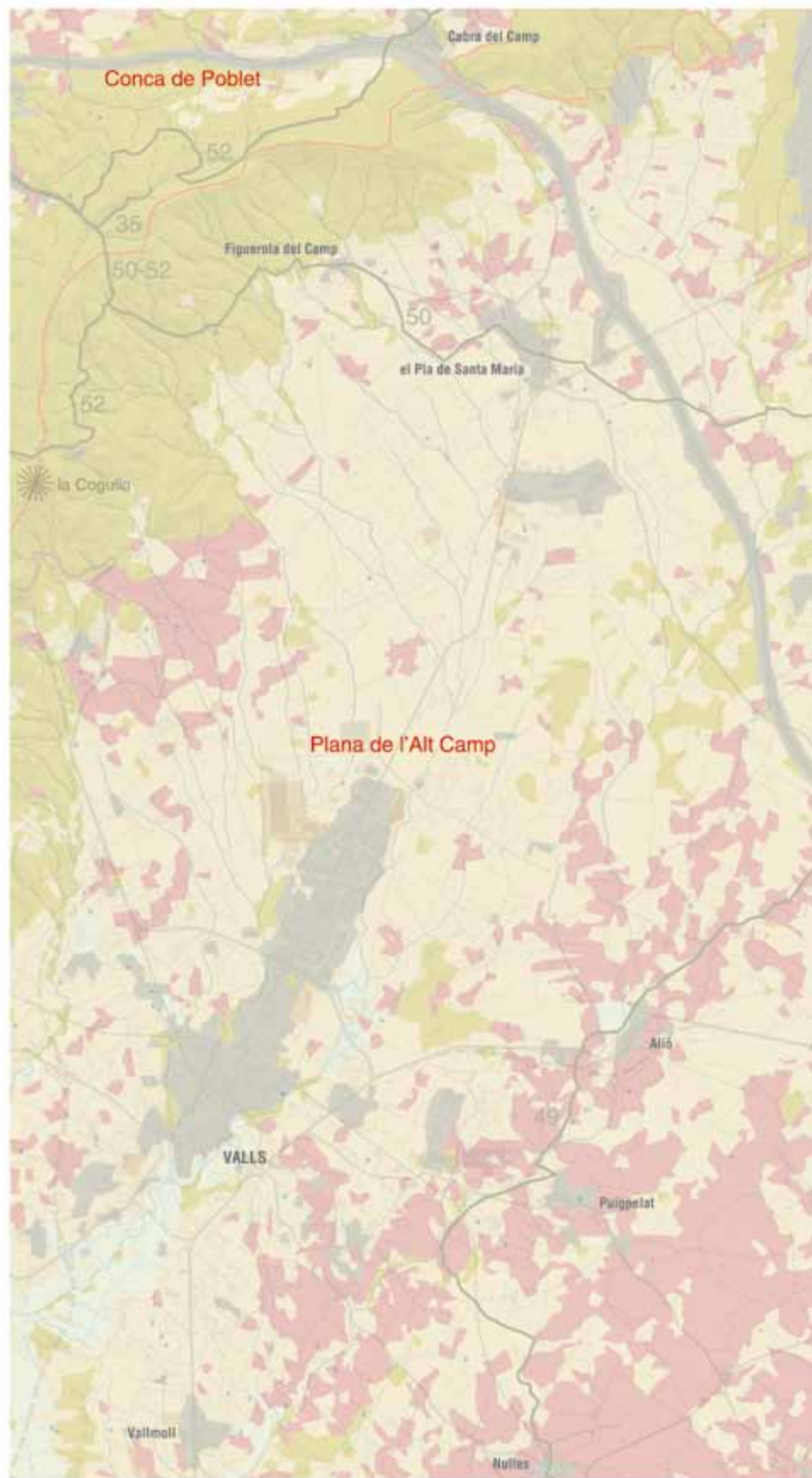
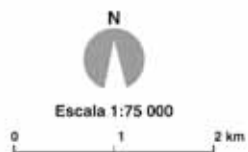
— Itinerari a peu

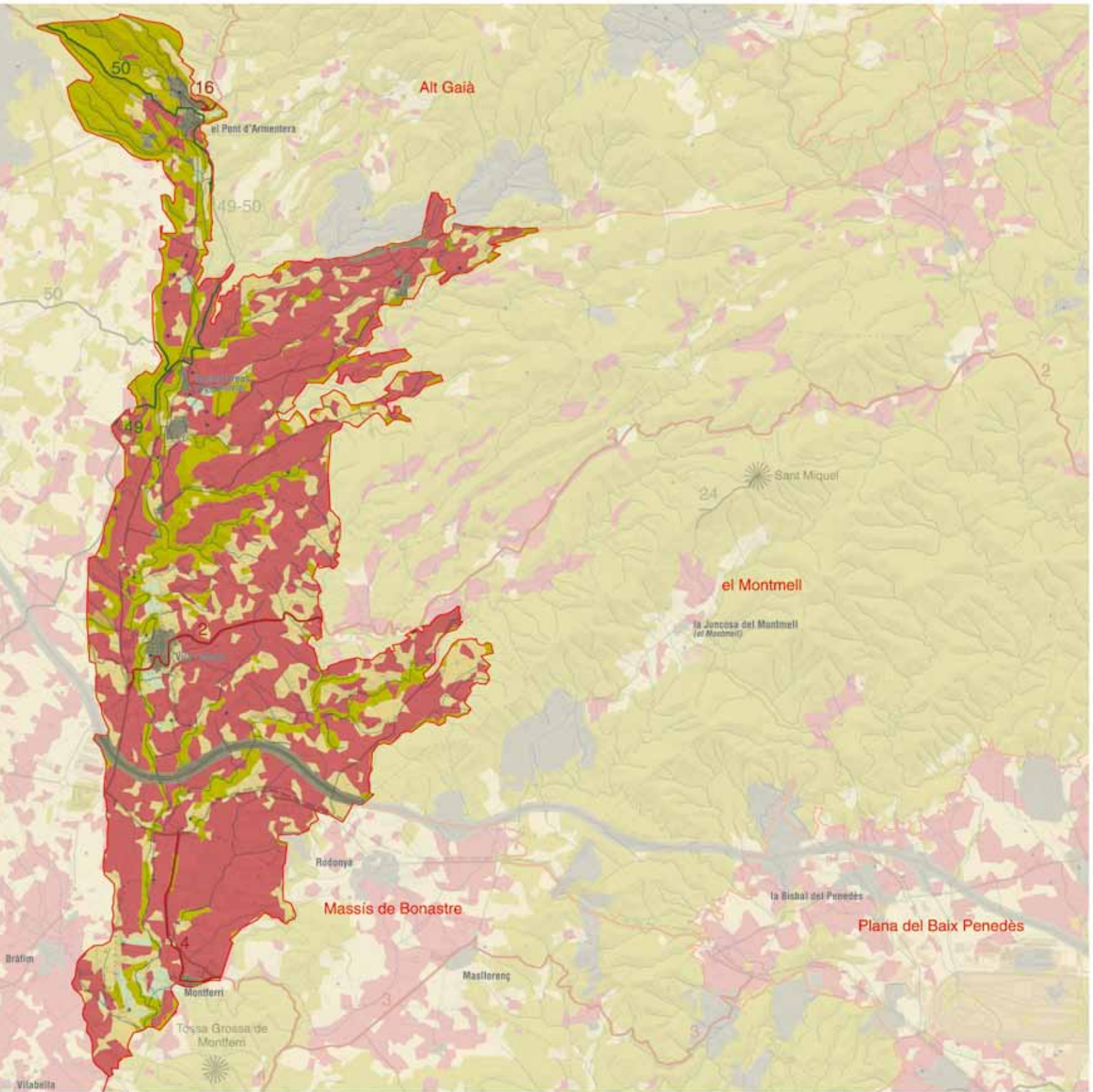
49 GR-172

50 GR-175 - La ruta del Cister

624

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Els camps de Santes Creus s'estenen entre la plana de l'Alt Camp i les muntanyes de l'alt Gaià i el Montmell. Formen una faixa de terreny allargada i estreta, articulada al voltant del riu Gaià. De nord a sud, els camps de Santes Creus s'estenen des del Pont d'Armentera, continuen per Aiguamúrcia, Vila-rodonà i arriben fins passat el poble de Montferri, on el Gaià pren contacte amb el massís de Bonastre.

La transició entre la plana de l'Alt Camp i el sector de muntanyes del bloc de Gaià i el Montmell és gradual. L'horitzontalitat gairebé perfecta de la plana desapareix als camps de Santes Creus. En primer lloc, el riu Gaià circula fortament encaixat en els conglomerats miocènics que rebleixen la plana en aquest sector. Més cap a l'est, els torrents que baixen del Montagut i del Montmell circulen també encaixats i individualitzen petites planes en els interfluvis: la plana dels Frares, les planes de les Pobles i les planes de les Destres, unes planes que secularment s'han aprofitat per a l'agricultura i on s'han establert petits nuclis de població que es transformen gradualment en uns relleus ondulats i feréstecs ja en l'enllaç amb els primers contraforts del bloc de Gaià i del Montmell.

El rebliment sedimentari de la plana en aquest sector està format per materials sedimentaris del Miocè: conglomerats poc o gens consolidats amb una matriu argilosa que han donat lloc a planes que es poden conrear en els interfluvis, i a barrancs en els punts on s'han encaixat els torrents. Els llits dels cursos d'aigua estan recoberts de grava, sorres i llims que pertanyen al Quaternari.

El riu Gaià salva un desnivell de 200 metres en dotze quilòmetres de recorregut, producte de la basculació cap al sud que presenta la plana. Al nord, als voltants del Pont d'Armentera, l'altitud sobrepassa els 400 metres. En el sector central, a les immediacions del monestir de Santes Creus, ha baixat fins als 300 metres i a

Al nord i a l'est del Pont d'Armentera la plana deixa pas a una fisiografia més accidentada que connecta amb els relleus de l'Alt Gaià. Observatori del Paisatge

Montferri, a l'extrem sud, l'altitud és de 200 metres sobre el nivell del mar. Per l'esquerra del Gaià s'afegeix tot un conjunt de torrents procedents del bloc de Gaià i el Montmell entre els quals destaquen el torrent de Sales, el barranc de mas d'en Prat, que passa pel nucli de les Pobles, i el torrent de Rubió que s'uneix al Gaià a l'alçada del llogarret de la plana del Molí.

La vegetació espontània té poca presència als camps de Santes Creus atès el predomini dels usos del sòl agrícola. Al nord del Pont d'Armentera, on l'orografia és més irregular i els pendents més acusats hi ha una important presència de la vegetació de caràcter arbustiu, especialment brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*). En aquesta zona hi ha també altres tipus de vegetació, especialment algunes mostres de fenassars, prats de fenàs (*Brachypodium phoenicoides*), i bosquines de pi blanc (*Pinus halepensis*). El pi blanc és precisament una de les espècies que gaudeixen d'una major presència al llarg dels camps de Santes Creus, especialment al municipi d'Aiguamúrcia, on les pinedes són més madures que en altres punts on predominen plantacions molt joves.

Al llarg de la riba del riu Gaià hi ha alberedes i pollancredes amb vinca (*Vinca difformis*). A Santes Creus, aquests boscos humits situats a la riba del riu Gaià han merescut formar part del Pla d'espais d'interès natural, amb la denominació "Alberedes de Santes Creus". La presència de la vegetació de ribera no se circumscriu només al riu Gaià, sinó que a les riberes dels torrents que s'hi afegeixen pel costat esquerre hi ha fragments de salzedes i també canyissars.

El paisatge dels camps de Santes Creus és eminentment agrícola. Els camps de conreu ocupen més del 70% de la superfície disponible. Del total de l'àrea conreada, el 72% correspon a la vinya. Per tal de copsar la importància d'aquest tipus de cultiu, cal observar que els camps de Santes Creus, amb 1,6% de la superfície total del Camp de Tarragona, concentren el 10,4% del conreu de la vinya. La vinya s'estén especialment per les planes de les zones centre i sud: plana de les Pobles, plana dels Frares, plana de les Destres, planes dels Ponts. La vinya es conrea, també, en alguns casos en espais amb més pendent, que han estat condicionats per al conreu mitjançant la construcció de feixes. El paisatge vitivinícola continua present a la plana de l'Alt Camp a través dels municipis veïns de Nulles, Vilabella i Vallmoll.

A més de la vinya hi ha també altres tipus de conreus, però que ocupen superfícies poc rellevants. A la zona sud, al voltant de Montferri hi ha alguns camps d'avellaners i oliveres, i algunes zones de conreus herbacis prop de Vila-rodonà i del nucli de Santes Creus.

Evolució històrica del paisatge

Aquesta unitat de paisatge està condicionada en gran manera pel paisatge agrari, per tant, és l'evolució dels conreus el factor que ha decidit en gran mesura els canvis que s'hi han produït. Aquest territori ha estat poblat des d'èpoques remotes. La presència humana es fa tangible en les restes de viles romanes que hi ha als termes d'Aiguamúrcia i de Vila-rodonà, en el columbari de Vila-

rodona, en l'aqüeducte romà del Gaià que s'iniciava a la resclosa del Molinot del Pont d'Armentera i travessava els municipis d'Aiguamúrcia i Vila-rodona, en el seu camí cap a Tarragona. Per tant, és deduïble que una part de les terres planes fossin conreades des d'èpoques antigues. Al final del segle XII, probablement ja estaven construïdes les séquies de Vila-rodona i de Montferri, i els monjos ja devien estar establerts a Santes Creus. Tot fa pensar que aquest territori estava en funcionament i que els pobles que vorejaven el Gaià tenien ja una vida pròpia ben activa.

D'estadística que ajudi a interpretar el paisatge no se'n troba fins al darrer terç del segle XVIII. Segons el cadastre de 1779, el 56% del territori del municipi de Vila-rodona estava conreat, amb un 19% dedicat al sembrat, un 21% a la vinya i un 13% a l'olivera. En l'espai no conreat, un 22% era ocupat pel bosc i també un 22% ho era pels erms.

Al cap de vuitanta-nou anys, el 1868, el paisatge havia canviat extraordinàriament. La superfície de terres conreades havia augmentat considerablement fins a arribar a un 82%, i la distribució dels conreus havia canviat molt les proporcions: un 3% era horta, un 16% sembrat, gairebé un 60% era vinya i una mica més d'un 3% oliveres. Les terres no conreades corresponien a un 1,9% de bosc, un 6,5% de garriga i un 9% d'erm. Segurament és el paisatge que s'entreveu en les fotografies publicades l'any 1883 en el llibre *Album pintoresch-monumental de Catalunya*. Santes Creus, un paisatge amb molt poc bosc i amb la vinya plantada fins i tot en terrenys de forta inclinació a la manera que hem conegut al Priorat. No se sap si hi va haver explotacions forestals significatives, més enllà de satisfer les necessitats d'autoconsum per a fusta, embigats de les cases, llenya o carbó, però tot fa pensar que no. En tot cas, la desforestació del segle XIX és el resultat de la rompuda de terra per plantar vinya.

La fil-loxera va marcar un punt d'inflexió determinant (després d'una expansió de la vinya esperonada pels preus elevats del vi abans de l'any 1900) que va comportar l'abandonament de terres en els costers poc productius. En el període d'expansió de la vinya, entre 1853 i 1868, el trinomi bosc-garriga-erm havia passat d'ocupar un 26% fins al 17%, mentre que el bosc havia retrocedit del 8,2 a l'1,9%.

Un conreu que durant el segle XX ha modificat el paisatge ha estat l'ametller, en expansió més o menys fins als anys setanta i en un continuat retrocés en els darrers anys.

L'any 1999 hi havia un paisatge lleugerament diferent de l'existent al principi del segle XX. El 15% era superfície no conreada, el bosc ocupava gairebé un 10%. Entre els conreus, la vinya assolía un 55%, els fruits secs un 17%, l'olivera més d'un 5%, els cereals gairebé un 5% i la fruita dolça una mica més d'un 1%. L'horta no arribava a l'1%. Segurament en els darrers anys aquests percentatges han variat, sobretot perquè la tendència ha estat plantar vinya i oliveres i arrencar ametllers i avellaners.

Una activitat que havia condicionat el bosc de ribera era la tala extensiva en zones concretes, o també l'aprofitament, sobretot dels àlbers per a les bigues de les cases. Una altra activitat que havia

limitat el creixement del bosc de ribera era el pasturatge, freqüent al llit del riu. Per exemple, a Vila-rodona, quan l'últim pastor va deixar aquesta activitat, al final de segle XX, es va iniciar un procés de recuperació dels àlbers allà on, fins aleshores, tan sols hi havia herbassars i ermots.

La població va seguir un fort creixement durant el segle XVIII, duplicant o triplicant els seus efectius. Aquest creixement durà bona part del segle XIX, fins que es va iniciar un retrocés a partir de l'arribada de la fil-loxera, al principi de la dècada del 1890 en els casos dels municipis d'Aiguamúrcia i Vila-rodona, i una mica abans en els del Pont d'Armentera i Montferri. Totes aquestes poblacions no han deturat el respectiu descens demogràfic fins al tombant de segle actual. Durant el segle XX s'ha perdut gairebé la meitat de la població.

Malgrat el descens demogràfic, tots els pobles, en major o menor mesura, han engrandit el seu espai urbà. El Pont d'Armentera, tot i la seva complicada situació geogràfica, ha anat expandint-se més enllà de l'arrodonida vila medieval, la part més important durant el segle XX. El cas de Santes Creus és més peculiar, per les transformacions iniciades a partir de l'exclaustració del 1835, moment en què es va iniciar el procés de conversió del conjunt monacal en poble. Tanmateix, no és pràcticament fins al segle XX quan es configura la part del poble situada fora del segon portal. Una ampliació del sòl urbà es va configurar als anys setanta del segle XX amb la urbanització de la plana del Molí, lleugerament separada, al sud del monestir. També aquests darrers anys s'ha urbanitzat un espai al nord de la població. El nucli urbà de Vila-rodona ha tingut diverses fases d'ampliació. La primera, que es va produir al segle XVIII a causa del fort creixement demogràfic, provocà el creixement urbà fora muralles, primer pel sud i després al nord i cap a l'antic pont d'entrada. És a partir de 1925, amb el nou pont i la nova carretera d'entrada a la població, quan s'inicià el lent procés d'urbanització de la part sud de la població, a la partida dita Horta d'en Boada.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El monestir de Santes Creus, junt amb el riu Gaià, articula un paisatge amb una forta identitat. Com ja s'ha esmentat, l'estructura del paisatge canvia al nord, on enllaça amb els relleus de l'alt Gaià, i el domini de la vegetació espontània és més acusat. Al sud presenta també algunes particularitats. Es tracta de la zona amb una major concentració de població i d'infraestructures, amb el pas de l'autopista AP-2 i la C-51.

En general, el paisatge dels camps de Santes Creus no ha patit modificacions importants les darreres dècades, ja que el caràcter vinícola, que caracteritza la zona des del segle XVIII, es manté encara en bona mesura.

Observant amb detall, s'aprecien alguns canvis en l'estructura i la forma d'algunes explotacions vitivinícoles. Algunes esplanacions són més agressives i unifiquen parcel·les a partir de la compra de petites àrees, fan escalonaments i esplanacions en vessants inclinats, eliminen petites masses forestals i, en alguns casos, eliminen

Al sud hi ha una major presència d'infraestructures viàries, que s'han situat sobre antics espais agrícoles. A la imatge, l'autopista AP-2 al seu pas pel sud de Vila-rodonà, creuant diversos espais agrícoles ubicats a la terrassa fluvial del riu Gaià. Observatori del Paisatge

barraques i masos, i per tot plegat causen alteracions localment significatives.

D'altra banda, al nord del Pont d'Armentera és on s'observa un abandonament més acusat de conreus, sobretot a causa de la presència d'una topografia més complexa, tot i que en els darrers anys també s'han fet, amb un cert desordre, algunes esplanacions per a tornar a conrear les terres. En aquest espai sota els penys de Selmella, territori despoblat i isolat, cal considerar el risc d'incendi forestal, ja que recentment se n'han viscut diversos d'importants. Igualment, el risc d'incendi també s'ha de considerar als talussos que formen els torrents que desemboquen al Gaià.

En aquest sentit, l'augment de la vegetació espontània, producte de l'abandonament de les explotacions agrícoles menys productives, no ha tingut un pes específic gaire gran. Tot i això, es detecta una millora de les comunitats de ribera al llarg del riu Gaià, especialment en el tram entre Santes Creus i Vila-rodonà i l'aparició de noves masses forestals especialment en els talussos.

Relacionat amb el poblament, el Pont d'Armentera ha crescut a partir del nucli medieval cap als camins i posteriorment les carreteres de Valls a Igualada i a Tarragona, creant diversos tipus d'urbanització. Al seu entorn se situen un conjunt de petites hortes familiars que endrecen el territori, i entren en contacte amb la mixtura de conreus de vinya, ametllers i oliveres.

Abans d'arribar al nucli de Santes Creus, a llevant, les terres de conreu s'obren en una faixa molt més àmplia, amb alguns entrants que s'endinsen més a l'est. La primera part és una continuïtat de terres que van ascendint fins a les Pobles, on comença a canviar la configuració de l'entorn, i esdevé més boscosa i més muntanyosa.

El tram fins a les Pobles, indret amb més població del municipi d'Aiguamúrcia, circula pel costat d'una de les branques del torrent de Rubió entre terres molt fèrtils. A l'altra banda del torrent de Rubió, a la part més arrecerada de la muntanya, s'inicien les terres de

l'antiga parròquia de l'Albà, amb els llocs de les Destres i de Masbarrat inclosos. Una petita carretera ascendeix des d'Aiguamúrcia, petit poble voltat de vinyes planes, fins a l'Albà.

Al sud de Masbarrat s'inicia la part central dels camps de Santes Creus. La part de llevant entre el terme d'Aiguamúrcia i Vila-rodonà la constitueixen unes terres de conreu ondulades, sempre tancades a l'est per masses forestals arbrades. Són les Espalamoses, que continuen ja en terme de Vila-rodonà amb els Auvellons. Són terres més altes que quan comuniquen amb la vall central del Gaià creen petits turons culminats per masses forestals.

Santes Creus és el lloc més singular d'aquesta àrea. L'esplendor del monestir cistercenc, la plaça de Sant Bernat i l'albereda, el converteixen en el lloc més visitat i més apreciat de tot aquest espai.

Les alberedes al llarg d'aquest tram de riu són molt freqüents i marquen la línia del Gaià. Les petites planes allargassades al costat del Gaià al nord i al sud de Vila-rodonà són de regadiu. Vila-rodonà, la població més gran del territori, està assentada sobre la plana fluvial, amb carrers costeruts que ascendeixen fins al seu castell.

El nucli urbà que més ha crescut ha estat Vila-rodonà i, en menor mesura, el Pont d'Armentera.

A la part sud-est del terme de Vila-rodonà, unes llenques de terres conreades ascendeixen gairebé fins a tocar els estreps del sud de la serra del Montmell. Aquest territori és aiguavessant del torrent de les Pinatelles que es converteix en el barranc de Pedrafita. Són terres ondulades, que acaben a llevant amb els plans de mas d'en Bosc i mas d'en Guerra. La vinya també domina aquestes terres.

La part sud està constituïda per terres que des dels plans de Rodonyà s'inclinen amb ondulacions cap a Montferri. La part baixa de Vilardida està ocupada per les planes més grans de tot el territori entorn del molí de Vilardida. La llenca de l'esquerra del Gaià la constitueixen terres inclinades, formant la mitja canya de la vall.

Vila-rodonà és el principal nucli de població de la unitat. Observatori del Paisatge

Són terres també molt productives. A les dues bandes de riu a l'alçada de Montferri hi ha terres de regadiu.

En general, el paisatge dels camps de Santes Creus està sotmès a pocs impactes paisatgístics rellevants. Un dels més importants és el traçat de l'autopista AP-2, que creua al sud de Vila-rodonà, i s'hi localitza un nus viari on coincideixen la sortida de l'autopista, la carretera local de Tarragona al Pont d'Armentera i la comarcal que uneix el Vendrell amb Valls.

Expressió artística del paisatge

Pel que fa a la pintura, és important destacar dos artistes del territori. La pintora Vives Farré fa una pintura realista, sense gaires evolucions, molt detallista, de paisatges agraris de l'entorn, masies o els nuclis de Vila-rodonà i Santes Creus. Joan Cunillera és un pintor amb una obra molt diversa, evolutiva, que des de la seva residència a Santes Creus ha sabut interpretar les essències del paisatge jugant amb els colors i les formes dels arbres. També ha fet algunes aportacions relacionades amb Santes Creus, tot i que la seva pintura no consisteix en una descripció exacta de la realitat.

També es coneixen alguns gravats de Santes Creus, el més interessant dels quals és el que descriu una suposada acció bèl·lica durant la guerra del Francès, en el qual es veu el monestir des del bosc de Sant Sebastià amb el vessant de ponent de la vall cobert amb un frondós bosc. Aquest bosc va desaparèixer al final del segle xx i s'ha recuperat al llarg del segle xx fins a l'actualitat.

Hi ha també edicions de postals de diversos indrets d'aquest territori. De Santes Creus hi ha moltes col·leccions de diferents èpoques: Luis Tasso, Fototipia Thomas, L. Roisin, Angel Tolrà Viazó, Gráficas Guiler, Raymond, etc. De les fotos del monestir i conjunt urbà de Santes Creus se'n poden trobar de la vegetació interna, de l'interior dels claustres, de l'evolució dels xiprers del cementiri dels monjos i de l'evolució de l'arbrat de la plaça de Sant Bernat. Altres postals ofereixen vistes dels entorns, per exemple de les vinyes que toquen a les parets de l'angle nord-est, l'albereda, el bosc de Sant Sebastià, els vessants laterals de la vall del Gaià o el mateix riu Gaià. En unes, que s'estima que són del final de la dècada dels anys seixanta, es poden veure els conreus de l'entorn del nucli de Santes Creus, els camps de vinya, les parades d'horta i de planter de l'Hort Gran de Santes Creus, ara erm, i fins i tot els efectes d'un incendi a les derivacions muntanyoses de la part sud de Montagut.

De Vila-rodonà destaquen quatre col·leccions. La d'A.T.V. (Edició R.B. "El Siglo") datada probablement el 1914, que dona perspectives d'espais propers al Gaià: la farga amb les hortes, el bosc de ribera i els vessants de ponent desforestats de la vall del Gaià; el pont antic i el riu, l'antiga fàbrica de la Serra, amb les hortes contigües. Una altra de 1917 –Fototipia Thomas (Edició F. Gavaldà)– extraordinària perquè és feta el dia de la fira en la qual també es pot veure el riu i el pont vell i molts espais de l'entorn desforestats. Una de 1925 –Edicions Català. Exclusiva J. Solé–, amb fotos de Pere Català Pic, reflecteix la inauguració del pont del Gaià, però també una vista general amb les vinyes ocupant turons amb inclinacions

considerables, que ara estan poblats de masses forestals. Una altra, del final de la dècada dels cinquanta, ens mostra el límit sud del poble, amb un gran espai d'horta actualment inexistent.

Pel que fa a les guies, la més interessant per la seva antiguitat és *Àlbum pintoresch-monumental de Catalunya. Santes Creus* (Associació Catalanista d'Excursions Científiques, 1883), que descriu el viatge de Barcelona fins a Santes Creus i les combinacions que cal fer: de Vilardida a Santes Creus s'ha de fer per camí de carro. És molt interessant una de les fotografies de molta qualitat, de tot l'entorn, des del Gaià fins a les muntanyes, com també altres que detallen l'estat de l'albereda.

De Santes Creus se n'han editat molts llibres, centrats sobretot en el monestir. Per la seva antiguitat destaquen els de Teodor Creus (1884), els de Joaquim Guitert (1927) o els de l'historiador de Santes Creus per excel·lència, Eufemià Fort i Cogul (1936). L'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus fa molts anys que en publica la miscel·lània anual. Joan Santamaria a *Visions de Catalunya* (1954) fa referència a Santes Creus. També ho fa Josep Pla a *Guia de Catalunya* (1976).

El Centre d'Estudis del Gaià ha dedicat tretze números de La Resclosa, miscel·lània referida a temes d'història, però també de medi natural i d'agricultura, a aquest territori. L'any 2000 van editar un llibre amb imatges antigues del territori del Gaià: *La vall del Gaià al primer terç del segle xx* (Blasi, 2000). Josep Santesmases ha publicat alguns articles a la premsa referits a aquest territori, alguns dels quals recollits al llibre *Riu avall* (2002). Per exemple: "De l'arbrada de Santes Creus", "El patrimoni de les masies", "Indecències a la natura", "L'aigua i el Pont d'Armentera", "El tercer mes d'hivern", "La planificació del territori". Posteriorment n'ha publicat d'altres: "El camí d'Aiguamúrcia", "Els oms i l'albereda de Santes Creus", "El paisatge, un dret humà", "El Gaià desembocarà al mar?", "La verema", Ferrocarrils nous i idees centenàries".

Cal fer esment, també, d'algunes monografies, com per exemple del poble del Pont d'Armentera: *El Pont d'Armentera* (Ribes, 2002). De Vila-rodonà: *El segle XIX a Vila-rodonà* (Santesmases, 1984). De Montferri, *Guia de Montferri* (Navarro, 1983). Altres publicacions interessants són: *Riberes del Gaià* (Blasi, 1931); *L'Alt Camp* (Barril, 1992); *Els castells del Gaià* (Miquel, Santesmases i Saumell, 1999); *Alt Camp, Baix Penedès* (Serra, 2005); *Santes Creus i les terres del Gaià. Proses pintades* (Santesmases i Cunillera, 2006).

Valors en el paisatge

Aquest territori, en general, destaca per l'harmonia i l'equilibri entre els conjunts urbans, l'espai agrari, les petites masses forestals que poblen els vessants laterals de la vall, el riu Gaià i els seus torrents (poblats majoritàriament per bosc de ribera), el conjunt monumental de Santes Creus i els fons escènics que formen les serres de Brufaganya, d'Ancosa (amb els cims de Montagut i Formigosa), Morena i la del Montmell.

Des del punt de vista dels valors estètics i productius destaquen els conreus, que són els que determinen la configuració paisat-

Detall de l'extensa plana agrícola dedicada al conreu de la vinya situada a l'esquerra del riu Gaià, entre Vilardida i Montferri. Observatori del Paisatge

gística d'aquest sector, el valor més consistent, i que ocupen la major part dels camps de Santes Creus. El paisatge agrari posa el marc més proper, el més visible des de les vies de comunicació que enllacen els pobles de la vall. La vinya ocupa la major part d'aquests conreus. Un dels valors genèrics dels espais de vinya és la configuració evolutiva del paisatge. Els cicles estacionals de la vinya determinen els colors del paisatge: verd tendre primaveral, verd intens estiuenc, grocs i grans tardorencs i el despullament hivernal que mostra la geometria dels ceps podats. Un altre conreu, ara en retrocés, l'ametller, té uns moments extraordinaris en l'època de la florida.

630

Un altre valor estètic el formen els diversos fragments de bosc de ribera de l'espai central de la vall del Gaià, que també aporten variabilitat paisatgística al llarg de l'any. Com la vinya, els cicles estacionals van determinant el color de la línia serpentejant del Gaià. Els verds i els platejats de bona part de l'any acaben amb els plomalls de fulles grogues dels xops o pollancrea a mitja tardor.

El riu Gaià i els seus torrents constitueixen un dels valors més significatius. En el conjunt general, es distingeix per la seva línia que travessa de nord a sud aquest territori, marcada sobretot pel bosc de ribera. Aquest espai és d'un valor estètic important però també té un gran valor ecològic, per l'aigua, pel bosc de ribera, per la fauna i per la condició de corredor ecològic, que enllaça les terres més properes al mar amb l'espai muntanyós situat al nord.

Malgrat això, l'únic tram amb valor ecològic reconegut és l'albereda de Santes Creus, inclòs en el Pla d'espais d'interès natural per l'interès de salvaguardar una mostra prou representativa de la vegetació de ribera del migjorn català. Aquest espai suporta importants impactes a causa de la intensa freqüentació que visita l'àrea recreativa situada al cor d'aquest espai.

El Gaià, a més, també representa un valor productiu, per l'aportació d'aigua utilitzada per regar diversos conreus.

De la part nord del Pont d'Armentera es poden remarcar diversos valors, com ara el petit poble deshabitat de Selmella i el seu castell,

dalt del peny de roca, amb les feixes de marges d'antigues parcel·les petites de terres de conreu que ascendien per sota. D'aquest espai també s'han de destacar valors més intangibles, com els sentiments de solitud, quietud i aïllament que s'hi respiren. El torrent de Rupit, que solca una part d'aquestes terres, baixa enfonsat en corbes continuades en un espai bell, despullat, sobri i feréstec. Un altre dels valors d'aquesta part és el bosc en territori pla, que no es dona gairebé enlloc més. De fet és una mena de continuïtat del bosc situat al sud del torrent de Rupit. La seva configuració és molt diferenciada dels altres torrents del Gaià.

Al Pont d'Armentera, extraordinàriament condicionat pel meandre que fa el riu i per la confluència del torrent de Rupit, conflueixen valors estètics entre la trama urbana, el riu Gaià, la zona de la font del Portalet, i l'entorn de bosc i de les petites hortes familiars que envolten el poble. Un dels valors històrics del Pont és la configuració gairebé circular de la seva vila closa medieval. Un altre valor són els elements que relacionen l'aigua del riu i l'antiga activitat industrial tèxtil. L'aigua és conduïda cap a l'interior de la població a través d'una séquia, construïda inicialment a la mateixa roca, des de la resclosa de l'estret del Molinot. Posseeix també una mina, amb recs, conduccions, canals elevats i tubs que formen una complicada xarxa hidràulica que havia subministrat força motriu a les indústries. Una part d'aquestes fàbriques tèxtils estaven ubicades a l'interior del nucli urbà, altres al barri de la Planeta, situat a la part esquerra del riu. Unes altres, més properes al riu, sembla que van rebre l'embat de l'aigua de Santa Tecla del 1874. Les seves restes i les séquies i les conduccions d'aigua perviuen com a símbol d'una singularitat pròpia i diferenciada del Pont d'Armentera en relació amb els pobles propers del Gaià, com un signe d'identitat històrica.

Les terres de regadiu tenen diferents valors. Valors agraris, valors estètics de configuració de micropaisatges, històrics per la seva antigor, per la complicada estructura de les séquies, mines i conduccions elevades que salven l'orografia adversa i també valors socials, sobretot de les petites hortes familiars que històricament han proporcionat una base de l'alimentació als habitants del territori i han estat la distracció d'homes i dones grans, quan la vellesa els ha apartat de les feines més feixugues. Les hortes del Pont d'Armentera, les de Vila-rodona i les de Montferri són les més grans en extensió.

Cal fer particularitzacions de paisatges agraris. Un d'aquests paisatges es troba al voltant de la carretera que de Santes Creus puja cap a les Pobles, paisatge amb el rerefons de les muntanyes de Rocaferrana, l'Albà, el Miracle i les configuracions de Montagut. És un paisatge agrari establert en parades de vinya que van baixant cap al torrent de Rubió: terres vermelloses, productives, distintes de les dels voltants. Entre Santes Creus i les Pobles, les masies habitades de cal Magre i mas Miquel aporten un punt d'humanització explícita del territori, la concepció de terres de conreu situades a l'entorn del mas.

Un paisatge interessant des del punt de vista de valors agraris és el format per les terres de les Espalamoses, situades entre els termes d'Aiguamúrcia i Vila-rodona. Són terres amb un especial encant,

ondulades, no trencades per cap carretera, que creen una atmosfera de solitud domesticada, una harmònica configuració de multitud de petites i mitjanes parcel·les, condicionades per l'orografia més o menys suavitzada.

A l'entorn del torrent de les Pinatelles o torrent de Pedrafita es pot definir un altre espai. Es tracta d'un territori bàsicament agrari, amb bosc a les fondalades del torrent menys domesticables, que va ascendint irregularment, fins a arribar a les derivacions muntanyoses situades més al sud de la serra del Montmell. Un bon conjunt de masies articulava les terres de conreu en propietats situades al voltant. Aquestes masies constitueixen un patrimoni històric i arquitectònic que ha tingut diversa sort. Algunes estan en ruïnes, en algunes hi viuen o són usades en funció de les terres de conreu i una bona part han derivat cap a primeres o segones residències completament desvinculades del treball agrícola. És un model d'assentament que prové de llevant, de les terres del Penedès. Cap a llevant, la serra del Montmell és el paisatge de fons, la línia de muntanyes que realça i tanca el paisatge agrari proper. Si bé la major part d'aquesta zona és molt ondulada i irregular, a llevant del torrent, cap al llogarret de mas d'en Bosc i el mas d'en Guerra, es formen uns plans de vinya remarcables. L'altitud d'aquesta part fa que la visió cap a ponent sigui un valor intrínsec, perquè ens permet observar una de les millors vistes generals de la línia de muntanyes que delimita el Camp de Tarragona. És un paisatge obert, lluminós, d'horitzons amplis, poc freqüents en tot aquest territori.

El paisatge del fons de la suau vall del Gaià és ocupat per franques laterals de terres lleugerament inclinades o escalonades, que s'aboquen fins al riu, normalment enfonsat. És en aquest territori on està establerta la major part de la població. Sant Pere de Gaià és conegut des de l'any 980, si bé Santes Creus és la joia d'aquest territori. Ho és per la magnificència del conjunt arquitectònic monacal de l'orde del Cister, per la part que esdevingué poble –la magnífica plaça de Sant Bernat–, i per l'espai natural que l'emmarca. Tot i no haver-hi retornat els monjos des de l'exclaustració de 1835, és evident que representa uns valors religiosos, continuats si més no amb el culte, com a parròquia, a l'església. També cal destacar els valors històrics vinculats a la Corona d'Aragó, per exemple, com a sepulcre reial de Pere el Gran i de Jaume II el Just, de l'almirall Roger de Llúria i d'altres personatges vinculats a la reialesa i a la noblesa. Valors arquitectònics que llueixen en tot el recinte: de l'època romànica inicial, a l'esplendor del gòtic que excel·leix per damunt de totes les altres èpoques, i també d'altres períodes posteriors amb mostres renaixentistes i barroques.

Santes Creus, a part dels valors històrics, religiosos, simbòlics, arquitectònics i artístics, té valors que estan relacionats intrínsecament amb l'aigua. El riu determina uns valors ecològics important i configura el bosc de ribera d'arbres més vells i alts, que li atorguen un alt valor natural que li permet formar part d'un petit PEIN. Un valor afegit d'aquest espai són els brolladors d'aigua naixent i també representa un valor social com a àrea d'esbarjo.

Vila-rodonà conserva una part antiga, desenvolupada des de la protecció del castell. Elements arquitectònics industrials com ara l'antiga Farga, restes de l'antic molí paperer i posterior fàbrica de la

El santuari de la Mare de Déu de Montserrat, obra de l'arquitecte modernista Josep Maria Jujol, és un dels edificis més singulars dels camps de Santes Creus. Observatori del Paisatge

Serra, i el columbari romà o el celler cooperatiu de Cèsar Martinell, símbol i valor arquitectònic, social i agrari.

A Montferri el paisatge es tanca amb la muntanya de la tossa Grossa i prop del poble s'aixeca l'ermita de Montserrat, obra projectada per Josep M. Jujol i acabada fa pocs anys. Es tracta d'un espai que, a part dels valors relacionats amb l'arquitectura, n'aporta de religiosos.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La carretera TP-2002 des del Pont d'Armentera fins a Vila-rodonà, passant per Santes Creus, és l'itinerari motoritzat més destacable. Permet l'observació dels conreus, de la forma de la vall, del curs del riu Gaià que la parteix tot fent-li fer revolts, i de l'Albereda de Santes Creus. Des de la TP-2002, just enfront de Santes Creus, a l'altra banda del riu, hi ha un punt d'observació d'aquest nucli, així com dels camps de vinya que l'envolten.

Altres rutes interessants són les que connecten els camps de Santes Creus amb unitats veïnes, com és el cas de la ruta Vilardida a Tamarit (T-204 i T-202), que arriba fins a Altafulla, al Baix Gaià.

Passa el mateix amb la ruta de Vila-rodonà a Sant Jaume de Domenys (TV-2443 i TV-2442), que creua el Montmell, i arriba a la plana del Baix Penedès.

Un altre tipus d'itineraris més concrets permeten aprofundir més en les característiques del paisatge de la unitat, com són:

Al nord del Pont d'Armentera per la carretera TV-2141 fins a cal Tous es pot contemplar en primer terme el sector nord, i també gaudir d'una bona perspectiva de la resta d'aquest tram mitjà del riu Gaià. També permet contemplar els sectors meridionals de les unitats veïnes de l'alt Gaià i el Montmell.

632

El monestir de Santes Creus és un element del paisatge de gran valor històric, cultural, religiós i identitari amb un entorn que es pot descobrir a partir de diverses rutes a peu o motoritzades. Observatori del Paisatge

Des de la carretera C-37, a tocar del nucli del Pont d'Armentera, es pot gaudir d'una visió quasi completa de la situació del poble a l'entorn del Gaià, així com de les restes de les antigues instal·lacions fabrils, i la zona de la font del Portalet, amb el gorg del Salt.

Per gaudir de l'entorn de Santes Creus, es pot fer un circuit de circumval·lació pel nord. Ruta de pujada per un camí agrícola (que a més forma part del sender GR-7-2) fins al mas d'en Perers i les Pobles i tornada per la carretera TV-2441 fins a Santes Creus. Des d'aquest itinerari es poden observar les terres de conreu de la plana dels Frares, de les planes de les Pobles i les situades en el vessant del torrent de Rubió. Des de l'entorn de les escoles de les Pobles es pot gaudir de l'horitzó del nord i de ponent del sector.

Per poder contemplar el sector d'Aiguamúrcia i Vila-rodon, es pot seguir la carretera TV-2005, des d'Aiguamúrcia cap a les Destres i, desviant-se per un camí agrícola en direcció sud, arribar a la car-

retera TV-2443, prop de Vila-rodon. Continuant des de les Destres per la TV-2005 en direcció Masbarrat es poden observar els conreus del torrent de Rubió, amb les masies de mas Miquel, cal Magre i cal Rubió; el territori muntanyós de l'Albà i de Rocaferrana i la major part de l'arc de muntanyes que delimiten el Camp de Tarragona per aquest sector.

Un altre itinerari interessant és el que va de Vila-rodon a can Ferrer de la Cogullada (ja fora d'aquest espai) per la TV-2443, i tornant per la TV-2444 cap a la C-51 fins a Vilardida, passant per Pedrafita, mas d'en Bosc i mas d'en Guerra. De Vila-rodon es va ascendint fins al trencall del mas de la Magina, des d'on es pot gaudir d'una vista de la serra del Montmell. Es continua fins al trencall de la pedra Alta, creuant conreus amb presència d'un gran nombre de masies. Des d'aquest encreuament es va descendint cap al mas de Pedrafita, creuant el torrent del mateix nom, per arribar als plans

de mas d'en Bosc i de mas d'en Guerra. Aquest és un punt immillorable per veure tot l'arc del Camp de Tarragona.

Un recorregut interessant per fer a peu és el que va des d'Aiguamúrcia a Vilardida. Es va resseguir el riu Gaià més o menys per on passava l'antic camí carreter, i permet observar la configuració del llit del riu, de la seva vegetació i d'algun gorg. Aquest recorregut també permet observar les hortes situades vora el riu: l'horta Amunt, l'horta de la Farga i l'horta de la Racó. S'entra a Vila-rodona pel portal d'en Parera, es baixa per l'eix de la vila medieval, i se'n surt pel primer eixample i el carrer de les Hortes. En sortir del poble es pot arribar al columbari i observar l'albereda.

També s'han de destacar els GR-175 i GR-172 que circulen pel nord de la unitat, i que s'encreuen en el poble de Santes Creus.

Possible evolució del paisatge

El monocultiu de la vinya és el tret característic més rellevant del paisatge dels camps de Santes Creus. Aquest paisatge es podria veure afectat per una modificació d'algun dels factors de la conjuntura socioeconòmica, sobretot alguna variació de la Política agrària comuna.

L'evolució d'aquest paisatge agrari dependrà de diversos factors, com ara la rendibilitat dels productes conreats o la propietat de la terra. Caldrà procurar que les noves rompudes siguin dimensionades a partir del paisatge preexistent.

En relació amb el riu Gaià es pot esperar que el bosc de ribera pugui evolucionar sense problemes, i, per tant, que cada cop esdevingui un element més destacable en el paisatge, a més de desenvolupar un paper molt important com a connector ecològic.

La dinàmica demogràfica actual apunta a un cert creixement. Durant els darrers anys la població dels municipis inclosos en aquesta unitat han augmentat en conjunt aproximadament en un 9%, tot i que cal tenir present que part de la població dels municipis d'Aiguamúrcia i de Montferri no és inclosa en aquesta unitat de paisatge. La població més dinàmica en aquest sentit és Vila-rodona, i previsiblement serà el lloc on el paisatge urbà pugui transformar-se més.

La ruta del Cister és una de les apostes de turisme cultural que s'ha fet al Camp de Tarragona. Aquesta ruta, que recorre els tres monestirs cistercencs de Santes Creus, Poblet i Vallbona de les Monges, pot ser un bon complement a l'activitat agrícola, a més de fomentar el coneixement del ric patrimoni sociocultural dels camps de Santes Creus. Des d'aquest punt de vista, Santes Creus hauria de capitalitzar la política turística d'aquesta unitat de paisatge, potenciant altres elements com són l'espai fluvial del riu Gaià, l'espai agrari i els elements històrics i patrimonials.

Els plantejaments de promoció del territori com a oferta turística en un futur podrien anar encaminats a la promoció de l'economia en el camp de la restauració, petits hotels, turisme rural, agrobotigues, etc., circumscrits i repartits pels diferents nuclis de població de la unitat.

El sector turístic pot evolucionar amb models i velocitats distintes segons la planificació que se'n faci des de les diverses administracions. Un model turístic sostenible necessita sobretot la preservació del paisatge agrari.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La meitat nord presenta una forta tendència a l'abandonament de terres, per manca de rendibilitat de les explotacions, fet que afavoreix l'extensió de la vegetació espontània i una homogeneïtzació creixent del paisatge d'aquest sector.
- La vinya té una presència destacada en el paisatge dels camps de Santes Creus. La dinàmica inherent a aquest tipus de conreu (mètodes de cultiu, varietats més rendibles, evolució dels preus, etc.) s'ha de regular per tal d'evitar afectacions greus en el paisatge.

Oportunitats:

- Els camps de Santes Creus, tot i ser una de les unitats de paisatge més petites que s'han identificat al Camp de Tarragona, té una alta variabilitat de micropaisatges en el seu interior que li donen caràcter i en remarquen el valor.
- Són molt nombrosos els valors històrics, culturals i socials del paisatge dels camps de Santes Creus, alguns dels quals ja són usats com a atractius turístics per al desenvolupament local, com la ruta del Cister. Cal saber potenciar el valor d'altres recursos per donar una oferta més àmplia i diversificada, però de forma planificada i seguint la lògica d'aquest espai.
- La literatura generada sobre els camps de Santes Creus és molt abundant. Cal destacar, però, la gran quantitat d'imatges que,

633

El bosc de ribera del riu Gaià és un dels més ben conservats del sud de Catalunya. A la imatge es poden observar els meandres del riu al nord de Vila-rodona. ICC

a través de fotografies i postals, s'han conservat, algunes de les quals amb més d'un segle d'antiguitat. Aquest fet permet reconstruir l'evolució del paisatge, amb gran força didàctica, per explicar les relacions que s'estableixen entre una determinada societat i el seu medi.

- El bosc de ribera dels marges del Gaià, tot i no ser molt extens i estar sotmès a una forta antropització, és un dels més ben conservats del sud de Catalunya i efectua importants funcions de connectivitat ecològica i paisatgística. Està protegit pel PEIN, fet que n'assegura la preservació.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge del voltant del monestir cistercenc de Santes Creus, important patrimoni històric i arquitectònic, que mantingui l'actual

qualitat i harmonia visuals del paisatge rural que li serveix de marc, tot mantenint un espai ampli que en faciliti la contemplació.

OQP2

Un paisatge fluvial del riu Gaià ben conservat, lliure d'edificacions i amb una vegetació de ribera ben conservada.

OQP3

Un paisatge vitivinícola amb ametllers i oliveres en els límits dels camps que conservi mostres representatives de patrimoni cultural, com els murs de pedra seca.

OQP4

Un paisatge al voltant de Pont d'Armentera, Vila-rodona i Montferri amb un patrimoni cultural ben conservat.

Àrees amb valors especials per protegir

- Monestir de Santes Creus, patrimoni cistercenc. Pels valors religiosos, històrics, estètics i identitaris que atresora, caldria conservar-lo en un estat òptim, i establir programes educatius de coneixement, interpretació i sensibilització sobre els valors històrics, estètics i simbòlics que relliguen el paisatge de la vinya amb la ruta del Cister.
- Entorn del monestir de Santes Creus. Cal mantenir-ne l'actual qualitat i harmonia visual del paisatge rural que li serveix de marc, tot conservant un espai ampli que en faciliti la contemplació lliure d'edificacions o instal·lacions que en puguin distorsionar la visió. També cal millorar la façana fluvial del nucli de Santes Creus, i en qualsevol cas, que cap intervenció pugui trencar la contemplació del monestir. També s'han de potenciar els valors històrics, culturals i socials de la ruta del Cister al seu pas pels camps de Santes Creus, especialment del monestir de Santes Creus, com un atractiu turístic de qualitat.

Àrees de foment de la gestió

- Mosaic agroforestal de les vores del riu Gaià, des del Pont d'Armentera fins a Aiguamúrcia, i des d'aquest nucli seguint l'eix de la carretera TV-2006 fins al nucli de l'Albà, que conté conreus de vinya, olivera i ametller combinats amb masses arbrades de pi blanc i que aporta varietat paisatgística i biodiversitat. Caldria mantenir-los i potenciar-ne el valor, concretament aquells que formen part de l'escenari visual del monestir de Santes Creus.

- Paisatge de la vinya present de manera destacada arreu de la unitat. Pels seus valors històrics, estètics i productius, caldria valorar-lo, sobretot en relació amb el paisatge tradicional que ha generat: murs de pedra seca i fileres d'arbres. S'hauria de procurar evitar noves rompudes i abancalaments en feixes que generin estructures de conreu diferent de les tradicionals, especialment en els entorns que formen part de l'escenari visual del monestir de Santes Creus. Alguns criteris d'actuació són:
 - a) Totes les concentracions parcel·làries han de procurar mantenir els elements del paisatge tradicional agrari relacionat amb la vinya (fileres d'arbres, petits marges, barraques, feixes i petites masses forestals).
 - b) Sensibilitzar la població sobre la importància de mantenir, ordenar i gestionar els paisatges vitivinícoles.
- Miradors del paisatge de la carretera TP-2002 a l'altura del monestir de Santes Creus, carretera TV-2004, davant del nucli de Vila-rodona, i carretera C-37 a tocar del nucli de Pont d'Armentera. Cal adequar-los i mantenir-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre determinades porcions de paisatge amb un elevat interès.
- Nuclis rurals de Montferri, Vila-rodona, Aiguamúrcia, Santes Creus i el Pont d'Armentera. Pels seus valors històrics i estètics, caldria preservar-los i, si s'escau, restaurar-los, mantenint les tipologies constructives i les estructures històriques de la trama urbana, evitant el creixement dispers, i afavorint la integració de les construccions noves en el

> continua de la pàgina anterior

paisatge preexistent, tot garantint alhora la conservació de les mostres més significatives dels horts urbans i de les estructures productives de l'aigua associades. Altres criteris d'actuació són:

- a) En la planificació de les extensions urbanes del nucli de Vila-rodonà, es prioritzarà la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compacitat dels nuclis de població.
 - b) Preservar i millorar l'estructura tradicional de la trama urbana dels pobles de Vila-rodonà i el Pont de l'Armentera, atenent els seus valors culturals, estètics i turístics.
 - c) Es prioritzarà la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compacitat dels nuclis de població.
- Urbanització la Plana del Molí. Hauria d'evitar-s'hi un major creixement, i impulsar la millora de la qualitat paisatgística (accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions...). En el marc del POUM d'Aiguamúrcia, es podria elaborar una carta de colors i materials pròpia, que defineixi

tonalitats i elements constructius per a les construccions actuals, de nova planta i ampliacions d'aquesta urbanització, a la vegada que es fomenti que els paraments exteriors i les cobertes de les edificacions que formen part de la urbanització estiguin ben acabats i que els propietaris els mantinguin en les degudes condicions estètiques i de conservació.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ribera del riu Gaià al seu pas pel centre dels camps de Santes Creus perquè conté espais fluvials d'elevat interès amb fragments d'alberedes ben conservats. Pels seus valors ecològics, estètics i d'ús social, caldria restaurar-la i revalorar-la mitjançant la gestió i ordenació integral d'aquest tram del riu Gaià, que hauria de prioritzar la gestió del paisatge de les alberedes incloses al Pla d'espais d'interès natural amb la denominació "Alberedes de Santes Creus", per mitjà de la restauració i naturalització amb espècies pròpies d'aquest ecosistema dels trams de vegetació de ribera degradats.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Vila-rodonà-Can Ferrer de la Cogullada.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Monestir de Santes Creus i entorn

Àrees de foment de la gestió

 Mosaic agroforestal

 Paisatge de la vinya

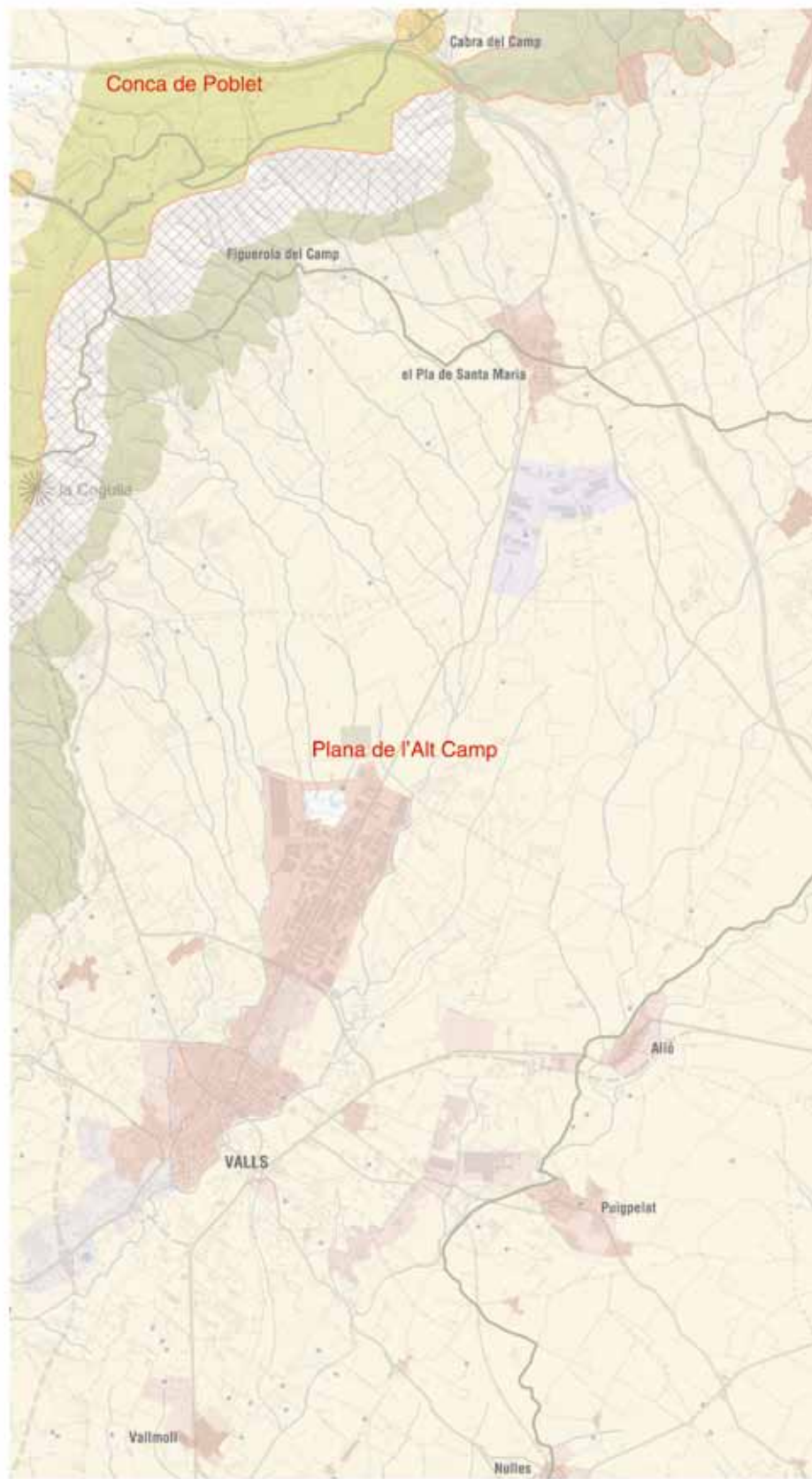
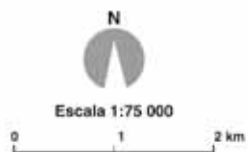
 Nucli rural

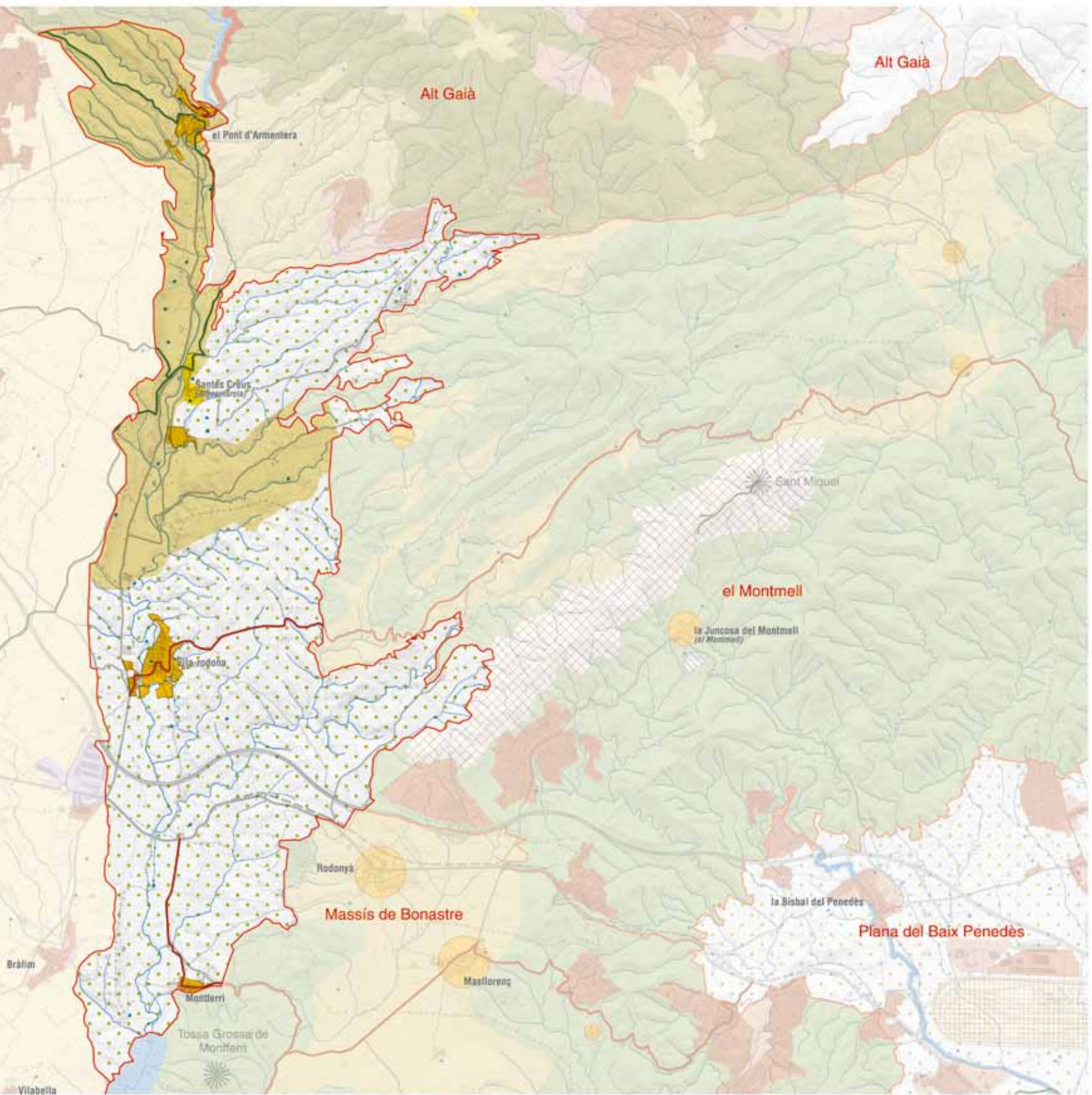
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

 Itinerari motoritzat

 Itinerari a peu

636

26. El Montmell

Comarca:

Alt Camp i Baix Penedès.

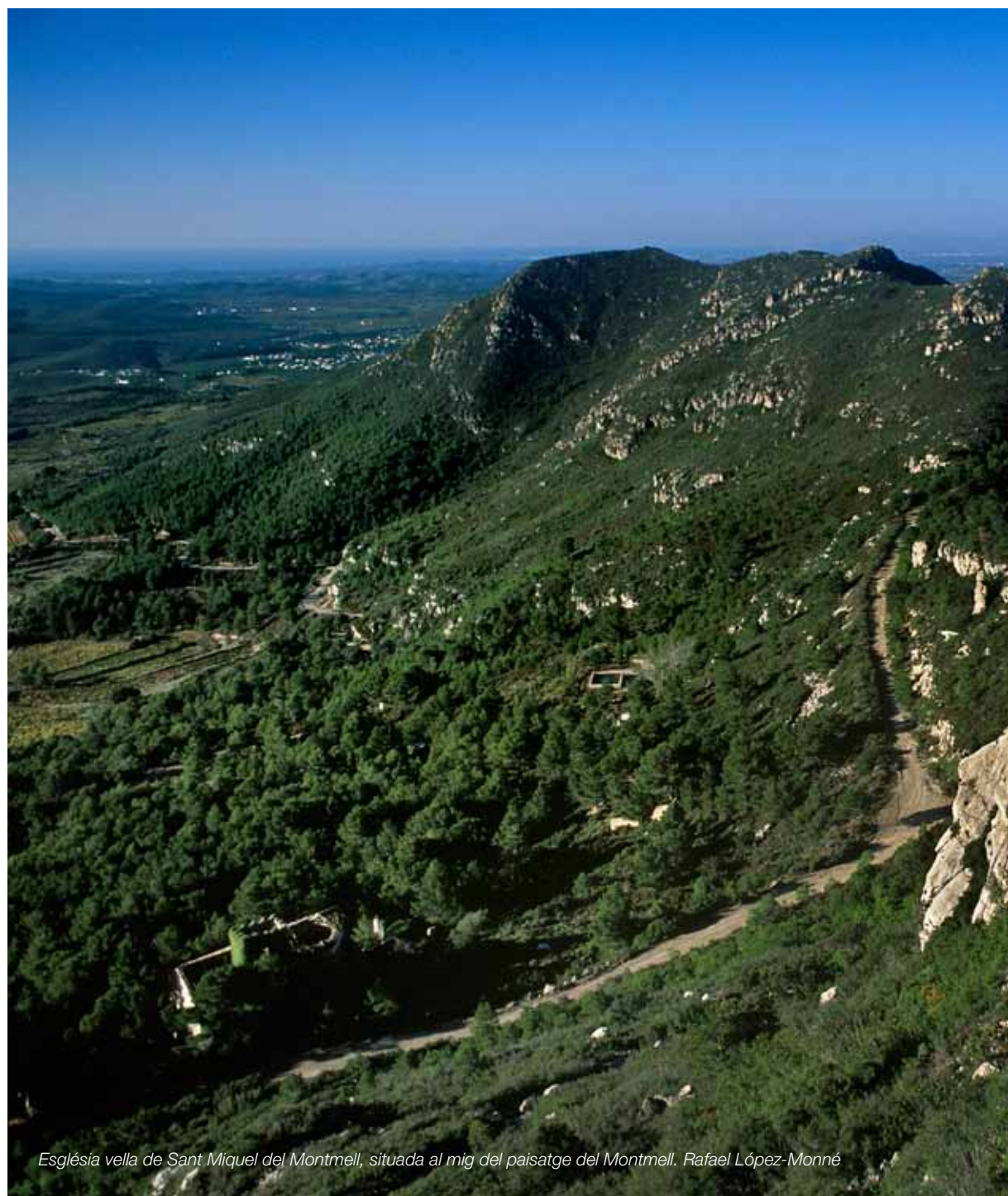
Superfície:

13.155 ha

Municipis:

Sud d'Aiguamúrcia, el Montmell, nord de la Bisbal del Penedès i de Sant Jaume dels Domenys, Vila-rodona i Rodonyà.

638

Església vella de Sant Miquel del Montmell, situada al mig del paisatge del Montmell. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de serres i turons amb fort pendent. Només en el sector del Pla de Manlleu el pendent és menor.
- Els materials calcaris i dolomítics transmeten una sensació de paisatge sec i aspre.
- Cursos hídrics de poca entitat que només porten aigua després de pluges intenses. La riera de la Bisbal, la riera de Marmellar i un petit tram del riu Foix que creua pel sector oriental tenen una certa entitat.
- El Montmell és un fons escènica i un magnífic mirador sobre la plana del Baix Penedès.
- La vegetació és l'element del paisatge dominant ja que ocupa el 85% de l'espai disponible. Al vessant sud del Montmell s'estenen grans superfícies de brolles i garrigues com a resultat dels incendis forestals.
- Pinedes de pi blanc i claps d'alzinar i de roureda de fulla petita a les obagues prosperen al sector nord i donen més diversitat al paisatge vegetal del Montmell.
- El cultiu de la vinya també es presenta a l'oest de la unitat a la zona de contacte amb els camps de Santes Creus, al municipi de Rodonyà i sobretot a Vila-rodona.
- Ric patrimoni històric amb restes de castells, masies i nuclis, molts dels quals deshabitats i en perill de desaparèixer.

Mirador

Itinerari motoritzat

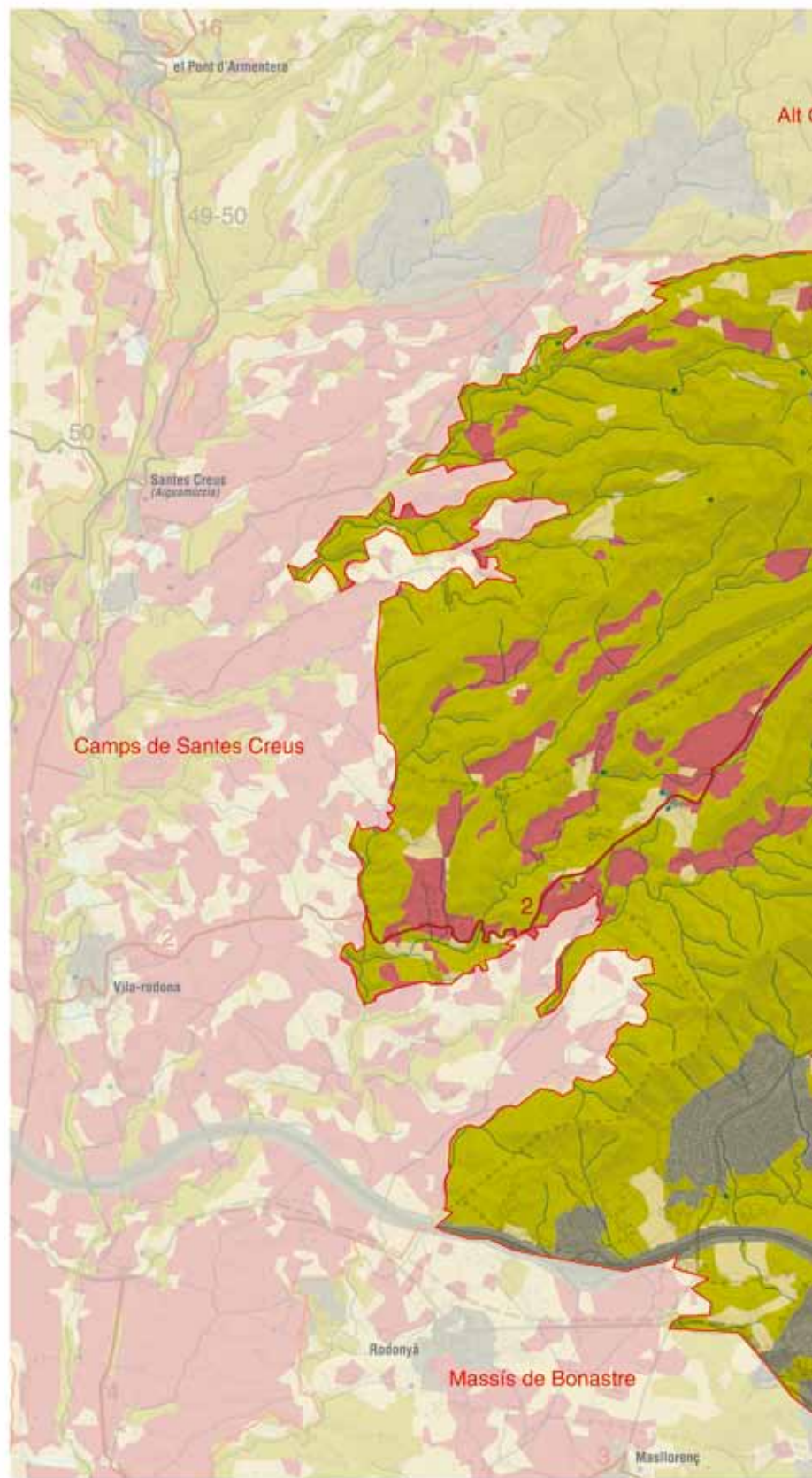
2 Vila-rodonà - Sant Jaume dels Domenys

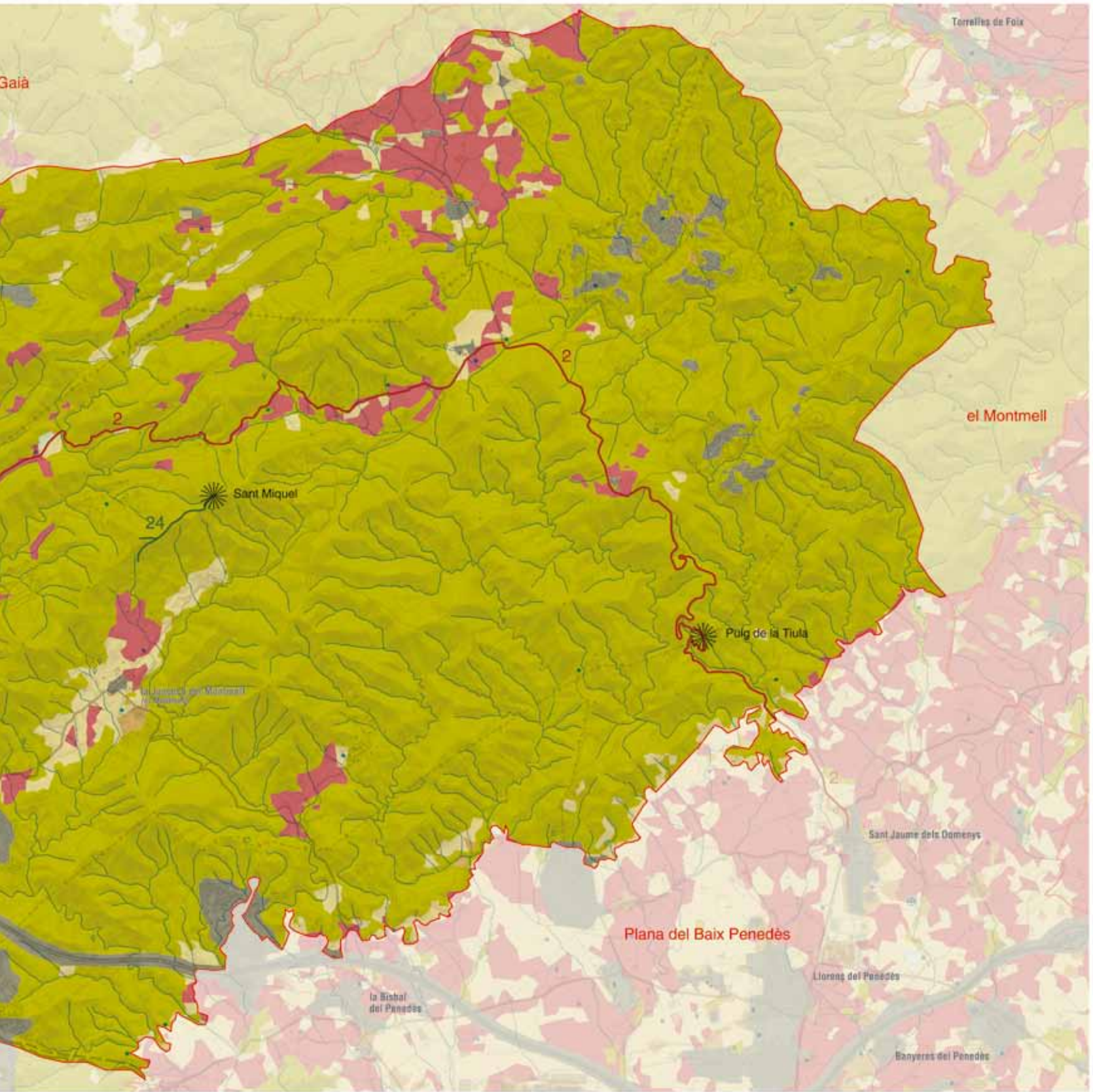
Itinerari a peu

24 el Montmell

640

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Les muntanyes del Montmell formen part de la branca de la Serralada Prelitoral que des de l'alt Gaià es dirigeix cap el sud-oest i separa les planes de l'Alt Camp i el Baix Penedès. Suposa la continuació cap el sud i sud-oest de les muntanyes de l'anomenat bloc de Gaià encara que l'estructura del relleu i el conjunt del paisatge del Montmell és prou diferent del de l'alt Gaià. Cap al sud-est, el Montmell dóna pas de forma sobtada a la plana del Baix Penedès a l'alçada de la Bisbal del Penedès.

La serra del Montmell disposada de nord-est a sud-oest ocupa el sector central del massís del mateix nom i és on es troben els cims més elevats de tot el Baix Penedès. Ofereix una notable façana paisatgística observat des de la plana i ha estat senya de referència per als navegants i pescadors. El punt més alt és el puig de la Talaia (861 m) des d'on s'observa una bona panoràmica sobre la plana del Baix Penedès, bona part de la Costa Daurada i, fins i tot, s'albira Montserrat quan les condicions meteorològiques ho permeten. Cap a l'oest i sense deixar la serra es troben el puig del Migdia (682 m) i l'Àliga (620 m). Més al nord, en una alineació paral·lela a la de la serra del Montmell es localitza el puig de les Forques (791 m).

L'estructura del relleu presenta algunes diferències amb la de l'alt Gaià. La principal és que al Montmell, a sobre dels materials del Triàsic s'hi van dipositar dolomies del Juràssic que a causa de la seva duresa i resistència a l'erosió han donat lloc als relleus més prominents com és el cas de la serra mateixa del Montmell. A més, en sectors situats més al sud apareixen materials carbonatats, calcàries i calcarenites, del Cretaci, inexistents a l'alt Gaià, i que també coronen algunes serres i turons com el puig Francès (550 m). Tot el conjunt presenta una successió de plecs orientats en direcció nord-est sud-oest, d'acord amb les línies mestres del plegament de la Serralada Prelitoral. En els sectors on les dolomies juràssiques han estat escombrades per l'erosió han deixat aflorar les capes subjacents de margues tendres del Keuper, que han permès un modelat amb pendents més suavitzades i aptes per a l'establiment de conreus, com en l'àrea meridional de la serra on es localitza el poble de la Juncosa del Montmell.

Els rius que passen per la unitat són d'escassa importància. La riera de la Bisbal és un dels cursos més importants. Neix prop de la talaia del Montmell, es dirigeix cap a la Juncosa del Montmell i posteriorment cap a la Bisbal del Penedès, tot rebent les aigües de diferents torrents. La riera de Marmellar circula pel sector nord-est del massís del Montmell abans de confluïr amb el riu Foix. El substrat calcari facilita la infiltració de l'aigua de pluja i el desenvolupament d'un carst intern. L'aigua torna a sortir a l'exterior en fonts com les de la Juncosa i Aiguaviva o a surgències situades a la perifèria del nucli muntanyós com a Albinyana, Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès i Santa Oliva.

El predomini de la vegetació espontània és molt gran i ocupa el 85% de la superfície del Montmell. La distribució de les diferents comunitats vegetals segueix un clar patró espacial. La vegetació arbustiva és la formació vegetal més estesa amb més d'un 60% de recobriment total. Es concentra a la zona central i sud, sobretot al municipi del Montmell i a la part de muntanya del territori de la Bisbal del Penedès. En aquest sector, on predominen les dolomies i les calcàries, s'estenen brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*), màquies i garrigues de margalló (*Chamaerops humilis*) i garrigues de coscoll (*Quercus coccifera*). A la serra del Pelat, a Sant Jaume dels Domenys, hi ha pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) que també són abundants al nord del Montmell on s'alternen amb conreus. La gran extensió d'aquestes formacions arbustives és un dels trets més característics del Montmell. A les obagues del puig de la Talaia i del turó de Sant Marc hi ha alzinars. Petits fragments de rouredes de fulla petita es troben en racons frescals dels relleus del sector oriental.

Les espècies de fauna més interessants des del punt de vista de la conservació són alguns rapinyaires com l'astor (*Accipiter gentilis*), àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), l'àliga marcenca (*Circaetus gallicus*) i el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*), que sobrevolen els camps i els boscos del Montmell. Espècies forestals com la geneta (*Genetta genetta*) han estat detectades als boscos de la vall de Sant Marc.

Els conreus ocupen els espais més planers, amb especial preferència allà on la litologia dominant es correspon amb les margocalcàries i els gresos. L'agricultura ocupa més extensió a la zona de contacte amb els camps de Santes Creus, a l'extrem occidental i a

El puig Francès, al sector sud del Montmell, s'alça sobre la plana del Baix Penedès i mostra un aspecte aspre i sec com a conseqüència de la combinació entre el rocam calcari i els incendis forestals. Les urbanitzacions com la del Priorat de la Bisbal, en primer terme a la dreta, han proliferat a la part baixa de la serra. Observatori del Paisatge

la zona agrícola del Pla de Manlleu, dins el municipi d'Aiguamúrcia. Es tracta preferentment de vinyes, si bé també hi ha alguns conreus herbacis. Alguns camps de conreu es troben també al voltant del nucli de la Juncosa del Montmell.

Les urbanitzacions s'han desenvolupat amb intensitat sobretot al sector oriental, on la carretera TP-2442 que uneix Sant Jaume dels Domenys amb el Pla de Manlleu facilita l'accés a les urbanitzacions de la Talaia Mediterrània, les Pinedes Altes i la Moixeta del Montmell. També en els primers contraforts del sud del Montmell, prop de la Bisbal del Penedès, han sorgit grans urbanitzacions com la del Priorat de la Bisbal, i més cap a ponent la urbanització el Mirador del Penedès.

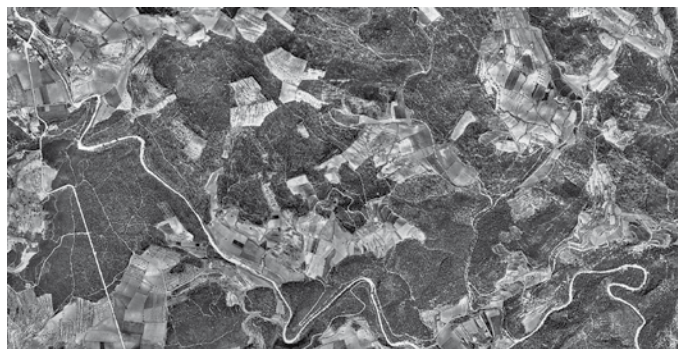
Evolució històrica del paisatge

El Montmell correspon bàsicament a les antigues parròquies de Santa Maria de l'Albà, de Sant Cristòfol de Selma, Sant Miquel del Montmell i Sant Miquel de Marmellar. Són parròquies de muntanya i de població disseminada, i aquesta condició n'ha determinat l'evolució del paisatge. Quina més, quina menys, aquestes parròquies configuren espais amb característiques pròpies i són d'alguna manera les formes d'ocupació del territori. La història de la repoblació cristiana s'inicià amb la carta de poblament del Montmell atorgada pel bisbe Vives de Barcelona l'any 974. La repoblació durant l'època medieval, constituïda a partir de l'establiment de masos, és més que evident.

L'evolució de la població es pot resumir de la manera següent: pèrdua de població a conseqüència del període de guerres i violència de les primeres dècades del segle XIX, seguida d'un increment demogràfic molt sobtat a partir de la segona meitat de segle, que estaria relacionat amb l'expansió del conreu de la vinya. Al final del segle XIX, i ja sense aturador al segle XX, hi hagué una regressió demogràfica important, com a resultat, primer, de l'aparició de la fil·loxera i, més endavant, com a conseqüència de la crisi del món rural.

En el cas del municipi del Montmell es pot constatar la importància de la població disseminada fins a èpoques molt recents. Concretament l'any 1930, dels 755 habitants del municipi el 51% era població disseminada. De la resta, 56 vivien a Aiguaviva, 49 a can Ferrer, 212 a la Juncosa i 50 a Marmellar. En aquesta unitat de paisatge es constata l'abandonament durant el segle XX de tres petits pobles: l'Albà, Selma i Marmellar, el llogaret de Santsuies i la rectoria de Sant Miquel del Montmell, a part de moltes masies. Aquest abandonament va suposar una important transformació del paisatge.

Bona part de l'evolució del paisatge ha anat lligada als canvis en la superfície ocupada pels boscos i els conreus. L'augment de població de les diverses parròquies està relacionada amb l'artífic de bosc per a plantar-hi vinya. En línies generals, el bosc al segle XIX havia retrocedit a costa de l'increment dels conreus. En les darreres dècades, però, l'abandonament de l'activitat agrícola ha fet que s'hagi recuperat el bosc on anteriorment hi havia camps de cultiu. Un exemple clar d'això és el nucli de l'Albà, l'antic poble, conegut ara com a l'Albà Vell, avui cobert de vegetació. L'aban-

Els canvis al sector nord-oriental es poden observar en aquestes dues imatges aèries, la primera del 1956 i la segona del 2009. Destaca la zona forestal de les urbanitzacions de la Moixeta i les Pinedes Altes, antigament ocupada per espais de conreu. ICC

donament de masies ha comportat, també, l'abandonament de les parts menys rendibles del territori, la pèrdua de camins i del manteniment que es feia dels entorns de la masia. S'ha produït, doncs, una expansió del paisatge forestal. Aquest s'ha vist afectat per incendis que s'han propagat de manera important a causa de la continuïtat de les masses boscoses. Aquests incendis sobretot han afectat la part sud de la serra, i també el territori que des del coll d'Arca i de la carretera d'Aiguaviva a Sant Jaume dels Domenys es dirigeix cap al sud fins a la Rubiola.

Un element nou introduït en el paisatge han estat les urbanitzacions, a partir del final dels anys seixanta del segle XX. L'obertura de moltes pistes, algunes ara asfaltades, i la construcció de casetes disperses entre el bosc han comportat un nou paisatge, sovint de poca qualitat estètica, a banda de les deficiències de serveis bàsics que la majoria tenen.

El paisatge de la vinya s'ha modificat a través de la concentració parcel·laria en les zones més rendibles com són, per exemple, l'entorn del Pla de Manlleu i d'Aiguaviva.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge del Montmell està caracteritzat per la presència d'un conjunt de serres i turons calcaris d'aspecte aspre, recoberts per vegetació arbustiva i pinedes de pi blanc. Les àrees de conreu són

escasses i es localitzen en petits replans i estretes valls obertes en els sectors on afloren les roques més tendres.

La part est del terme d'Aiguamúrcia està configurada per masses forestals i conreus de vinya en planes i fondalades, com per exemple a l'Albà, a cal Güell, al Matar, al mas d'en Palau, a Manleva, a cal Cortada, a la Masó o a la Portella. A la part nord-est, entre els termes d'Aiguamúrcia i el Montmell, hi ha l'espai de conreus més ampli i de més qualitat de la zona, dedicat bàsicament a la vinya i situat entre el Pla de Manlleu i Aiguaviva. La serra del Montmell va ascendint d'altitud de forma allargassada i en diagonal des del sud-oest a la part central de la unitat, i culmina a la part nord amb la Talaia (861 m). Aquesta part nord és on es van ubicar el castell i les esglésies. La població es concentra a les valls de les parts nord i sud, així com a les terres de conreu que encara es cultiven. Al nord es troba la petita vall entre can Ferrer i el coll de l'Olivera i, més arrezerada a la serra, el fondo de la Masia, Torrossolla i l'esplèndida vall de Sant Marc, també amb vinyes.

L'altra banda de la serra, el sector sud, està ocupada per la urbanització el Mirador del Penedès, i més amunt, per la Juncosa del Montmell, cap de municipi, on també hi ha terres de conreu. A la part nord de la serra hi ha una petita vall situada entre Sant Marc, Vallflor, cal Joan de la Torre i Aiguaviva, també conreada. A l'est hi ha l'antic poble de Marmellar, deshabitat fa tres o quatre dècades, i tres urbanitzacions construïdes més o menys de la mateixa època de l'abandó del poble: la Moixeta i les Pinedes Altes al nord i la Talaia Mediterrània al sud, situades en una orografia complicada, enmig de masses forestals.

644

El paisatge agrari de les zones més fèrtils es manté estable gràcies al bon moment econòmic del sector vitivinícola.

D'altra banda, aquest territori es caracteritza per la presència de nuclis de població tradicionals (la Juncosa del Montmell, Aiguaviva, el Pla de Manlleu, l'Albà o Can Ferrer) amb masies disperses, algunes de les quals encara habitades, mentre que altres i alguns petits

nuclis deshabitats pateixen un important procés de deteriorament. Aquest fenomen comporta la desaparició de patrimoni històric però, també, d'una determinada manera de gestionar el paisatge. D'altra banda, les urbanitzacions construïdes a les dècades dels anys seixanta i setanta ocupen àmplies extensions de territori amb resultats desiguals. Les de la part sud-est, com la del Mirador del Penedès, que és la zona amb més població del Montmell, han tingut un creixement important en els darrers anys, però les que estan situades al nord del Montmell han tingut una ocupació parcial, amb les parts no urbanitzades ocupades per superfície forestal. En el cas de les urbanitzacions, com les del Mirador del Penedès o la de Mas Mateu, que ocupen la vall que de Rodonyà es dirigeix cap a la Juncosa, presenten en general una descurança estètica en la urbanització dels carrers, la major part sense asfaltar, i en la integració paisatgística.

Cal tenir en compte que algunes d'aquestes urbanitzacions estan en fondalades, que en cas d'incendi podrien convertir-se en llocs molt perillosos, ja que el principal risc de la unitat són els incendis forestals, especialment a la part sud i est de la serra. La ubicació d'aquestes urbanitzacions al mig de les masses forestals, sobretot les de la Moixeta, les Pinedes Altes i la Talaia, les fa especialment vulnerables. Tot i que algunes urbanitzacions han creat perímetres de protecció, encara n'hi ha que estan literalment dins les masses forestals, i cal tenir present la complexa orografia que dificulta les tasques d'extinció en cas d'incendi.

A part dels riscos relacionats amb les urbanitzacions, els incendis també suposen una transformació radical del paisatge. La pèrdua o degradació de masses boscoses en algunes zones a causa de continuats incendis forestals pot provocar un avenç cap a la desertització de parts de muntanya que ara estan cobertes en la major part per una garriga. Així, l'efecte dels incendis forestals en el sector sud ha produït una estructura de la vegetació molt homogènia, que ha deixat unes comunitats arbustives com a protagonistes d'un paisatge vegetal monòton, mentre que a la part nord, el paisatge és més divers i hi predomina un mosaic agroforestal de

A les fondalades i fons de vall hi ha alguns conreus, especialment vinyes. Observatori del Paisatge

L'extracció d'àrids és una activitat que implica un canvi important en el paisatge. A la imatge, la zona d'extracció d'àrids situada al sud de la Juncosa del Montmell. Observatori del Paisatge

pinedes amb zones de conreu de vinya. Algunes zones de la part sud, properes a les poblacions de la Bisbal del Penedès i de Sant Jaume dels Domenys, eren conegudes anys enrere pels bolets, encara que avui pràcticament no se'n troben. També succeïa el mateix en una bona part de la serra del Montmell, avui amb unes comunitats vegetals molt degradades.

Finalment, també cal mencionar l'existència de dues línies elèctriques que travessen la part nord del Montmell, al peu del puig de les Forques, i que són força visibles.

Expressió artística del paisatge

De tota la literatura sobre el Montmell destaca un llibre per damunt de tots. Es tracta d'*El Montmell, sostre del Baix Penedès* (Català, 1991). Ressenya històrica, amb dibuixos de tots els llocs, ermites, castells i masies, editat en primera edició l'any 1991 i en segona el 1999. Es tracta d'un gran treball en el qual estan reproduïts dibuixos de tots els indrets de terme municipal del Montmell, totes les masies –que són moltes–, els castells i les ermites, amb una gran precisió descriptiva. El llibre està estructurat en set sectors en els quals divideix el terme. Cada indret, a més a més d'un excel·lent dibuix, va acompanyat amb un text descriptiu que s'hi refereix.

Deixant de banda aquesta publicació hi ha altres textos literaris o de caire excursionista que fan referència a parts del Montmell. En primer lloc, cal esmentar la descripció literària dedicada a Selma de *Les ciutats del món* de Josep Iglésies, publicació de l'any 1948 amb un dibuix fet amb ploma molt delicat. Josep Iglésies amb Joaquim Santasusagna van publicar l'any 1934 *Les valls del Gaià del Foix i del Miralles*, amb una gran proliferació d'informació de topònims i de descripcions excursionistes, gairebé literàries. Set de les rutes plantejades fan referència a la unitat del Montmell. També hi ha fotografies de la Juncosa, el Montmell, Marmellar, l'Albà i Selma.

Francesc Blasi Vallespinosa l'any 1931 publicava *Riberes del Gaià*, en el qual parlava d'aquest territori amb textos històrics i literaris. També inclou fotografies d'Aiguaviva, Marmellar i el Montmell.

Ricard Serra, en el seu llibre *Alt Camp-Baix Penedès* (2005) de la col·lecció "Comarques i Subcomarques de Catalunya", ens presenta un compendi d'estudis geogràfics, excursions, bibliografia, dites, fotografies i dibuixos.

Josep Santesmases ha publicat a *El Punt* alguns articles referits a aquests territoris: "Selma, la morta", "La parròquia de l'Albà en el municipi d'Aiguamúrcia" (recollits al llibre *Riu avall*, 2002). Amb Joan Cunillera –pel que a als dibuixos– en el llibre *Santes Creus i les terres del Gaià* (2006) ha fet unes proses literàries dels llocs de Selma, l'Albà i el Montmell.

Una guia excursionista dedicada a aquest territori és *Entre Marmellar i el Montmell* (Móra, 2000). Es tracta d'un llibre que fa reviure una ruta que uneix a cada extrem dos dels castells del terme del Montmell, amb un indiscutible interès arqueològic, històric i artístic, sense deixar l'al·licient excursionista.

Entre les guies dels darrers anys cal tenir present *Els castells del Gaià* (Miquel, Santesmases i Saumell, 1999), que ens informa dels castells de l'Albà, de Selma, de la Cogullada i del Montmell. De les altres guies que recullen alguna informació sobre aquest territori destaquen: *Sostres comarcals de Catalunya* (López, 2002); *Massís del Garraf i conques de l'Añoia, del Foix i del Gaià* (Bayer i Guash, 2001); *50 itineraris a peu per Catalunya* (Mauri, 2001); *L'Alt Gaià, entre la Segarra i el Camp* (Planas, 1999); *Camins de muntanya. Excursions d'hivern* (Sugranyes, 2006).

L'any 2000 el Centre d'Estudis del Gaià publicava el llibre *La vall del Gaià al primer terç del segle xx*. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa, que inclou el capítol "La parròquia del Montmell en el primer terç del segle xx", de Pilar Vives i Dolors Saumell, amb fotografies de Blasi. A la miscel·lània anual *La Resclosa* del Centre d'Estudis del Gaià s'han publicat diversos treballs de recerca històrica vinculats a aquest territori: *Ipsa Marcha Extrema. Les terres del Gaià als segles x-xi* (Miquel, 1997); *Les parròquies de Selma, l'Albà, el Montmell, Rodonyà, Montferri i Salomó: abans, durant i després de la guerra* (Santesmases, 1999); *La parròquia de l'Albà en el segle xix* (Santesmases, 2002); *La Quadra de la Cogullada. Poblament feudal a la Marca del Comtat de Barcelona (segles x-xiii)* (Miquel i Vila, 2005). En relació amb la temàtica històrica, cal fer menció de l'obra de Lluís Figueras i Fontanals, *El senyoriu de Celma* [sic], publicada en quatre volums per l'Institut d'Estudis Vallesencs.

Valors en el paisatge

El valor estètic més remarcable de la unitat del Montmell és la serra del Montmell. La seva característica silueta de serra allargassada, amb alts i baixos configurats pels diferents cims escalonats que culminen al nord amb la Talaia, és visible des de molts indrets, sobretot des del Camp de Tarragona. És una muntanya que des de lluny sobresurt, configura i delimita físicament la part est de l'arc muntanyós que envolta el Camp de Tarragona i és el símbol de la divisió física entre el Camp de Tarragona i el Penedès. Com més al nord més altitud assoleix la serra, amb una configuració més de muntanya. Aquesta última part és la que individualment té uns valors estètics més remarcables, per la línia de muntanya, per les masses forestals dels vessants, pel dibuix de la muntanya, amb la Talaia com a punt culminant, però també amb els dos turons de la part sud, un on hi ha el castell i la creu de formigó.

El valor estètic dels paisatges agraris de vinya és també evident, en especial, la variació cromàtica al llarg de l'any.

La serra del Montmell té valors religiosos considerables, amb la ubicació de les dues esglésies dedicades a Sant Miquel. La més antiga, romànica, situada a mitja muntanya, té un gran interès per la seva forma constructiva, amb un petit replà i un marge de cara al sud que aprofita una part de la muntanya com a paret. El seu accés es fa per un corriol que s'enfila muntanya amunt des del coll del Montmell. L'altra església, també dedicada a Sant Miquel, del final del segle xvi, ja és molt més àmplia i està situada al mateix coll.

Al voltant de la Juncosa del Montmell s'estenen alguns camps situats al PEIN del Montmell que configuren un paisatge amb una interessant variabilitat cromàtica i morfològica. Observatori del Paisatge

La serra del Montmell, i en general tota la unitat de paisatge, té un gran valor ecològic com a connector que enllaça al nord amb Montagut i el bloc de Gaià i al sud amb la serra de Bonastre. A la serra del Montmell es troben espècies vegetals com ara el margalló –més al nord ja ha desaparegut– i hi viuen espècies com l'àliga cuabarrada.

646

El valor natural de les comunitats de flora i fauna ha permès la inclusió de bona part del massís del Montmell dins el Pla d'espais d'interès natural. L'àrea inclosa dins el pla és la de més altitud del massís, que s'estén a l'est de la Juncosa del Montmell i inclou la talaia del Montmell i el puig Cabriol.

Un altre espai territorial que combina valors estètics i ecològics es troba al nord de la unitat, i pertany al municipi d'Aiguamúrcia, des de l'Albà fins al Pla de Manlleu. Es tracta d'un territori muntanyós, amb una orografia que, en diversos torrents, drena una part del territori cap al Gaià i una altra part cap a la riera de Marmellar. És un territori que havia estat relativament poblat, amb diverses masies que anaven ocupant les parts més habitables, amb terres de conreu al voltant.

En relació amb els valors històrics destaca la presència dels castells de l'Albà, de Selma i de Marmellar, amb notícies documentals del final del segle x. El castell de l'Albà, del qual es conserven alguns murs i restes d'una torre, està cobert per la vegetació. De la torre del castell es conta la llegenda de les campanes d'or que hi estaven enterrades.

Els pobles deshabitats de l'Albà (Vell), Selma i Marmellar representen en si mateixos conjunts amb valors històrics i simbòlics. Deshabitats al final del segle xx el primer, al primer terç dels segle xx el segon, i el tercer fa tres o quatre dècades, són pobles formats en el procés de repoblació cristiana d'ocupació del territori. Selma es distingeix també per haver estat possessió de l'orde del Temple. Tot i la destrucció soferta que els mostra com a veritables ruïnes, d'alguna manera també tenen un cert valor estètic.

El castell del Montmell, tot i el seu estat ruïnós, té un valor paisatgístic destacable. A la segona meitat del segle x, era el punt d'arribada del comtat de Barcelona al Camp de Tarragona, ja que era un dels castells termenats de més extensió territorial de la marca del comtat de Barcelona a l'alta edat mitjana.

Històricament és important la seva carta de poblament, feta pel bisbe Vives de Barcelona l'any 974, amb la crida als habitants de la castellania i de les terres situades més enllà dels límits cristians per tal que es trasladesin a l'interior dels dominis episcopals i en colonitzessin les terres.

Prop dels límits amb el terme de Vila-rodona hi ha un monument megalític, el menhir de la Pedra Alta, amb una llegenda que n'explica els orígens relacionats amb la construcció de la seu de Tarragona.

L'ermita de Sant Marc, situada al nord del Montmell, representa el valor religiós i simbòlic més significatiu del Montmell. L'ermita es conserva en un relatiu bon estat, es manté tancada i cada any, pel maig, s'hi celebra un aplec que reuneix moltes persones del territori proper, les que hi viuen o les que hi han nascut i es retroben en el marc de l'aplec.

Com a valors d'ús social de paisatge hi ha l'àrea forestal del Montmell situada sota del coll del Montmell, prop d'una de les esglésies de Sant Miquel. Una altra zona d'elevat valor social és la de la talaia del Montmell i el castell, que són destins excursionistes sobretot des del Penedès i des de les terres del Gaià.

Com a valors productius del paisatge destaquen els camps de conreu de les vinyes, que en diferents espais ocupen fondos i petites valls, cosa que encara permet trobar-hi pagesos a dedicació complerta. Moltes de les terres conreades són de gran qualitat i estan ubicades a la DO Penedès. Pel fet de situar-se a una certa altitud, els seus raïms són preuats per elaborar vins i caves de qualitat. En aquest sentit, cal valorar l'estètica dels paisatges agraris de les vinyes, molt ben conreades, que donen una sensació d'ordre.

Tot i l'abandonament d'algunes masies d'aquest territori, cal reconèixer la importància social de la continuïtat del poblament dispers en algunes d'aquestes cases, sobretot aquelles que tenen més bona accessibilitat. Tal vegada a la part del Pla de Manlleu és on es manté més ben representat aquest assentament dispers. És, de fet, un model més semblant al del Penedès que al del Camp de Tarragona, i cal cercar-ne els orígens en les formes d'establiment territorial a partir de la repoblació cristiana dels segles x i xi.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El Montmell no té cap via de comunicació important llevat de l'autopista AP-2 i la carretera C-51 entre Valls i el Vendrell que passen pel sud. Per tant, els recorreguts per observar el paisatge es poden efectuar per carreteres locals. La serra del Montmell condiciona el traçat de les vies de comunicació que s'hi estableixen.

- Al nord es troba l'eix format per les carreteres T-244 i TP-2442, que baixa de Bonany, passa pel Pla de Manlleu cap a Aiguaviva i baixa fins a Sant Jaume dels Domenys al sud-est. Aquest recorregut permet observar les riques terres de conreu del Pla de Manlleu i Aiguaviva, els petits pobles i el model penedesenc d'assentament amb les masies com a element destacat. Des del Pla de Manlleu és recomanable fer el trajecte fins al poble deshabitat de Selma i les restes del seu castell. És una excursió molt agradable.
- La serra del Montmell, per la seva cara nord, és comunicada per l'estreta carretera TV-2443 que, des de Vila-rodonà passant per Can Ferrer de la Cogullada, arriba a Aiguaviva, on conflueix amb l'anterior. Aquest recorregut permet veure tot un degotall de masies establertes al voltant. Els diferents punts de vista de la serra del Montmell són també un interessant atractiu, com també ho és contemplar els espais de conreus, sobretot vinya, situats al fons de les petites valls. Del Coll de l'Olivera a Aiguaviva es pot veure la part més majestuosa, la més alta de la serra, distingint-se molt bé la part corresponent al castell. També és la part de la serra amb la superfície forestal més ben constituïda.

Altres itineraris rellevants són:

- Al sud de la serra hi ha la carretera TP-2045 que surt de la C-51 cap a la Juncosa del Montmell. Permet veure el poble de la Juncosa i les seves terres de conreu. De la Juncosa es pot baixar cap a la Bisbal del Penedès per la TV-2401, o seguir cap al nord en direcció a Aiguaviva per un camí de formigó que resol l'ascens a Coll d'Arca. Des de Coll d'Arca surt una pista que condueix al puig de la Cova (673 m), que és un bon mirador del paisatge del Baix Penedès.
- Al nord-oest del Montmell hi ha la petita carretera que va des d'Aiguamúrcia fins a l'Albà (TV-2005). Des de l'Albà es poden fer diverses rutes per pistes i camins tant a peu com en cotxe. És interessant arribar a l'Albà Vell per veure'n les restes del castell, l'església i les cases. Són rellevants també una colla de masies en diferent estat de conservació com el mas d'en Palau, la Vilella, can Cortada, la Manlleua, la Masó, etc., d'un interès històric i arquitectònic remarcables.
- Des de l'antiga pedrera de cal Magí Vidal es pot iniciar l'ascens a l'ermita de Sant Marc, on anualment se celebra un aplec, des d'on hi ha una vista molt interessant del Montmell i també de la part nord fins a Montagut.
- Una altra ruta interessant consisteix a seguir, des de can Ferrer, una pista que porta a travessar la serra del Montmell pel coll del Montmell fins a la Juncosa. Des del coll del Montmell es poden veure les dues esglésies de Sant Miquel i es pot fer una ascensió que consisteix a pujar primer a l'església romànica, després al castell i, finalment, a la talaia del Montmell.

Pujar a peu fins al puig de la talaia del Montmell és la ruta a peu més rellevant de la unitat. L'itinerari comença des de Juncosa del Montmell, o bé des de la pista que surt a la masia Nova, ja a mig camí del cim.

Precisament abans d'arribar a dalt del puig de la Talaia del Montmell (861 m), que és el cim més alt de tota la serra, hi ha l'ermita de Sant Miquel, des d'on es divisa una àmplia panoràmica del Camp de Tarragona, la serra de Prades, Montserrat, el Penedès, Collserola i una àmplia extensió de mar.

Un altre punt d'observació privilegiat és el puig de Tiula, a la part sud-est de la unitat, que ofereix una perspectiva total, de la plana del Baix Penedès.

Possible evolució del paisatge

Les actuals dinàmiques semblen indicar que el paisatge del Montmell no hagi de patir canvis gaire espectaculars en les properes dècades.

La zona de l'antiga parròquia de l'Albà, del municipi d'Aiguamúrcia és la que està més vinculada a la part central del Gaià. Moltes de les terres les conreen pagesos d'Aiguamúrcia o Vila-rodonà. La continuïtat del paisatge dependrà sobretot dels preus del raïm, especialment del raïm blanc per a cava. Són terres productives tot i que no estan configurades amb grans extensions. Pel que fa a les masses forestals, que en aquest territori han anat guanyant terreny a poc a poc en la darrera meitat de segle, cal pensar que el procés continuarà de manera similar. El petit poble de l'Albà, conegut també com cal Canonge, continuarà sobretot com a segona residència. Una bona part de les masies del municipi d'Aiguamúrcia han estat abandonades. Algunes estan en mal estat, fet que fa difícil preveure que es restaurin pel cost que això suposaria.

El sector que des del coll de l'Olivera baixa cap a Vila-rodonà és conreat per pagesos de Vila-rodonà, i el sector entre can Ferrer i el coll de l'Olivera, per pagesos de les masies de cal Garrigó i de cal Ros. Segurament en les properes dècades no es conrearan de la mateixa manera, però la qualitat de la feina i de l'entorn és un factor decisiu perquè no es perdin. En aquests sectors les masses forestals també han guanyat terreny, sempre, però, limitat per les bones terres de conreu.

Urbanització el Mirador del Penedès, al municipi del Montmell. Observatori del Paisatge

Al sector del Pla de Manlleu, Aiguaviva i la vall de Sant Marc res fa pensar de moment que s'alteri la continuïtat de les explotacions de vinya de bona qualitat. Les plantacions que s'hi han fet en els últims anys en són un bon indicador. També sembla que la població continuarà i més aviat s'incrementarà, en part com a residència de cap de setmana i en part com a residència fixa.

L'àrea d'expansió urbanística més important del Montmell està situada a la urbanització el Mirador del Penedès, per la seva bona comunicació, fins i tot amb servei d'autobús, i per la situació en un territori més aviat planer, similar al que ocupen els pobles de Masllorenç i Rodonyà.

Quant als incendis forestals que periòdicament afecten aquest territori, és previsible que se segueixin produint. S'espera que les urbanitzacions executin els perímetres de protecció, i que es vagin desenvolupant actuacions semblants a la vora de la xarxa viària.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- El despoblament i abandó, tant de masies aïllades com de pobles sencers, l'avanç de la massa forestal, representen una pèrdua, en alguns casos ja irreversible, d'un ric patrimoni arquitectònic i històric, a part de la pèrdua de la riquesa paisatgística que suposa l'homogeneïtzació del medi, amb el domini d'un mateix tipus de bosc, que alhora fa augmentar el risc que es produeixi un gran incendi forestal.

648

Oportunitats:

- Els recursos agrícoles, tot i que no ofereixen una gran producció, poden afrontar el futur pròxim amb cert optimisme per la reconeguda qualitat dels productes.
- La configuració històrica del poblament del Montmell, a banda de ser un valor patrimonial de primer ordre, explica la configuració dispersa de la població, el posterior abandonament d'alguns assentaments i l'actual recuperació d'alguns d'aquests com a segones residències que, malgrat no contribuir de forma permanent en el manteniment de la població, sí que ajuden a una determinada gestió d'aquests espais en pro de la seva conservació.
- El Montmell és un referent visual per a les contrades veïnes i, sobretot per a la gent del mar. També és un excel·lent mirador sobre la plana. Aquesta referència l'ha convertit en un atrac-

tiu per a excursionistes i passavolants que busquen, i troben, un contacte proper amb la natura. D'altra banda, la nombrosa presència d'elements que pertanyen a l'antic poblament és un factor més per valorar positivament aquesta unitat pel que fa a l'excursionisme, que ja es veu altament afavorit pels nombrosos senders existents. És, per tant, important conservar el paisatge que hi ha pel seu valor identitari, ecològic i estètic.

- L'existència d'una normativa i d'unes ajudes públiques per tal d'ordenar i regularitzar les urbanitzacions pot facilitar la millora substancial del paisatge.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Unes siluetes de serres i turons que actuïn com a referents visuals des de les planes de l'Alt Camp i del Penedès i des del mar.

OQP2

Un paisatge que conservi i potencii el valor de les restes més representatives de castells, masies i pobles deshabitats com Selma, Marmellar o l'Albà, com a patrimoni cultural i històric de la zona .

OQP3

Unes urbanitzacions relligades (en contraposició a models d'urbanització més dispersa o a la creació de noves urbanitzacions). La zona es caracteritza per l'existència de grans urbanitzacions aïllades al nord-est, a la vora del nucli del Pla de Manlleu (la Moixeta i les Pinedes Altes, la Talaia), i al sud-oest, situades a l'entorn del coll de Santa Cristina, a l'eix de la carretera C-246 (mirador del Penedès, mas Mateu, la Pineda de Santa Cristina i el Priorat de la Bisbal).

OQP4

Uns nuclis rurals de remarcable valor estètic amb els referents visuals i identitaris de la façana preservats i lliures d'impactes.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines que des del serrat de Collbeix s'estén fins al puig de la talaia del Montmell, molt visibles des de bona part del Camp de Tarragona. Pels seus valors ecològics, estètics, simbòlics i identitaris, cal preservar la silueta d'aquest espai, principalment en els punts ocupats per restes d'edificacions històriques o en les línies de carena de més alçada, i evitar alhora l'aparició d'elements o instal·lacions que desfigurin el perfil actual o que entrin en competició amb els elements preexistents. Per altra banda, s'hauria de plantejar la possibilitat de crear un ens de gestió de l'Espai d'Interès Natural del Montmell que hauria de preveure:
 - a) Excloure la instal·lació de qualsevol infraestructura viària o energètica (generació i transport) que pugui afectar paisatgísticament la talaia del Montmell, horitzó permanent de la plana del Baix Penedès i de l'Alt Camp.
 - b) Establir programes educatius de coneixement, interpretació i sensibilització sobre els valors i els elements dels paisatges de més profunditat històrica i/o simbòlica, com la talaia del Montmell.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, molt afectades pels incendis forestals. Pels seus valors ecològics i/o estètics, en aquestes zones boscoses cal implementar una gestió forestal, emprendre mesures per reduir-hi el risc d'incendis forestals, especialment en aquelles zones que no gaudeixen de cap figura de protecció, i evitar la creació de noves urbanitzacions. Per altra banda, cal mantenir la gestió pública o consorciada dels boscos de la serra del Montmell i de la Bisbal del Penedès, com a mesura complementària a la política de prevenció d'incendis forestals.
 - Miradors paisatgístics de la talaia del Montmell i del puig de la Tiula. Cal adequar-los i mantenir-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos tant de la unitat mateixa com de la plana del Camp i del Baix Penedès.
 - Mosaics agroforestals de conreus de vinya i bosquines de pi blanc i brolles mediterrànies presents a les valls i petites planes interiors de la unitat, algunes amb una alta qualitat estètica com la vall de Sant Marc, el pla d'Aiguaviva i la plana del Pla de Manlleu, i els voltants de Can Ferrer de la Cogullada, l'Albà i les Pobles, que actuen com a zona de transició paisatgística vers els conreus de vinya dels camps de Santes Creus, per una banda, a la vegada que introdueixen elements de variabilitat paisatgística, de biodiversitat i de discontinuïtat davant dels incendis forestals, per l'altra.
- Per la seva singularitat, i els valors estètics i històrics que generen (murs de pedra seca, masos...), s'haurien de mantenir aquests espais, potenciar-ne el valor i protegir les tessel·les de pinedes i brolles consolidades a l'interior de la matriu agrícola de la vinya que es troben entre les Pobles i Can Ferrer de la Cogullada. També convindria desenvolupar complementarietats entre l'ús agrícola i les activitats turístiques en els espais agrícoles, basades en la reconeguda qualitat dels productes de la terra.
- Nuclis rurals d'Aiguaviva, el Pla de Manlleu i Can Ferrer de la Cogullada. Pel seu valor estètic, cal evitar la construcció d'edificis que generin un impacte visual sobre la façana paisatgística dels nuclis i fomentar-ne la conservació i restauració.
 - Urbanitzacions aïllades del nord-est, a la vora del nucli del Pla de Manlleu (la Moixeta, les Pinedes Altes i la Talaia) i del sud-oest, situades a l'entorn del coll de Santa Cristina, a l'eix de la carretera C-246 (mirador del Penedès, Mas Mateu, la Pineda de Santa Cristina i el Priorat de la Bisbal). En aquestes zones d'urbanitzacions, s'ha de millorar la imatge global i la qualitat ambiental integral: accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics de les edificacions, vetllar per la prevalença d'elements naturals en el conjunt d'aquests teixits, integrar valors naturals i espècies vegetals característiques pròpies del lloc en la urbanització de l'espai públic i l'enjardinament de les parcel·les privades, i sobretot, aplicar-ho de manera prioritària –des del punt de vista formal i del risc d'incendi forestal– en els espais perimetrals. Pel que fa a la planificació urbanística, cal prioritzar la urbanització que relligui les trames disperses i que orienti el creixement a les àrees intersticials de l'interior de les urbanitzacions, evitant-ne així la implantació de noves en els costers de les serres del Montmell.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Restes de castells, com el de Selmella, i de pobles deshabitats com Selma, Marmellar o l'Albà Vell. Cal preservar-les i emfasitzar el valor d'aquestes restes per mantenir la memòria d'un procés antic de poblament mixt, a mig camí entre el disseminat que mostren les masies i masos existents i els petits llogarrets deshabitats.
- Autopista AP-2, que creua la unitat pel sud. Cal restaurar-ne paisatgísticament els talussos desproveïts de vegetació, així com els entorns immediats.
- Senyalitzar el principi i el final del recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Vila-rodona-Can Ferrer de la Cogullada-Aiguaviva-Sant Jaume dels Domenys.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Paisatge de cingles i codines

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Matollar i massa forestal

 Mosaic agroforestal

 Nucli rural

 Urbanització aïllada

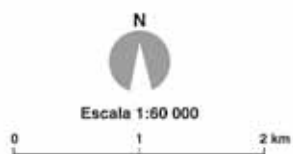
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

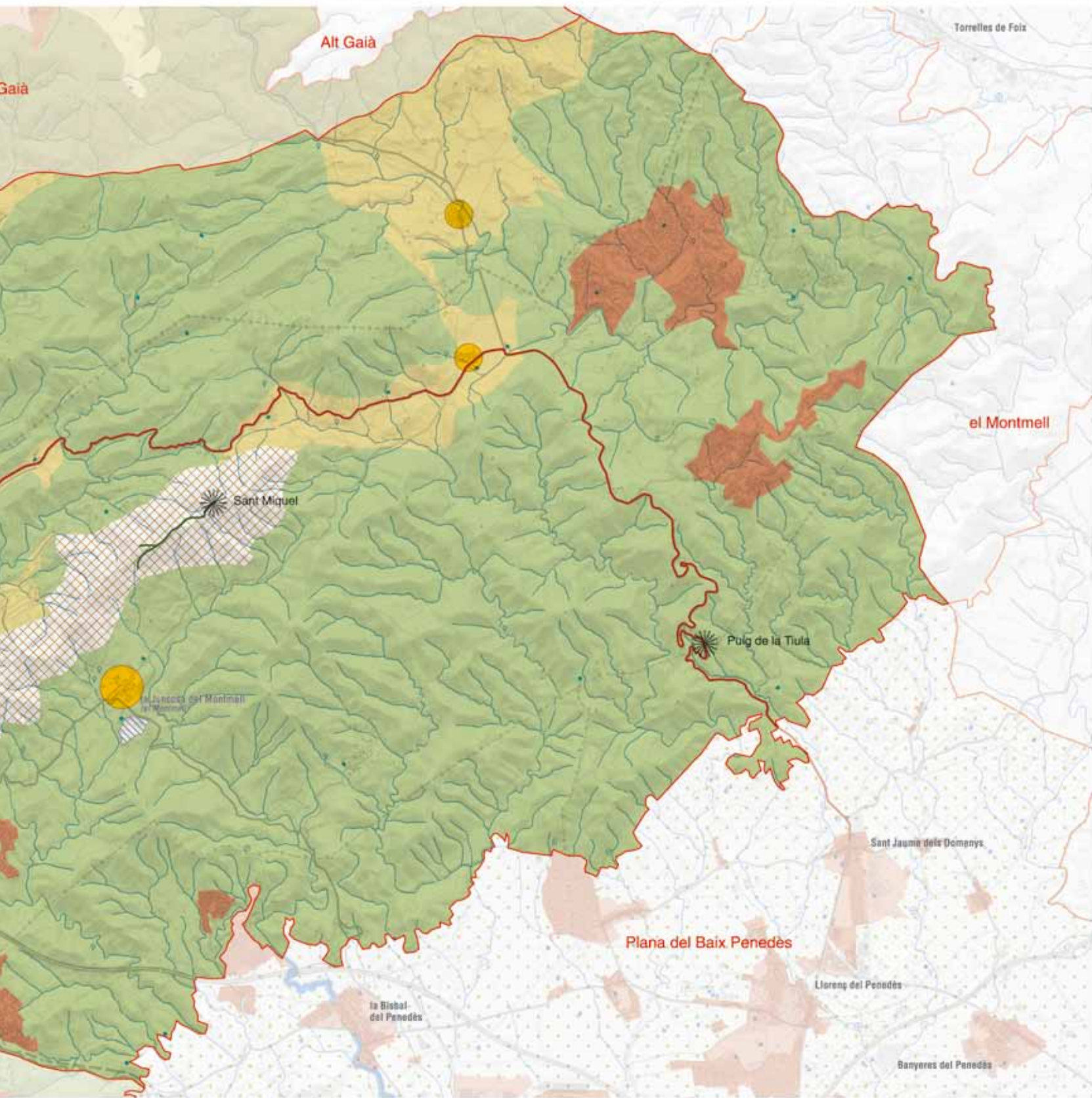
 Activitat extractiva

 Itinerari motoritzat

 Itinerari a peu

650

27. Plana del Baix Penedès

Comarca:
Baix Penedès.

Superfície:
9.878 ha

Municipis:
Sud de la Bisbal del Penedès i de Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès, Santa Oliva, Banyeres del Penedès, l'Arboç, nord de Bellvei, nord-est del Vendrell i est d'Albinyana.

652

Entorn de la Bisbal del Penedès, al sector nord d'aquest paisatge. Rafael López-Monné

653

Trets distintius

- Paisatge de plana agrícola amb petites serres i turons de pendents molt suaus.
- Pinedes i fragments d'alzinar molt reduïts i limitats a petits turons i fons de barranc.
- Predomini del conreu de la vinya que a partir de Sant Jaume dels Domenys i l'Arboç connecta amb el paisatge vitivinícola de l'Alt Penedès.
- Al sector sud de la plana els conreus herbacis, les oliveres, els ametllers i els garrofers s'afegeixen a les vinyes per donar un mosaic agrícola molt variat.
- El principal curs fluvial és la riera de la Bisbal, que neix al Montmell, passa per tota la plana del Penedès i desemboca entre les platges de Sant Salvador i Calafell.
- Un gran nombre de vies de comunicació travessen el sector sud de la Plana: les autopistes AP-7 i AP-2, la carretera N-340, la línia de ferrocarril convencional i l'autovia C-32.
- Ric patrimoni històric dispers en el paisatge (murs i barraques de pedra seca, esglésies dels petits nuclis de la unitat, etc.).

Mirador

Itinerari motoritzat

1 Calafell - Bellvei

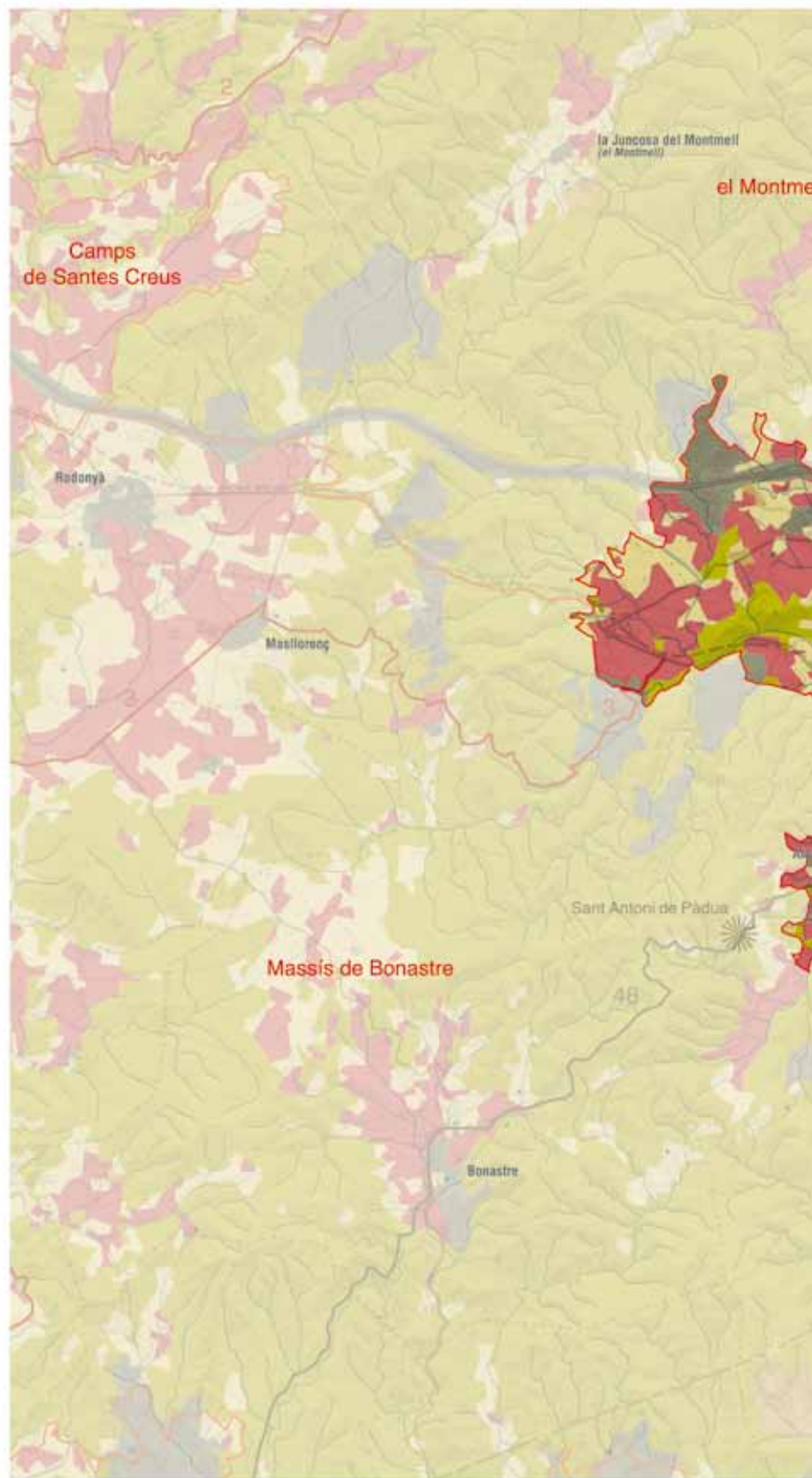
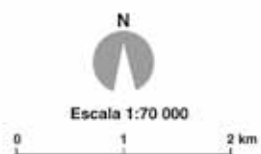
2 Vila-rodona - Sant Jaume dels Domenys

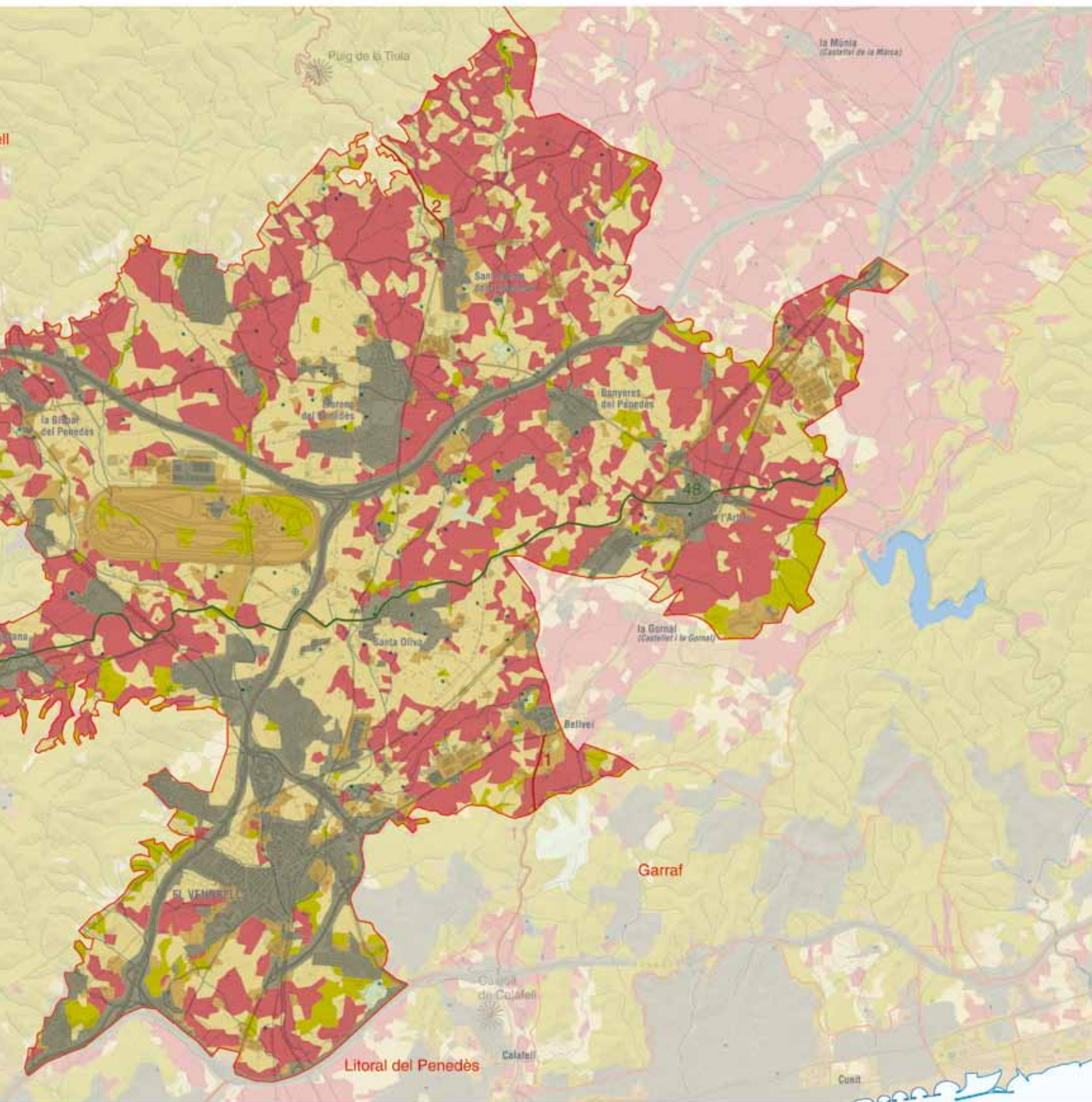
Itinerari a peu

48 GR-92

654

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La plana del Baix Penedès coincideix amb l'extrem occidental de la Depressió Prelitoral Catalana. Les serres del Montmell pel nord i el massís de Bonastre per ponent la separen de la plana de l'Alt Camp. Els darrers estreps del massís de Garraf la tanquen pel costat sud, però deixen un estret passadís al sud del Vendrell per on la plana connecta amb l'andana litoral del Penedès.

Com passa a la resta de la Depressió Prelitoral, el relleu no coincideix amb el d'una plana autèntica, com trobem a l'Alt i al Baix Camp, sinó que presenta una topografia trencada per la presència de petites serres i turons amb uns pendents molt suaus pel fet d'estar modelats en materials sedimentaris tendres del Miocè: argiles vermelles, sorres i margues sorrenques. Els sectors més deprimits, on el Miocè ha estat erosionat, s'han reblert amb argiles

i llims d'edat quaternària. La xarxa de torrents no s'ha encaixat profundament en el conjunt de dipòsits sedimentaris a causa del poc pendent que ha de superar per obrir-se camí fins al mar.

Els afloraments de materials miocènics de Castellet i la Gornal i les falles normals observables a l'Arboç del Penedès consten com a geozones en l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

La hidrografia de la plana del Baix Penedès és de caràcter irregular. El principal curs que hi flueix és la riera de la Bisbal, que neix a la talaia del Montmell, entra a la plana pel municipi de la Bisbal del Penedès i la recorre pels municipis d'Albinyana i el Vendrell fins a arribar al mar entre la platges de Sant Salvador i Calafell. En el seu recorregut col·lecta les aigües de diversos torrents, el més important dels quals és la riera de Sant Miquel. A l'extrem oriental la riera de Marmellar creua el Baix Penedès a l'alçada de Banyeres del Penedès de camí cap el riu Foix.

656

El paisatge de l'extrem meridional de la plana del Baix Penedès està caracteritzat per la presència d'usos del sòl diversos. S'observa, en primer terme, el circuit de proves per a automòbils de l'Albornar i algunes urbanitzacions. Al fons, el poble de l'Arboç i les taques blanques corresponents a dues pedreres. Observatori del Paisatge

L'aprofitament agrícola de la plana ha fet retrocedir la vegetació espontània als relleus de les serres veïnes. La vegetació espontània està molt fragmentada i la seva presència és molt residual. Els boscos ocupen menys del 5% de la superfície disponible. L'alzinar i la màquia de garric (*Quercus coccifera*) i margalló (*Chamaerops humilis*) que en condicions naturals ocuparien la major part dels hàbitats són pràcticament inexistent. En alguns turons interiors o al fons d'algun barranc es troben pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). A les ribes d'alguns torrents com a la riera de la Bisbal o a la riera de Santa Oliva es mantenen comunitats pròpies de la vegetació de ribera: salzedes, pollancredes, alberedes. També a la riera de Marmellar, al torrent de Ca l'Amic o al torrent de les Quatre Fites es mantenen comunitats higròfil·les.

A part d'aquestes formacions vegetals més o menys ben constituïdes, hi ha també comunitats arbustives bastant degradades que ocupen espais residuals i els intersticis que deixen les grans infraestructures com als voltants de les autopistes AP-7 i AP-2 i al l'entorn del Vendrell. Si bé aquestes formacions gairebé mai ocupen grans superfícies, la seva presència més o menys regular implica que s'estenguin per gairebé el 10% de la superfície de la plana del Baix Penedès.

Els conreus ocupen la major part de la superfície de la plana del Baix Penedès. La vinya s'estén pel 35% de la superfície. En la majoria dels casos la vinya es combina amb altres tipus de cultius, especialment de caràcter llenyós: avellaners, oliveres i altres tipus de fruiters gaudeixen també d'una presència important. La dispersió d'edificacions i infraestructures proporciona al paisatge de la plana un caràcter desestructurat i fragmentat. Aquest fenomen és especialment intens a l'entorn del Vendrell i al triangle que formen els municipis de Llorenç del Penedès, Banyeres del Penedès i Sant Jaume dels Domenys. En altres punts, en canvi, l'agricultura ocupa encara vastes extensions i configura un paisatge agrícola de més qualitat. És el cas, per exemple, d'Albinyana, a la zona de contacte entre el massís de Bonastre i la plana del Baix Penedès, o a l'extrem nord-est de la unitat, al terme municipal de Sant Jaume dels Domenys.

Per altra banda, pel sud de la plana travessen un bon nombre d'infraestructures de comunicació: el ferrocarril convencional, el traçat de l'AVE, les autopistes AP-7 i AP-2 i, en el límit amb l'andana litoral, l'autovia C-32.

La plana del Baix Penedès és, doncs, una unitat de paisatge amb un secular caràcter agrícola.

Evolució històrica del paisatge

Al llarg de la història hi ha hagut un increment de població a la plana del Baix Penedès. Els primers censos del segle XVIII mostren l'important creixement de la població que hi va haver entre el 1719 (2.231 habitants) i el 1787 (6.205 habitants), sobretot relacionat amb l'expansió de l'agricultura. A partir d'aquest any va continuar creixent fins al darrer terç del segle XIX (14.399 habitants), quan la fil·loxera va arribar a les terres del Penedès, provocant una crisi econòmica i, consegüentment, una emigració d'habitants que

perdurà fins als anys quaranta del segle XX (12.136 habitants), en el cas del Vendrell i l'Arboç, i fins als anys seixanta a la resta de la plana. La fi de la crisi va anar lligada al desenvolupament industrial i, principalment, al desenvolupament del sector turístic, que va comportar un increment notable i continu de la població, fins a arribar als 80.000 habitants de la comarca del Baix Penedès.

Els cultius tradicionals de la plana del Baix Penedès havien estat els característics de la trilogia mediterrània (blat, vinya i olivera) almenys fins a la meitat del segle XIX, quan es començà a imposar el monoconreu de la vinya. Els pobles, petits i compactes, quedaven engolits per aquest paisatge agrícola. Amb la crisi provocada per la fil·loxera la zona va viure unes dècades de regressió poblacional, així com també agrícola, amb l'abandonament dels conreus més marginals. No obstant això, el conreu de la vinya continuà sent el més important, només acompanyat per algunes plantacions d'oliveres o ametllers, i el manteniment d'alguns sembrats.

Aquesta matriu paisatgística es va mantenir vigent fins ben bé la dècada dels anys seixanta. A partir d'aquí, sobre aquest substrat paisatgístic, s'hi començaren a afegir nous elements fins aleshores desconeguts, com les autopistes AP-7 i AP-2, el complex de proves automobilístiques d'IDIADA a l'Albornar, nous creixements residencials (especialment al nucli del Vendrell) o els primers polígons industrials.

El canvi paisatgístic estava, i està, motivat per la necessitat de sòl residencial, industrial i logístic assequible quant a preu i accessible per carretera, i és una dinàmica que s'ha intensificat en les darreres dècades. En efecte, en les dècades dels anys vuitanta i noranta, es va produir una ocupació important de sòl per part de nous assentaments industrials i residencials, que s'expliquen per la proximitat amb la regió metropolitana de Barcelona. Aquestes dinàmiques han acabat configurant uns paisatges nous.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la plana del Baix Penedès està condicionat pel fet de ser un relleu planer, modelat en materials sedimentaris poc o gens consolidats i amb una gran disponibilitat de sòls molt aptes per al conreu que ocupen grans extensions. En conseqüència la vegetació forestal és gairebé inexistent i limitada al cim de turons i fons de barrancs.

Els nuclis urbans que es localitzen dins d'aquest territori són el Vendrell, Bellvei, l'Arboç, Banyeres del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès, Albinyana, la Bisbal del Penedès i Santa Oliva. A més dels nuclis, també hi ha els agregats de les Casetes de Puigmoltó de l'Arboç, Torregassa de Sant Jaume dels Domenys, les Peces o les múltiples urbanitzacions (de primera i segona residència) que en proliferar han fragmentat el paisatge, com són el Priorat de Banyeres, els Boscos, Bonaterra, el Priorat de la Bisbal, el Papagai o els Arquets.

Albinyana, la Bisbal del Penedès i Sant Jaume dels Domenys són els nuclis més propers als estreps de la serra del Montmell i la serra de Bonastre i estan situats a una altura al voltant dels 200 metres.

El nucli agregat de Torregassa se situa al peu del Montmell. Observatori del Paisatge

La seva adaptació al terreny ha donat lloc a barris vells amb carrers costeruts. La resta dels nuclis se situen entre els 50 i 200 metres d'altitud, amb carrers menys costeruts i una activitat agrícola més intensiva.

El paisatge agrícola de la plana del Baix Penedès ha sofert una gran fragmentació durant la primera meitat del segle xx, a causa de la proliferació d'urbanitzacions, polígons industrials i vies de comunicació. En alguns sectors, com a la rodalia del Vendrell, el paisatge presenta un aspecte desendregat amb l'aparició de molts espais intersticials entre les vies de comunicació i els barris i les urbanitzacions perifèriques. Les urbanitzacions s'han estès sobretot en els municipis situats al marge nord de la plana: la Bisbal de Penedès, Sant Jaume dels Domenys i Llorenç del Penedès, i també en el triangle entre el Vendrell, Albinyana i Santa Oliva, fenomen que difumina els límits entre el paisatge urbà i el rural.

Com s'ha dit, es tracta d'un espai molt fragmentat a causa de l'existència de grans infraestructures. S'hi concentra la línia fèrria de Sant Vicenç de Calders a Molins de Rei, que entra per l'est (Casetes de Puigmoltó), passa pel nucli de l'Arboç i segueix en línia recta en direcció al Vendrell, on després surt pel sud. La línia del tren d'alta velocitat coincideix amb l'actual via fèrria, des de les Casetes de Puigmoltó fins a l'alçada de Bellvei, on després es desvia cap a l'oest per passar pel nord del Vendrell, concretament entre el Vendrell i la urbanització Nou Vendrell, i torna a canviar de direcció cap al sud-oest, on surt prop de la roca Aguilera.

L'N-340 passa per la plana prenent la direcció nord-est/sud-oest, paral·lela a l'autopista AP-7. La C-51 entra pel sud, procedent del nucli de Calafell, passa pel Vendrell i agafa la direcció nord-oest per enllaçar amb els nuclis de la comarca veïna de l'Alt Camp. La resta de carreteres són de caràcter local i tenen com a principal característica la connexió de tots els nuclis i urbanitzacions que s'estenen per la plana. Cal destacar aquí que s'ha millorat alguna d'aquestes carreteres locals, però n'hi ha d'altres que no estan plenament arranjades.

L'autopista AP-7 entra també pel sector nord-est i es divideix quan arriba al bell mig de la unitat, en l'AP-2, amb direcció nord-oest, i l'AP-7, que segueix el seu curs cap al sud-oest, on es troba amb la C-32.

D'altra banda, el sector industrial ha tingut sempre poc pes dins l'activitat econòmica productiva de la zona. El desenvolupament econòmic s'ha centrat en el sector agrari i posteriorment en el de serveis, concretament en el turisme. Per la seva localització, el desenvolupament del turisme ha estat associat al model de sol i platja, però darrerament ha agafat pes el turisme rural, una dinàmica que ha afavorit la recuperació d'antigues cases i masos i el manteniment de part del paisatge.

Tot i això destaquen algunes indústries implementades a partir dels anys setanta del segle xx, gràcies a la situació i les bones comunicacions de la zona. En els darrers decennis, també s'ha viscut una proliferació dels polígons industrials, gairebé en tots els nuclis urbans: entre Sant Jaume dels Domenys i Llorenç del Penedès; al Vendrell, al costat de l'N-340 i també al nord del mateix nucli; al peu de la C-51, a l'extrem nord-est, a l'anomenat polígon del Foix; el Molí d'en Serra, entre el Vendrell i Santa Oliva; el de la Masia de Sant Romà a Bellvei, i el de l'Albornar, amb el circuit de proves automobilístiques IDIADA, que ocupa una gran extensió, si bé cal tenir en compte que l'impacte visual de la instal·lació està mitigat per una sèrie de petits turons que s'estenen pel perímetre del circuit, impedint així el contacte visual directe, exceptuant el cas de les panoràmiques des de punts més elevats.

El sector agrari és l'activitat que més terreny ocupa. El seu desenvolupament s'ha dividit en dos vessants. El primer es troba en una àrea situada a la part occidental, als termes d'Albinyana, el Vendrell, Santa Oliva i la Bisbal del Penedès, on l'agricultura, tot i anar a la baixa, ha incrementat el conreu dels cereals i dels fruiters, concretament dels ametllers, en detriment de la vinya, ja sigui per l'estabilitat dels conreus i la poca superfície que ocupen, o perquè són zones de menys qualitat agrícola com la Bisbal del Penedès. La segona via de desenvolupament és concreta en l'augment de la plantació de la vinya, de les hortalisses i l'estancament dels cereals

Accés sud al nucli del Vendrell. Observatori del Paisatge

Nous creixements de la urbanització el Molí del Blanquillo situada entre Albinyana i Santa Oliva, molt a prop de l'autopista AP-7. Observatori del Paisatge

i fruiters, que es conreen a l'Arboç, Banyeres del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Bellvei i Llorenç del Penedès.

Expressió artística del paisatge

D'aquestes terres penedesenques han sortit molts artistes de reconeixement internacional com el músic Pau Casals o l'escriptor Àngel Guimerà.

En una publicació d'Àngel Guimerà, *El Vendrell, voltat de vinyes*, es descriu el paisatge de la zona. En un fragment es pot llegir:

“El Vendrell, voltat de vinyes que el pagès amb el seu art exquisit treballa, carregades a l'estiu del fruit saborós d'on regala a doll fet el vi ardentíssim per a encendre la sang de les venes. El Vendrell, amb les seves arbequines de verdors cendrejants i eternes, ací i allà aixecant-se en les parades com a pastors de ramats guardant els seus ceps que al seu entorn pasturen; amb els seus garroferars de verd maragda, que quan els hi abasten el fruit d'una collita ja s'ha ensenyorit el novell de les brancades, que aimen les alenades de la mar tebiona i per a aspirar-la sembla que s'enfilen per les roques enfonsant-hi les urpes dels peus fins les entranyes. El Vendrell, amb comarca pròpia que no es confon amb el Penedès ni amb el Camp de Tarragona, enrondat de pobles i llogarets i escampadissa de masies, enfeinats, agradosos, esparpellant salut i alegria, que tot és Vendrell, i com els fills de la vila són els fills de voltant, i a ella hi davallen de bon grat i a corrua feta en els seus mercats dels diumenges. El Vendrell, quals límits comarcals li assenyalen de ben lluny, terra endins, muntanyes blavoses, i a l'enfront el sorral de les onades (les llunes que aquí es diu), a l'altra banda del xamós Pla de Mar, que és terra beneïda, que lleva primerenc i bo i en dona força. I el tot de la contrada vendrellenca ve a ésser per als que la coneixem igual que a la mare com una mena de paradís que tingui per entrada el més grandíols i escaient dels portals: l'Arc de Berà, fita gloriosa que els segles no han descalçat, partionera que fou

també d'encontrades més grans en altres edats que són mortes, i per sota el que tantes generacions hi han passat” (Guimerà, 1978: p. 1.223).

Pel que fa a la pintura, diversos són els artistes com Joan Tusset, Maria Teresa Baltasar, David Machuca o Sebastià Martínez, que han dedicat moltes de les seves obres a pintar les vinyes del Penedès. D'aquest últim pintor, se'n reconeixen dos quadres, *Un camp de blat amb flors* i *La Casa Pairal*.

Valors en el paisatge

Entre els valors estètics cal destacar el paisatge que ofereixen les vinyes amb els seus contrastos cromàtics anuals. A l'estiu, ceps molt desenvolupats, amb els pàmpols verds i el raïm a punt de collir; a la tardor, els vermells i grocs de les fulles abans de caure; a l'hivern, amb els ceps despulats; i a la primavera, amb els verds que van dominant el paisatge.

També destaquen els diversos torrents que provenen de la Serralada Prelitoral i que contribueixen a connectar aquesta serralada amb la Serralada Litoral del massís de Garraf (amb el Parc del Foix a l'extrem est) i amb la costa, al sud. Un dels corredors biològics i paisatgístics importants el forma la riera de la Bisbal, la qual rep gairebé tots els altres torrents que neixen a la serra del Montmell, a la serra del Quadrell i la Pedregosa, i, tot passant pel nucli del Vendrell, desemboca a la platja de Sant Salvador, on es localitza una zona petita d'aiguamoll, però d'important valor ecològic i paisatgístic.

Els valors productius estan directament relacionats amb el paisatge agrícola, tant pel seu valor productiu directe com per l'atractiu que suposa per al sector turístic, concretament el conreu de la vinya. També hi ha altres conreus menys importants pel que fa a l'extensió i a l'activitat econòmica que desenvolupen, com cultius d'horta, olivera, ametller, garrofer i presseguer.

Entre els valors històrics i religiosos cal dir que gairebé a tots els nuclis de la plana hi ha un conjunt d'interès històric, ja sigui per

660

*L'església de Sant Salvador del Vendrell és originària del segle **xv**, va ser reconstruïda el segle **xviii** seguint l'estil barroc i constitueix una de les fites destacades del perfil urbà del Vendrell. Observatori del Paisatge*

les esglésies que daten a partir del segle **xi**, com per altres edificis d'estil modernista, historicista, colonialista i noucentista. Un exemple seria el poble de l'Arboç on conviuen edificis d'arquitectura popular amb altres de també singulars, com algunes cases del carrer Major, la Giralda, la Residència o l'hospital de Sant Antoni.

A Santa Oliva hi destaca el castell i a Banyeres del Penedès la torre de la guàrdia de Banyeres, ambdues edificacions dels volts del segle **x-xi**.

Altres edificacions d'interès són els murs i les barraques de pedra seca, associats amb el conreu de la vinya. Daten del segle **xviii**, quan la vinya va començar a esdevenir un factor clau per al desenvolupament de la zona. Alguns nuclis històrics destaquen per una trama urbana de carrers estrets amb cases del segle **xvii** i **xviii** (planta baixa, pis i golfes). Albinyana, la Bisbal del Penedès o Santa Oliva són alguns exemples d'aquests pobles.

La font de la Sargantana i el pont de Ferro són indrets on el paisatge manifesta el seu ús social, ja que tradicionalment s'hi ha celebrat el Dilluns de Pasqua.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La plana del Baix Penedès ha esdevingut un espai on el sector del turisme ha anat guanyant pes, tot i que moderadament. Per aquest motiu molts dels nuclis han desenvolupat itineraris al voltant dels pobles per poder-ne observar el nucli antic. Altres rutes per a la contemplació del paisatge de la plana són els camins antics; ara bé, cal tenir present que molts trams s'han transformat fruit de l'adaptació d'aquesta xarxa al tràfic rodat.

Per desplaçar-se amb cotxe es recomanen els trams de carretera que uneixen els pobles de la Bisbal del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès, Banyeres del Penedès i l'Arboç (T-240, TV-2122, i TP-2124).

També són interessants els trams que recorren la unitat, altres rutes més encaminades a recorre unitats veïnes, com els itineraris de Valls al Vendrell, per la C-51, o el tram situat al sud entre Bellvei i Calafell, per la TV-2126.

Per gaudir del paisatge a peu es poden fer els itineraris següents:

- El sender de gran recorregut GR-92, que travessa la plana passant per Albinyana, les Peces, Santa Oliva i l'Arboç.
- Des del nucli del Vendrell, concretament la zona est, per on passa l'AP-7, es despleguen molts camins que s'estenen fora d'aquesta àrea, però és important esmentar-ho, ja que recorren la serra Pedregosa i enllacen un altre cop amb la plana, a l'alçada del nucli d'Albinyana.
- De l'Arboç també parteixen itineraris. Els que agafen la direcció sud-est s'endinsen dins de la zona del parc del Foix, on es poden fer moltes excursions.
- El nucli antic de Santa Oliva. Des del nucli surten tres itineraris: un és per recórrer el poble, i els altres dos per anar de Santa Oliva fins a Saïfores, Banyeres del Penedès i Santa Oliva, i l'últim, que porta fins a la població de Bellvei.

Els principals miradors o punts d'observació de la Plana són:

- La Girald de l'Arboç.
- El campanar del Vendrell.
- Des del poble de Sant Jaume dels Domenys es pot observar tota la plana que queda al sud.

També hi ha punts d'observació situats fora de la plana del Baix Penedès però que en permeten observar el paisatge:

- Des del puig de Lleó (310 m), al terme del Vendrell, s'observa el fort creixement que ha patit el Vendrell i també bona part de la plana.
- Des del puig de Sant Antoni (408 m), situat a la serra del Quartell, Albinyana, també es pot veure una àmplia panoràmica de la plana.
- Des de qualsevol puig situat a la serra del Montmell, el més alt és la talaia del Montmell (861 m), des d'on es domina tota la plana.

El polígon industrial de l'Albornar se situa a la confluència entre les autopistes AP-7 i AP-2. Entre el polígon i la serra del Montmell predominen els conreus de vinya. Observatori del Paisatge

- Des de la casa Alta del parc del Foix, on s'arriba resseguint el GR-92 en sortir de l'Arboç.

Possible evolució del paisatge

L'eix de l'AP-7 i l'AP-2 afavoreix que els polígons industrials se situïn al mig de la plana, fet que pot fer incrementar la població dels pobles i les urbanitzacions situades al voltant.

La vinya és un factor de gran importància. Mentre siguin rendibles els conreus de vinya i olivera, no es preveuen modificacions importants en el paisatge agrari; però si el sector pateix una davallada de rendiments, molts dels terrenys que ara estan ocupats pels ceps podrien transformar-se en zones urbanes si no es protegeixen.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Les dinàmiques, impulsades sovint per la proximitat relativa de l'àrea metropolitana de Barcelona, que afecten la plana del Baix Penedès tenen un impacte sobre el paisatge tradicional.

Oportunitats:

- La plana del Baix Penedès desenvolupa un paper de ròtula en les comunicacions entre Barcelona i Tarragona. El creixement demogràfic fa necessari infraestructures i serveis per a la població. La seva implantació hauria de ser compatible amb el manteniment de les activitats agrícoles i la preservació dels espais naturals.
- Aquesta àrea té un notable patrimoni històric i artístic que, si és valorat oportunament, pot esdevenir un reclam per al turisme i així afavorir un desenvolupament local que no estigui monopolitzat per la construcció.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Unes infraestructures viàries ben integrades que facilitin la contemplació de la plana agrícola.

OQP2

Unes façanes endreçades dels teixits urbans antics i moderns que permetin mantenir una franja de separació prou ampla sense edificacions i que afavoreixin una transició gradual.

OQP3

Un paisatge agrícola viu i actiu que conservi mostres de marges i construccions de pedra seca i l'harmonia del paisatge agrícola tradicional. Es tracta d'un paisatge amb predomini de la vinya al nord i un mosaic variat de conreus herbacis, oliveres, garrofers i ametllers al sud.

OQP4

Un paisatge urbà compacte, sense dispersió d'urbanitzacions, polígons industrials, edificacions aïllades i espais intersticials abandonats.

662

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial constituït pels murs de pedra seca, especialment els situats a l'entorn del nucli de Sant Vicenç de Calders. Cal mantenir aquests marges i construccions de pedra seca com un element d'identitat del paisatge i difondre el coneixement dels valors històrics, culturals i estètics del paisatge agrari de camps d'oliveres i garrofers associats a aquesta arquitectura rural de pedra seca.

Àrees de foment de la gestió

- Paisatge de la vinya present arreu de la unitat, especialment de manera destacada al nord i centre de la unitat, que s'associa a les construccions de pedra seca i fileres d'arbres (oliveres i ametllers). Pel seu elevat valor estètic, històric, i productiu, cal potenciar-ne el valor, sobretot en relació amb el paisatge tradicional que ha generat, evitant les noves rompudes i abancaments que generin estructures de conreu diferent de les tradicionals, així com noves implantacions industrials o terciàries que modifiquin substancialment la idiosincràsia d'aquest paisatge. Per altra banda, cal desenvolupar estratègies per difondre el coneixement dels valors d'aquest paisatge.
- Miradors del paisatge localitzats en punts elevats dels nuclis de Sant Jaume dels Domenys, el campanar del Vendrell i la Giralda de l'Arboç. Per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de la plana del Baix Penedès i unitats perifèriques, cal adequar-los per a l'ús social i el gaudi del paisatge.
- Sòl urbanitzable que s'estén pels voltants de tots els nuclis urbans, especialment al Vendrell. Cal desenvolupar-hi creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent, integrats estèticament en l'entorn i que no posin en risc

la desaparició de les millors terres agrícoles, o que comprometin l'estètica, la identitat, la productivitat i/o l'ecologia dels diversos paisatges. També s'han d'evitar els creixements continus que, seguint les carreteres, uneixin diferents nuclis, com ara el sectors compresos entre el Vendrell i Bellvei, el Vendrell i Coma-ruga/Sant Salvador, i Llorenç i Sant Jaume dels Domenys. Igualment, cal prioritzar la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compactat dels nuclis de població, especialment dels nuclis del Vendrell, Bellvei, l'Arboç, Banyeres del Penedès, Llorenç del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Santa Oliva i la Bisbal del Penedès.

- Nuclis urbans i urbanitzacions que, juntament amb l'abundant xarxa viària, formen un teixit urbà complex i heterogeni, especialment a l'entorn del nucli urbà del Vendrell. Cal millorar la qualitat estètica integral d'aquests espais (especialment accessos i perifèries), la seva funcionalitat i organització urbana, i completar l'edificació del sòl urbà classificat enfront del creixement extensiu que proposa el planejament vigent a través del sòl urbanitzable. Altres aspectes que s'han de tenir en compte són el respecte per la fesomia de la façana del nucli d'Albinyana, visible des de la TV-2043, i la tipologia constructiva, els tipus de materials, els codis cromàtics, les alçades i les cobertes en la construcció de noves edificacions o en les reformes de les existents, principalment en el nucli de Lleger, per aconseguir créixer sense malmetre'n el paisatge característic.
- Polígons industrials. Per la seva elevada visibilitat des de les vies de comunicació, caldria millorar-ne la qualitat paisatgística amb la redacció de projectes de recuperació paisatgística que també tinguin en compte la creació de barreres vegetals amb un tractament paisatgístic adequat.

> continua de la pàgina anterior

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ribera de la riera de la Bisbal quan passa per l'oest de la plana del Baix Penedès. Pels valors ecològics, estètics, i d'ús social que té, cal restaurar-la i revalorar-la, impulsant la gestió i l'ordenació integral d'aquest tram de riera, tenint en compte les consideracions següents:
 - a) Restaurar i naturalitzar els trams degradats de l'espai fluvial amb espècies pròpies de l'ecosistema de ribera, allà on les condicions ecològiques siguin propícies al desenvolupament d'aquest tipus d'hàbitats.
 - b) Crear espais de lleure agradables i accessibles a la població en trams adequats i amb bona qualitat paisatgística.
- Espais periurbans apareguts entre els límits de l'espai construït i les grans infraestructures de comunicació, formats per espais erms, abocaments, rotondes d'accés als nuclis i urbanitzacions, conreus plenament productius i restes

d'antics conreus. S'han de recuperar aquests espais per mantenir la condició d'espais oberts que facilitin la contemplació de la plana agrícola en actiu i el descobriment de les façanes, prèviament endreçades, dels teixits urbans antics i moderns. Per altra banda, s'hauria de mantenir una franja de separació ampla no ocupada per edificacions que permeti una transició gradual entre les infraestructures i els espais edificats. Finalment, també, redactar plans d'ordenació i millora paisatgística, especialment a l'entorn del Vendrell i la zona de contacte entre el circuit de proves de l'Albornar i les autopistes AP-7 i AP-2, on la gran concentració d'infraestructures genera una gran discontinuïtat en el paisatge.

- Autopistes AP-2 i AP-7, que creuen la unitat. Cal restaurar paisatgísticament els entorns immediats.
- Senyalitzar el principi i el final del recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Sant Jaume dels Domenys-puig de la Tiula.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Ribera de la Riera de la Bisbal
- Àrea amb murs de pedra seca

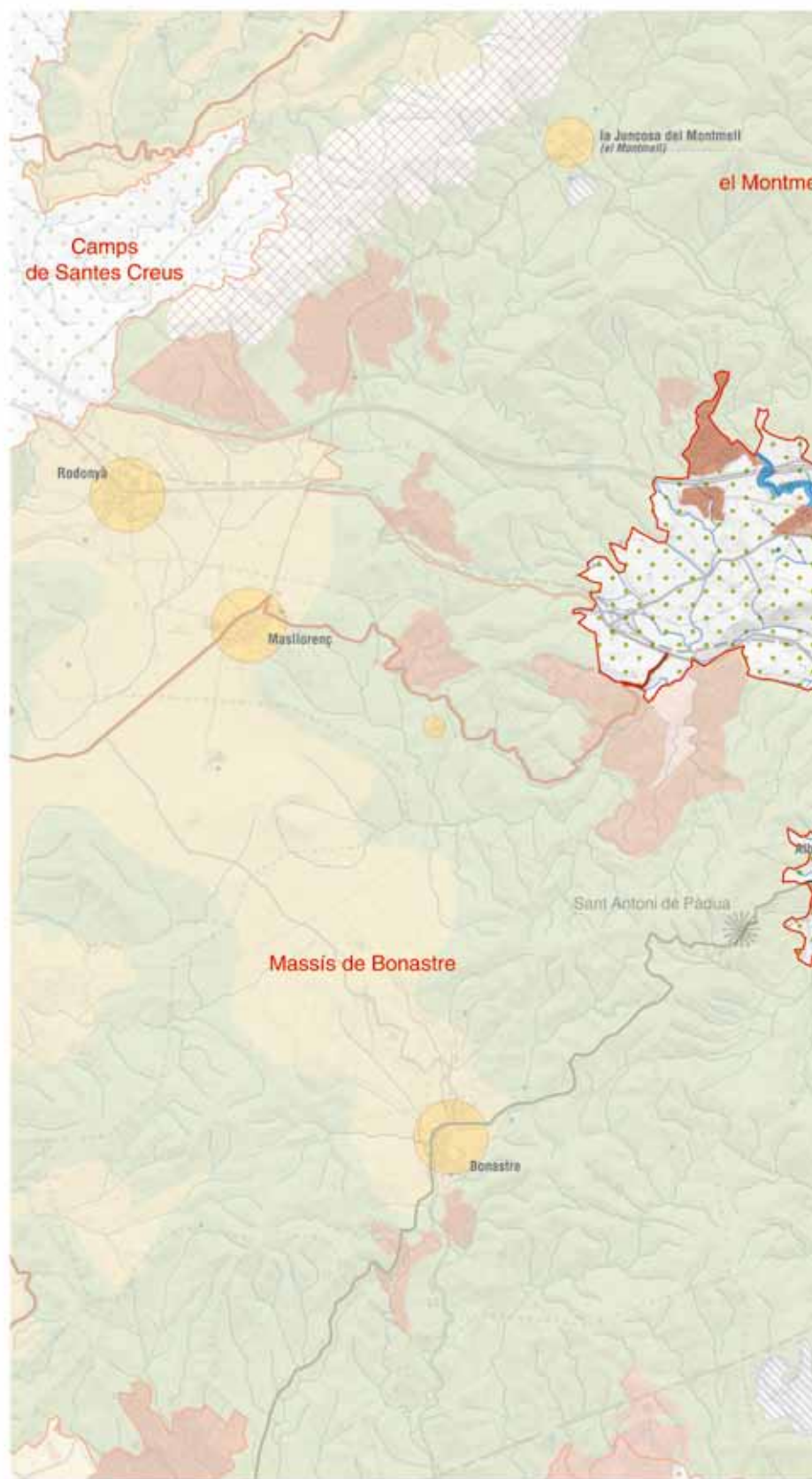
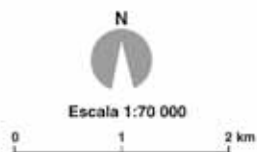
Àrees de foment de la gestió

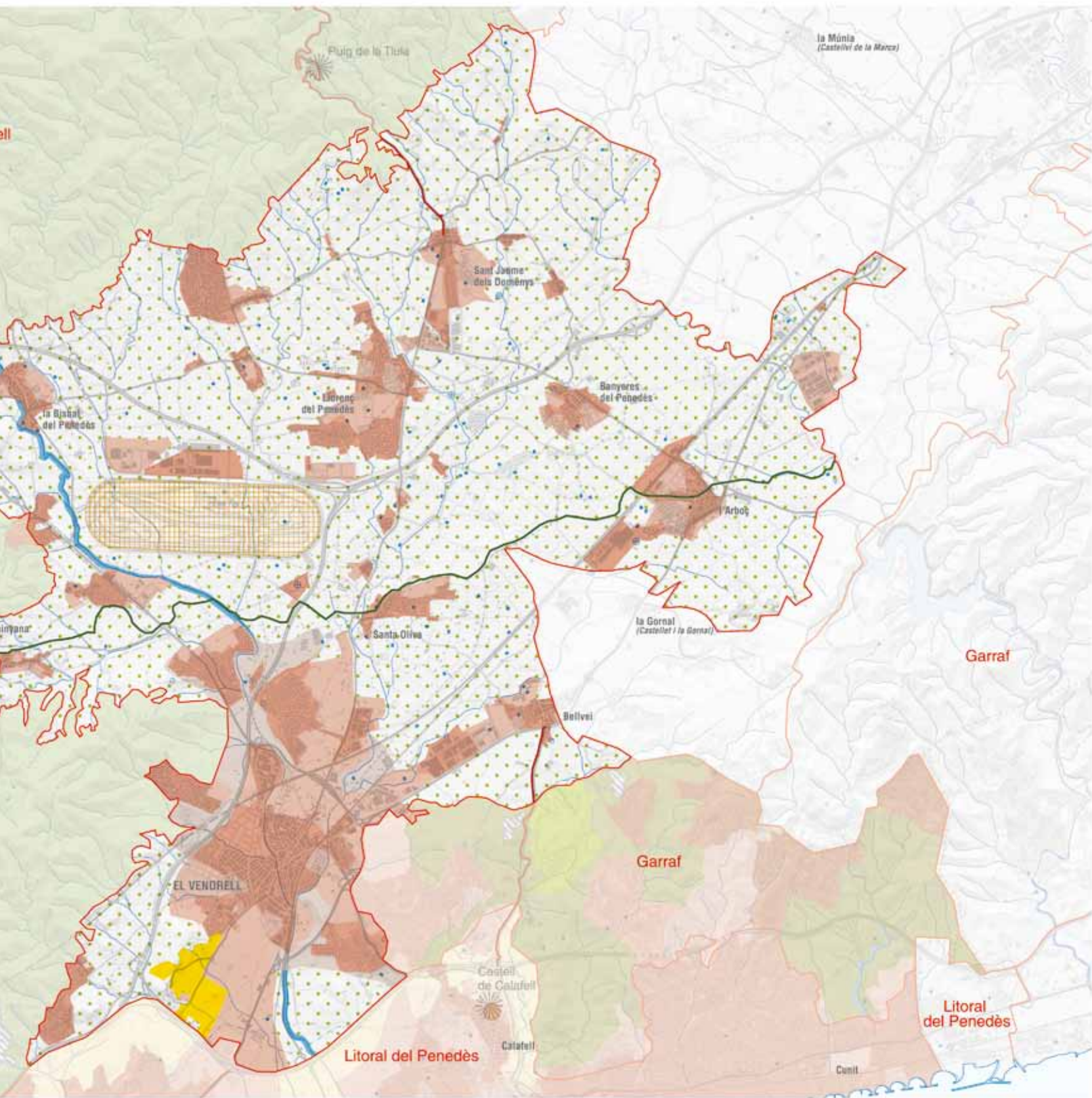
- Paisatge de la vinya
- Circuit de proves de l'Albornar
- Sòl urbanitzable
- Sòl urbà

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Espai periurbà
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

664

28. Litoral del Penedès

Comarca:

Baix Penedès i Tarragonès.

Superfície:

2.823 ha

Municipis:

Sud de Cunit, Calafell i el Vendrell i sud-est de Roda de Berà.

666

La conversió de la primera línia de costa en un continu urbà banalitzava el paisatge del litoral del Baix Penedès. A la imatge es pot observar el sector oriental del Baix Penedès, entre Segur de Calafell i Cunit. Departament de Territori i Sostenibilitat

Trets distintius

- Pinedes de pi blanc, fragments de garriga i de màquies de margalló ocupen petits turons allunyats de la línia de costa que han quedat sense urbanitzar.
- Les vinyes, els garrofers, les oliveres i els ametllers són els conreus principals. L'àrea de conreu, però, és petita i està molt fragmentada per les construccions i la xarxa d'infraestructures de comunicació.
- Urbanitzacions compactes que s'estenen des de la costa cap a l'interior i entre les que destaca la urbanització, compartida pels municipis de Calafell i Cunit, que s'estén al nord del barri marítim de Segur de Calafell.
- Paisatge de primera línia de costa despersonalitzat per la profusió de construccions de tipologies diverses en tot el front litoral, entre Cunit i el Roc de Sant Gaietà.

Mirador

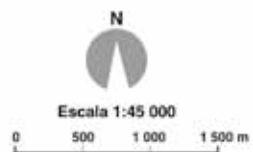
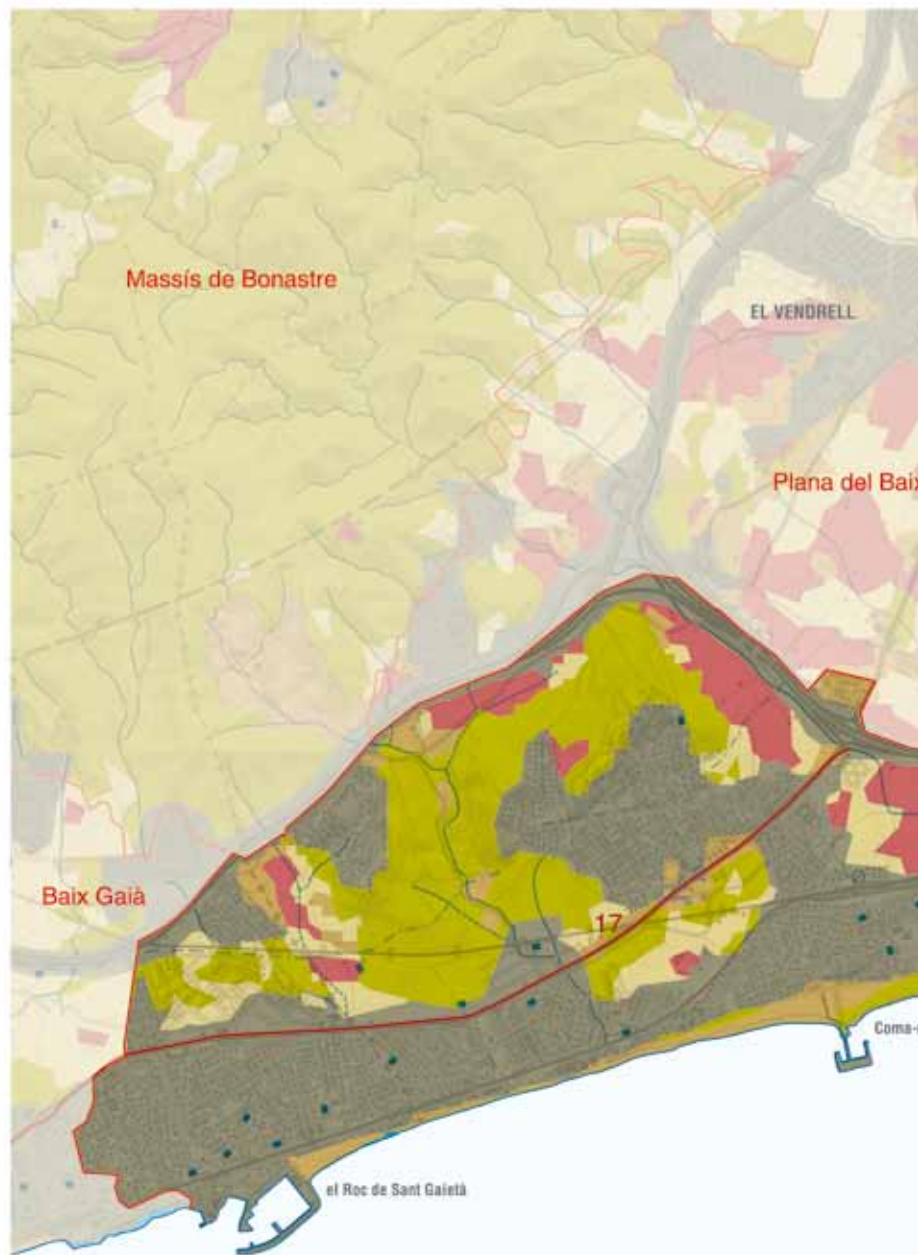
Itinerari motoritzat

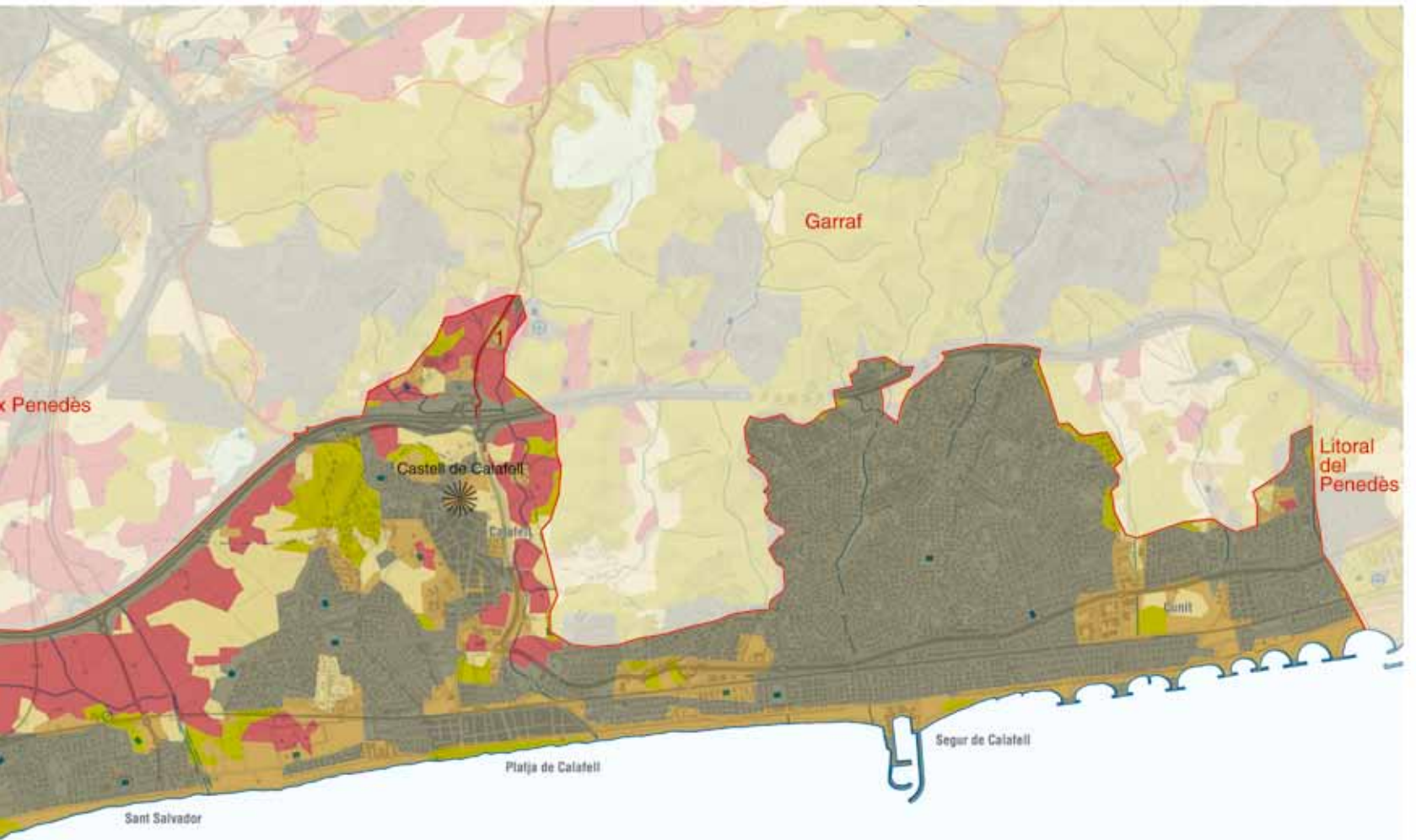
1 Calafell - Bellvei

17 N-340

668

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El litoral del Penedès és un dels destins d'estiu més habituals dels habitants de Barcelona i la seva àrea metropolitana. La proliferació de segones residències ha generat un continu urbà que s'estén encaixat entre la línia de costa i els darrers contraforts del massís del Garraf. A l'alçada del Vendrell el corredor litoral del Penedès contacta amb la plana del Baix Penedès. La frontera es fixa a l'autovia C-31, una infraestructura de marcat caràcter litoral que separa dos tipus de paisatge: el paisatge litoral propi del litoral del Penedès que ens ocupa i el de la plana del Baix Penedès, on a les característiques pròpies dels espais costaners cal sumar-hi altres dinàmiques paisatgístiques. La façana litoral enllaça al sud amb el baix Gaià, de característiques similars però amb menys espai urbanitzat. Tot i això, com passa en la majoria d'ocasions, el paisatge no té en compte les divisions administratives, i la unitat de paisatge depassa lleugerament els límits de la comarca, arribant fins a la punta del Guineu a Roda de Berà.

Si bé la major part de la zona té una cota molt propera al nivell del mar, a l'extrem occidental, on aquesta connecta amb la unitat Massís de Bonastre, s'assoleixen alçades lleugerament superiors, superant-se esporàdicament els 100 metres. No obstant això, l'alçada mitjana és de menys de 30 metres i el pendent mitjà de tan sols 3 graus.

670

Com és habitual en les zones de costa baixa, la major part està formada per materials sedimentaris, majoritàriament grava i sorres del Plistocè. A la costa hi ha bancs de sorres no consolidats que formen les platges de sorra fina, característiques de la Costa Daurada. Es tracta de platges llargues i rectilínies: Segur de Calafell, la platja de Calafell, Sant Salvador, Coma-ruga i la platja del Francès són els topònims que designen les platges d'aquesta àrea, en una divisió que ha forjat més el pas del temps i els vilatans que les discontinuïtats físiques o els accidents de relleu remarcables.

La riera de la Bisbal desemboca al mar entre Coma-ruga i la platja de Calafell. Tot i que la irregularitat en les aportacions fa que la riera estigui seca bona part de l'any, la mera presència d'aquest curs permet el desenvolupament d'algunes comunitats de ribera al llarg de la riera, formades per espècies arbustives i herbàcies.

En espais tan artificialitzats com aquest, la vegetació espontània ocupa zones molt marginals i normalment amb formacions bastant allunyades de les comunitats climàtiques corresponents. Les principals masses de vegetació es troben a l'extrem oest, al nord de la carretera N-340 a l'alçada del Francès, on hi ha algunes pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). Al nord del nucli històric de Calafell, en els turons de la Font i de l'Escarnosa, també es troben algunes pinedes de pi blanc. Paral·lelament a aquestes formacions boscoses, hi ha també diverses zones on abunden espècies ruderals i arbustives, formant comunitats bastant degradades que ocupen els pocs intersticis que deixen els espais construïts.

L'espai agrícola prospera en alguns sectors situats al sud de l'autovia C-31. La vinya és el conreu principal a més d'alguns camps

Les infraestructures lineals paral·leles a la línia de costa condicionen l'ocupació urbana i l'equilibri ecològic dels diversos ecosistemes, i paisatgísticament provoquen un cert desgavell. A la imatge, el fragment del litoral entre la platja del Francès i el port de Coma-ruga. Observatori del Paisatge

de garrofers, oliveres i ametllers. La principal zona agrícola del litoral del Baix Penedès es troba al voltant de la carretera TV-2721, entre les urbanitzacions Bonavista, Sant Salvador i l'autovia C-31. Cap a llevant, les explotacions agrícoles desapareixen, ja que tots els sectors on es podrien desenvolupar estan urbanitzats.

Evolució històrica del paisatge

El litoral del Penedès ha estat un àmbit territorial profusament modificat. Des d'un paisatge inicial relativament poc humanitzat, ha esdevingut un espai totalment antropitzat que ha perdut el seu caràcter rural i natural originari per deixar pas a un lloc urbanitzat en la major part de la superfície. El paisatge inicial d'aiguamolls litorals i sistemes de dunes i pinedes, a la part costanera, i d'agricultura de secà, a la plana interior, s'ha convertit en un escenari urbà i suburbà.

La seqüència històrica de les modificacions paisatgístiques arrenca d'antic, per exemple amb la dessecació parcial dels aiguamolls durant l'època romana, però no va prendre dimensions importants fins al segle XVIII. Anteriorment, l'espai litoral es mantenia pràcticament en estat natural i era poc usat pels seus habitants, concentrats en masos dispersos i al poble de Calafell, a l'interior. A partir del segle XVIII s'inicià un trànsit gradual però inexorable, des de la talassofòbia fins a l'afinitat als territoris costaners, que va condicionar plenament la fesomia paisatgística del litoral del Penedès.

Durant els segles XVII i XVIII es va establir el domini de les relacions de producció capitalistes que van substituir progressivament l'agricultura de secà del blat, ordi i oli per la vinya, usada per a la producció i comercialització d'aiguardent i vins. El canvi de cultiu va acabar teixint un mosaic de monocultiu a les terres planeres de l'interior. El sanejament dels aiguamolls, la disminució consegüent dels riscos de contreure malària i la desaparició del risc de saquejos de

corsaris, juntament amb la necessitat de complementar les rendes agrícoles, van afavorir l'aparició dels primers assentaments humans en forma de barris de pescadors, que aprofitaven antigues construccions destinades a magatzem (les botigues de mar) i que es van adaptar com a residències permanents. En aquesta primera fase d'ocupació del litoral es va construir també una infraestructura semipermanent: el port de Sant Salvador.

Durant el segle XIX va aparèixer la primera infraestructura important (la línia ferroviària Barcelona-Tarragona) que avançava a segona línia de mar fins a l'estació de Sant Vicenç de Calders. A l'interior, l'extensió i intensificació de conreus arribava al màxim, tot i que posteriorment va decaure amb l'arribada de la fil·loxera. De manera orientativa, es pot comprovar que, segons el cadastre de l'any 1717, l'any 1716 la vinya representava el 29% de la superfície conreada total al Vendrell (221,75 jornals), l'any 1800 la superfície de conreu ascendia a 423 jornals, i l'any 1861 a 1.266,65 jornals (un 41,85% de la superfície conreada total). Vinculat amb el domini de l'aiguardent en l'esfera productiva, al final del segle XVIII i començament del XIX es va produir l'inici d'una inflexió demogràfica que va suposar l'augment de població de la zona.

A partir de la segona meitat del segle XIX sobre una estructura econòmica encara agrícola es va començar a superposar el turisme, fet que va donar peu a algunes modificacions paisatgístiques. Van aparèixer els primers xalets i cases d'estiuejants a Coma-ruga, Sant Salvador i Calafell, que van acabar creant petites colònies estivals. Al final dels anys vint del segle XX es va construir el Sànatori Marítim de Sant Joan de Déu, fita arquitectònica d'aquest sector del litoral, i també van aparèixer els primers equipaments hotelers i balnearis i cases de colònies infantils d'ús temporal. El paisatge turístic, però, no va tenir temps de consolidar-se, ja que ràpidament va ser substituït, a partir dels anys seixanta, pel paisatge residencial i periurbà.

Organització i dinàmica actual del paisatge

A la façana marítima, les edificacions s'estenen sense solució de continuïtat entre Cunit i el promontori del Roc de Sant Gaietà: urbanitzacions, blocs d'apartaments, hotels, càmpings, antics barris mariners i altres edificacions. La xarxa d'infraestructures de comunicació tampoc no facilita la integració paisatgística. En alguns sectors el ferrocarril i la carretera comparteixen un mateix traçat paral·lel i a poca distància de la línia de costa, un fet poc afortunat que es repeteix també a la costa del Maresme. En els espais intermedis que resten enmig dels espais urbanitzats romanen fragments de l'antic paisatge agrícola tradicional. Igualment, en alguns turons retirats de la costa es mantenen claps de pinedes de pi blanc.

Com s'ha dit, el paisatge dominant és de caràcter urbà i, per tant, altament artificialitzat en tots els seus àmbits. No hi ha espais naturals sense antropitzar i, en la majoria dels casos, presenten una tendència a compartir usos humans amb la seva funció natural.

La primera línia de mar forma un continu residencial de diferents volumetries, amb predomini dels edificis plurifamiliars d'alçada mit-

Façana litoral entre Coma-ruga i Calafell. Observatori del Paisatge

jana, entre quatre i sis plantes, amb tres torres de més de quinze plantes que sobresurten i que incideixen visualment en el conjunt del paisatge urbà. En general, la primera línia està constituïda per blocs d'habitatges, la majoria construïts a partir dels anys setanta, de tipologies mimètiques i escassa qualitat estètica. A segona línia, cobrint l'estrep sud-oriental del massís de Bonastre, per sobre de la línia del ferrocarril Barcelona-Tarragona i a banda i banda de la carretera N-340 i la carretera de Valls, dominen els habitatges unifamiliars adossats i promocions d'habitatge plurifamiliar. L'única entitat natural i amb paisatge agrícola de secà (vinya i garrofer) d'una certa importància és el pla de Mar, obertura al mar per ponent de la Depressió Prelitoral, que ressegueix el tram final i la desembocadura de la riera de la Bisbal. No obstant això, la pressió per a usos residencials i periurbans de parts d'aquest sector també és elevada. Dins de l'àmbit de la desembocadura de la riera es conserva encara la partida de les Madrigueres, darrer espai no urbanitzat a primera línia de mar, que per les seves característiques d'espai humit i fràgil requereix protecció.

671

La urbanització residencial extensiva és una de les dinàmiques paisatgístiques destacades al Litoral del Penedès. A la imatge les urbanitzacions interiors de Segur de Calafell. Observatori del Paisatge

Les vil·les Buenaventura i Ramona, d'estil noucentista, situades a Coma-ruga, contrasten morfològicament amb les construccions més modernes i generalment homogènies. Observatori del Paisatge

La proximitat a l'àrea metropolitana de Barcelona i a Tarragona ha fet que la pressió urbanística a què ha estat sotmesa la faixa litoral del Baix Penedès hagi provocat una profunda transformació del paisatge tradicional. El 58% de la superfície està ocupada per espai construït, el percentatge més alt de totes les unitats de paisatge del Camp de Tarragona.

672

Destaquen alguns àmbits que generen morfologies heterogènies dins un conjunt relativament homogeni, com els xalets residencials a primera línia de mar, al nucli de Coma-ruga i també a Sant Salvador, sobretot a causa del clar contrast amb la barrera compacta de ciment que els envolta. També sobresurten els dos ports illa esportius (a Segur de Calafell i a Coma-ruga) que creen tómbols que donen una fesomia especial a les platges del voltant. El primer està condicionat com a espai d'esbarjo, i dóna un ús plenament urbà a la platja.

En relació amb les infraestructures, hi ha un important desplegament de vies de comunicació tant longitudinalment com transversalment, que confereix a la unitat un caràcter paisatgístic molt fragmentat. Al llarg de les carreteres es combinen diferents usos (comerços, magatzems, grans superfícies, publicitat, etc.) que constitueixen un paisatge periurbà de carretera aparador amb poca personalitat.

Expressió artística del paisatge

El llegat artístic inspirat en aquesta zona és poc important. Els elements patrimonials i paisatgístics rarament han estat expressament reproduïts o interpretats als ulls dels, paradoxalment, nombrosos intel·lectuals i artistes que han residit a la comarca a la qual pertany aquest territori. Només alguns artistes locals reproduïxen escenes i paisatges del territori.

Alguns escriptors han retratat determinats elements icònics del paisatge (per exemple la cita que fa Gabriel García Márquez del Sanatori Antituberculós de Sant Joan de Déu a *Cien años de sole-*

dad), han fet descripcions més o menys acurades d'alguns àmbits (per exemple Josep Maria Espinàs descriu el contrast de la platja i l'interior del Baix Penedès a *Les comarques del Principat* del 1978) o han ambientat, molt puntualment, la seva creació en la zona (per exemple Francisco González Ledesma dedica algunes pàgines a fer una crítica del model de turisme de sol i platja dominant a la zona en la seva novel·la, guanyadora del premi Planeta el 1984, *Crònica sentimental en rojo*). També Juan Marsé ha fet desenvolupar algunes de les seves obres a la platja de Sant Salvador.

Sens dubte, però, l'escriptor que ha retratat més i millor el litoral del Penedès, per mitjà de la literatura, ha estat Carlos Barral, tant des del punt de vista autobiogràfic com poètic. Barral fa una recreació biogràfica, antropològica i literària del món pescador i dels canvis del litoral derivats del pas del domini productiu tradicional cap a l'economia de serveis i de la construcció. Obres com *Catalunya des del mar* (1982) o l'autobiogràfica *Años de penitencia* (1975) ens permeten acostar-nos, des d'una òptica molt personal, als personatges, costums, patrimoni i paisatges d'aquesta àrea.

El paisatge turístic queda també reflectit en la producció de postals i en algunes referències, escasses, incloses en guies turístiques. El caràcter residencial i el poc pes turístic en l'estructura productiva de l'àrea impedeix la referenciació en guies internacionals especialitzades. En canvi, lògicament, sí que es reproduïx a les guies locals i en la difusió realitzada per l'administració turística catalana i per la Costa Daurada. En general, es remarca, d'una banda, el caràcter bondadós de les platges de llocs com Cunit, Calafell i Coma-ruga, juntament amb la imatge de turisme familiar, encara que la zona disposi de més segones residències que de places hoteleres. D'altra banda, es fa referència al patrimoni històric destacant-ne algunes de les construccions i elements més singulars i proposant-hi rutes de visita.

Valors en el paisatge

El litoral del Penedès té una identitat paisatgística percebuda per la població resident.

La desembocadura de la riera de la Bisbal, a la partida de les Madrigueres, és un dels espais naturals més ben conservats, però la presència d'usos residencials i periurbans, de pastura i de rotacions agrícoles impedeix que assoleixi la plenitud com a espai natural. Una cosa similar succeeix amb algunes restes d'aiguamolls a segona línia entre Segur de Calafell i Cunit.

Des del punt de vista dels valors històrics, tot i que no hi ha grans referents paisatgístics, hi ha determinats elements del patrimoni que poden ser considerats com a referents locals. Entre aquestes singularitats es troben peces d'importància local, com les ermites de Sant Miquel i de Sant Salvador, el castell de Calafell, restes romanes, relíquies arquitectòniques (botigues de pescadors), surgències d'aigua subterrània i estanys amb l'entorn urbanitzat (a Coma-ruga i a Calafell), alguns masos tradicionals i elements arquitectònics rurals (marges de pedra seca i cabanes de pastor), i, finalment, altres elements que han esdevingut atractius a escala regional en incorporar-hi creativitat en la presentació i la interpre-

tació turística (poblat ibèric de Calafell) o bé després d'invertir-hi capital (Sanatori Marítim de Sant Joan de Déu a Sant Salvador, que ha esdevingut un hotel balneari de luxe). Aquestes fites no articulen visuals o espais amplis, ja que acostumen a quedar amagades, aïllades o poc visibles darrere una façana construïda.

Entre els valors productius, sens dubte les platges i el mar són els paisatges amb un caràcter productiu més marcat. La seva disposició ha condicionat l'orientació longitudinal de la façana urbana i ha generat valors diferencials en els preus de l'habitatge segons les visuals obtingudes. També és l'element més repetit en la creació d'imatge turística local, i lògicament, l'atractiu paisatgístic principal de l'anomenat turisme de sol i platja. No obstant això, cal tenir present que la universalització de la mirada turística permet també considerar la resta d'àmbits d'aquesta àrea com a paisatges amb potencial valor productiu, sempre que s'hi sàpiga dissenyar i comercialitzar productes turístics associats.

En relació amb els valors ecològics, en destaca el pla de Mar, àmbit central del litoral del Penedès que per les seves característiques naturals podria desenvolupar el paper de parc rururbà i connector natural, tot i estar clarament amenaçat pel creixement urbà i per les barreres creades per les diferents infraestructures de comunicació.

La riera de la Bisbal funciona igualment com a connector ecològic entre el litoral del Baix Penedès, la plana interior i la muntanya d'aquesta unitat, per la qual cosa revesteix una importància transcendental en l'estructuració de la xarxa ecològica de la zona. A una escala més petita, es repetiria el model en la riera de Montpeó i la Graiera, entre els termes de Bellvei i Calafell. La desembocadura natural de la riera, a les Madrigueres, és una zona d'aiguamolls amb vegetació autòctona i aus diverses, amb la particularitat afegida que és el darrer racó obert al mar que queda en estat natural en bona part de la costa que l'envolta. Alguns boscos i brolles dels pujols que actuen de contrafort de Bonastre i de Garraf, els estanys naturals de Calafell i Coma-ruga, els aiguamolls de Cunit

Els espais rurals com el pla de Mar (el Vendrell), de gran valor ecològic, corren el risc de desaparèixer per la pressió urbanística. A la imatge, un fragment d'aquest espai, situat prop de la desembocadura de la riera de la Bisbal. Observatori del Paisatge

i zones similars actuen com a relíquies naturals de paisatges que havien estat els habituals al territori abans del desenvolupament urbanístic. Finalment, hi ha tres espais lliures, sense un valor ecològic elevat però que cal considerar com a reserves rurals de paisatge obert, que són la plana agrícola del tram final de la riera de Montpeó, el sector rural entre l'N-340 i la urbanització residencial del Mas Astor, al Vendrell, i l'espai periurbà entre l'N-340 i el tram de la línia de tren Tarragona-Barcelona. Per altra banda, un dels espais amb més interès ecològic és fora de l'àmbit terrestre: es tracta de la reserva marina Masia Blanca, una zona de 440 hectàrees situada davant la platja del Francès i inclosa a la xarxa Natura 2000.

Des d'un punt de vista perceptiu, aquest paisatge fortament humanitzat agafa un tarannà molt diferent segons la freqüentació de visitants marcada pels períodes de vacances, passant d'un paisatge de soroll en ple estiu a un paisatge de quietud durant els mesos d'hivern.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Per a l'observació del paisatge de litoral, dos bons punts són els ports illa de Segur de Calafell i de Coma-ruga. En poder entrar unes desenes de metres dins el mar és possible obtenir, a banda i banda, una panoràmica en perspectiva de tot el litoral. A més, permet allargar la visió cap al litoral meridional del Garraf i les platges tarragonines fins al cap de Salou. Per la seva naturalesa hi ha la possibilitat de fer recorreguts a peu per la vora del mar.

El castell de Calafell és el mirador més destacat de la unitat, i permet veure amb detall el conjunt històric medieval del poble de Calafell i tot el conjunt de turons del sector de la riera de la Graiera i Montpeó, fins a la platja de Calafell.

Del petit turó del coll de Calafell, el punt més alt d'aquesta àrea, s'obté una perspectiva oberta de bona part del pla de mar. També és possible observar elements geològics en les trinxeres obertes per fer passar l'autopista C-32.

Des del punt més alt de la urbanització Bellamar es pot apreciar el conjunt de pujols que formen la Serralada Litoral al seu pas pel Baix Penedès, i una perspectiva del poble de Calafell.

La desembocadura de la riera de la Bisbal permet una visual del rerefons muntanyós del Baix Penedès vist a nivell de mar, amb el Montmell dominant l'escena. Ofereix vistes a peu pla sobre el litoral de Sant Salvador i la partida de les Madrigueres.

La urbanització el Romaní, a l'alçada de la línia de ferrocarril Barcelona-Tarragona, permet una visió elevada del conjunt d'aiguamolls protegits de les Madrigueres.

Des del nucli de Sant Vicenç de Calders, tot i no pertànyer a aquest sector, és el lloc idoni per contemplar d'un cop d'ull tot el paisatge rural del pla de mar. Vistes similars, però des de més altura i profunditat de perspectiva, s'obtenen des de la roca Aguilera, al terme del Vendrell.

El pont de la C-246, a l'alçada del centre comercial, ofereix una visió sobre la urbanització residencial de Segur de Calafell i el Mas Mel, així com del paisatge periurbà.

Malgrat les possibilitats visuals que ofereixen aquests punts de referència, no hi ha rutes o itineraris que inclouin el conjunt del litoral Penedès, tot i què sí que hi ha algunes rutes turístiques i de caminades, sobretot al voltant del patrimoni històric local, que proposen els tres ajuntaments de la zona.

Cal remarcar la carretera N-340 que passa pel litoral occidental de la unitat, així com la TV-2126, que tot i circular poc per la unitat és una bona ruta per fer amb el cotxe i descobrir el paisatge que ofereix el litoral del Penedès, el Garraf i part de la plana del Baix Penedès.

Possible evolució del paisatge

El futur de la zona passa necessàriament per una planificació conjunta, relligant els espais urbans ja consolidats i fent el possible per mantenir els espais naturals i agrícoles romanents. Aquesta conservació no respon només a criteris ecològics o paisatgístics, sinó també a la creació d'espais per a l'oci i el lleure de la població.

En una àrea on predomina el paisatge urbà consolidat, s'ha d'esperar que la forma que prengui la ciutat sigui l'element paisatgístic més destacat a mitjà termini.

674

Els elements que marquen el ritme urbà i, per tant, que influiran sobre l'evolució futura del paisatge són:

- La continuïtat del creixement demogràfic per immigració residencial. Les bones comunicacions per carretera amb la Regió Metropolitana de Barcelona i el diferencial de preus de l'habitatge afavoreixen la continuació del creixement de la població i l'expansió de l'oferta d'habitatge d'obra nova, tot i la situació de crisi dels últims anys.
- El Pla director del sistema costaner permetrà la conservació de les Madrigueres com a espai humit i zona natural de referència per a la zona.
- La creació d'un model urbà supramunicipal que aposti per la compactació, que busqui fórmules mancomunades de gestió de serveis i que dissenyi un tractament de conjunt dels teixits urbans i dels equipaments i infraestructures locals permetria donar un caràcter més equilibrat del paisatge urbà.
- La necessitat de donar una certa qualitat urbanística a les persones que volen residir de manera permanent a l'àrea haurà de repercutir en polítiques urbanes defensores dels espais lliures, les zones verdes urbanes, els equipaments col·lectius i els serveis a les persones i les llars.
- El model urbà futur hauria d'apostar per la conservació de totes les "illes" i corredors naturals per a usos polivalents (no sols la protecció) amb l'estil de vida urbà (agrícola-recreatiu; esportiu-naturalístic, educatiu-contemplatiu, etc.).
- Des d'un punt de vista productiu, la ciutat litoral que es confi-

gura en el litoral del Penedès ha de tenir present en el futur les opcions que representa el turisme cultural, tant pel desenvolupament local com per la creació d'itineraris i escenaris que potenciïn la qualitat del conjunt urbà.

- De la mateixa manera, l'aposta per la modalitat de turisme cultural que permeti gestionar els escenaris i entorns paisatgístics urbans ha de passar per una sòlida vocació de protecció, creació i recreació del patrimoni històric, natural i intangible de la zona, i la combinació i articulació amb el patrimoni de la resta d'unitats properes.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La proximitat al mar és el principal actiu turístic, però el retrocés de les platges a causa de les infraestructures portuàries i les obres de defensa poden ser cada vegada més habituals, fet que obligaria a augmentar els recursos destinats a la regeneració de l'espai.

Oportunitats:

- Malgrat el continu urbà que ocupa tota la franja litoral d'aquesta petita zona, queden petits reductes de la morfologia litoral original que valdria la pena integrar, encara que fossin com a parcs urbans, dins l'estructura urbana. D'aquesta manera, contribuirien a l'esponjament del teixit urbà, sempre que la integració respectés al màxim la configuració original d'aquests espais.
- Mantenir els valors històrics que conté el paisatge del litoral del Penedès és una estratègia desitjable per potenciar els lligams i la identitat de la població local amb el lloc i, també, per afavorir la diversificació dels productes turístics.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Una façana litoral endreçada, amb passeigs marítims que integrin espais i elements naturals i que facilitin l'ús social i els itineraris al llarg de la costa, amb unes façanes urbanes vives i de qualitat.

OQP2

Uns teixits residencials urbanitzats amb prevalença dels elements naturals, que aglutinin activitats i equipaments al servei d'una major maduresa urbana, tot emfasitzant el valor dels recursos patrimonials i naturals existents.

OQP3

Un paisatge agrari de plana que conservi la característica d'espai rural, que es mantingui al marge de noves edificacions i instal·lacions i que funcioni com a espai d'ús social obert amb una xarxa de camins que en permeti el gaudi ciutadà.

Àrees amb valors especials per protegir

- Castell de Calafell. Pels seus valors històrics, estètics, simbòlics i identitaris, és necessari conservar-lo i adequar-lo, tant l'edificació mateixa com l'entorn, especialment l'aparcament municipal adjacent, millorar-lo i condicionar-lo paisatgísticament.
- Poblament ibèric de les Teixoneres. Pels seus valors històrics, estètics, simbòlics i identitaris, i d'ús social, cal conservar-lo i potenciar-ne l'ús públic creant itineraris que contribueixin a la revaloració del patrimoni històric de tot l'àmbit.

Àrees de foment de la gestió

- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen la segona línia de costa, entre la primera línia urbanitzada i la xarxa viària interior (autopista AP-7 i autopista C-32), especialment el corredor agrícola situat entre el Vendrell i el mar, on és possible contemplar mosaics de conreus llenyosos de garrofers i vinyes. Aquests espais haurien de mantenir el caràcter rural, restar al marge de noves edificacions i instal·lacions i funcionar com a espai d'ús social obert, amb una xarxa de camins que en permeti el gaudi ciutadà. La introducció de mesures compensatòries per al manteniment dels usos agrícoles de secà (vinya i garrofer) no rendibles pot ser una bona opció per fer viables les explotacions i preservar l'heterogeneïtat dels paisatges agraris.
- Platges de Coma-ruga, Sant Salvador, Calafell i Segur de Calafell, molt apreciades com a espais turístics i d'oci, que formen part de la façana litoral del Camp de Tarragona.
- Miradors del paisatge del castell de Calafell, del coll de Calafell, de la urbanització de Bellamar, de l'embarcador de Coma-ruga, de la platja de Sant Salvador (desembocadura de la riera de la Bisbal), de la urbanització de Romaní, de l'embarcador de Port Segur i del pont de la C-246. Cal adequar aquests espais que ofereixen unes perspectives panoràmiques sobre àmplies extensions del litoral per al seu ús social i el gaudi del paisatge.
- Nuclis urbans i urbanitzacions que se situen ocupant de forma lineal pràcticament tot el front litoral, des del roc de Sant Gaietà fins a Cunit, especialment la macroubanització de

Segur de Calafell, que formen un teixit urbà continu i heterogeni al llarg de la primera línia de costa. Cal millorar-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries i desenvolupar estratègies que dotin el territori d'una millor funcionalitat i organització urbana, a la vegada que completin l'edificació del sòl urbà classificat enfront del creixement extensiu que proposa el planejament vigent. Per al cas de les urbanitzacions situades prop de masses forestals (especialment les de Segur de Calafell i Cunit), cal dur a terme actuacions encaminades a disminuir el risc d'incendis forestals.

- Sòl urbanitzable que s'estén pel litoral no urbanitzat i per la perifèria dels espais urbanitzats més o menys consolidats. Cal promoure creixements compactes d'aquests espais seguint la trama urbana preexistent i integrar-los estèticament en l'entorn. S'haurien de replantejar alguns dels creixements *ex-novo* previstos, i evitar especialment creixements que posin en risc la desaparició de les millors terres agrícoles, o que comprometin l'estètica, la identitat, la productivitat i/o l'ecologia dels diversos paisatges, especialment els situats a primera línia de costa.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Espais periurbans situats entre els límits de l'espai construït i els espais agrícoles, especialment a les vores de les infraestructures de comunicació, formats per espais erms, abocaments, rotondes d'accés als nuclis i urbanitzacions, conreus plenament productius i restes d'antics conreus. Recuperar aquestes zones és cabdal per mantenir-ne la condició d'espais oberts, i es pot aconseguir restaurant-ne els valors naturals o productius i ordenant-los per permetre'n l'ús social.
- Autopista AP-7 i autopista C-32, que limiten la unitat pel nord. Cal restaurar paisatgísticament els talussos desproveïts de vegetació, així com els entorns immediats d'aquestes infraestructures de mobilitat.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics:
 - a) Tram de l'N-240 entre la urbanització Costa Daurada i els Garrofers.
 - b) Tram de la TV-2126 de Calafell a Bellvei.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Element patrimonial i entorn

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Platja

 Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis

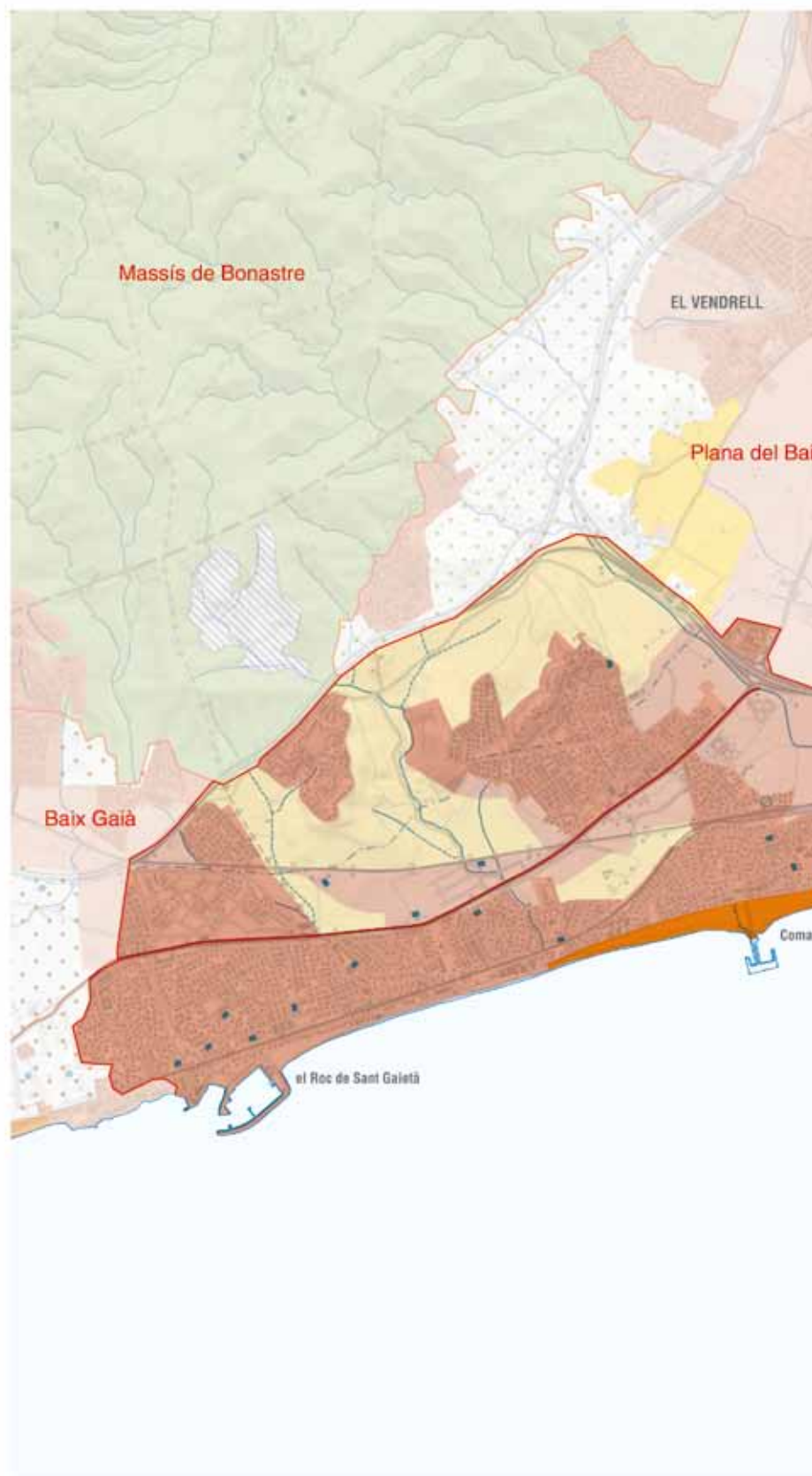
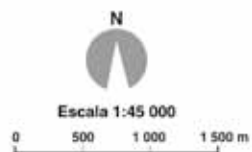
 Sòl urbà

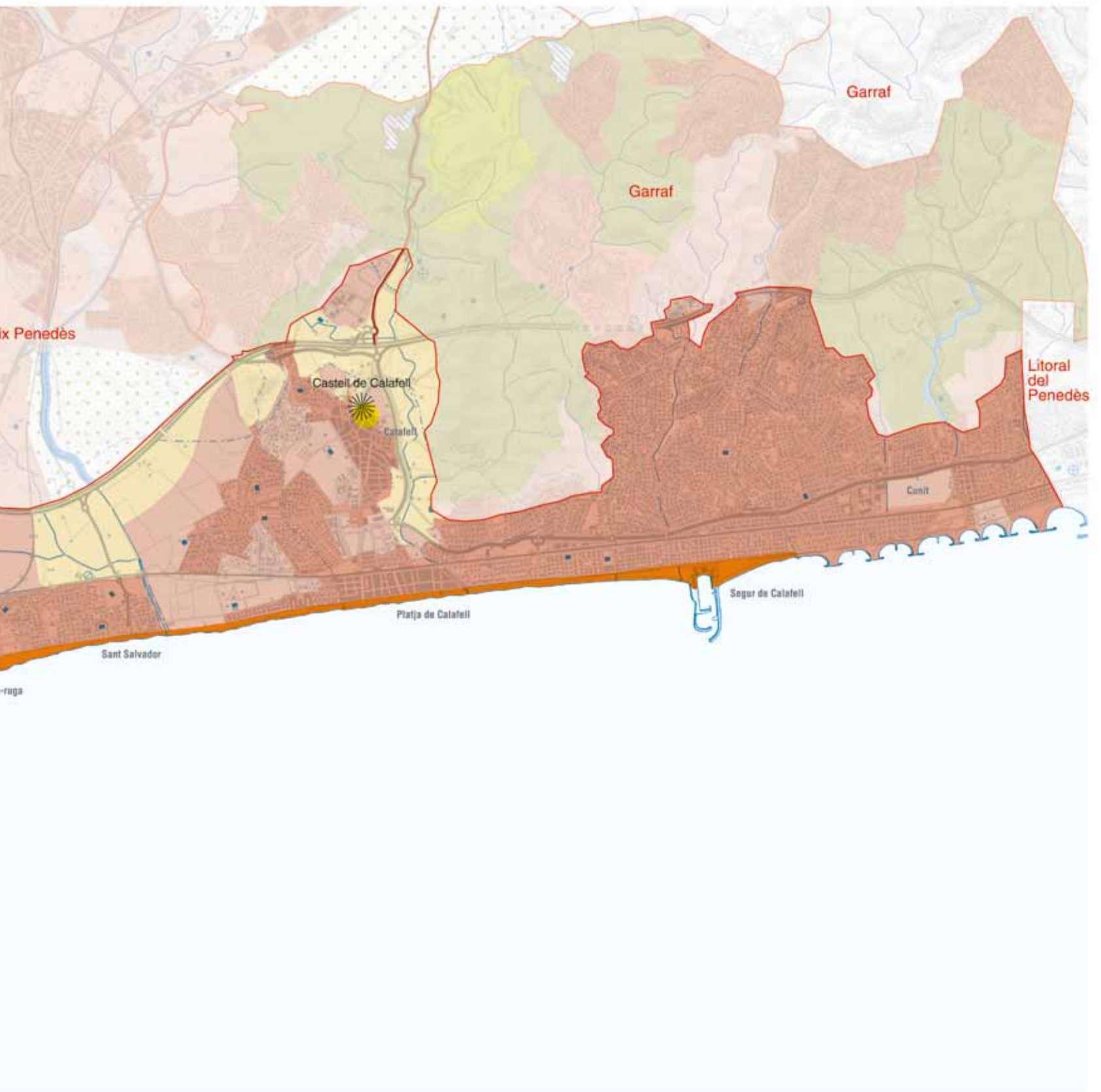
 Sòl urbanitzable

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

 Itinerari motoritzat

676

29. Garraf

Comarca:

Baix Penedès.

Superfície:

2.153 ha

Municipis:

Nord de Cunit i de Calafell, sud de Bellvei i est del Vendrell.

678

El domini de les masses forestals i la presència d'urbanitzacions al seu interior són dos dels principals trets distintius del paisatge del Garraf. Observatori del Paisatge

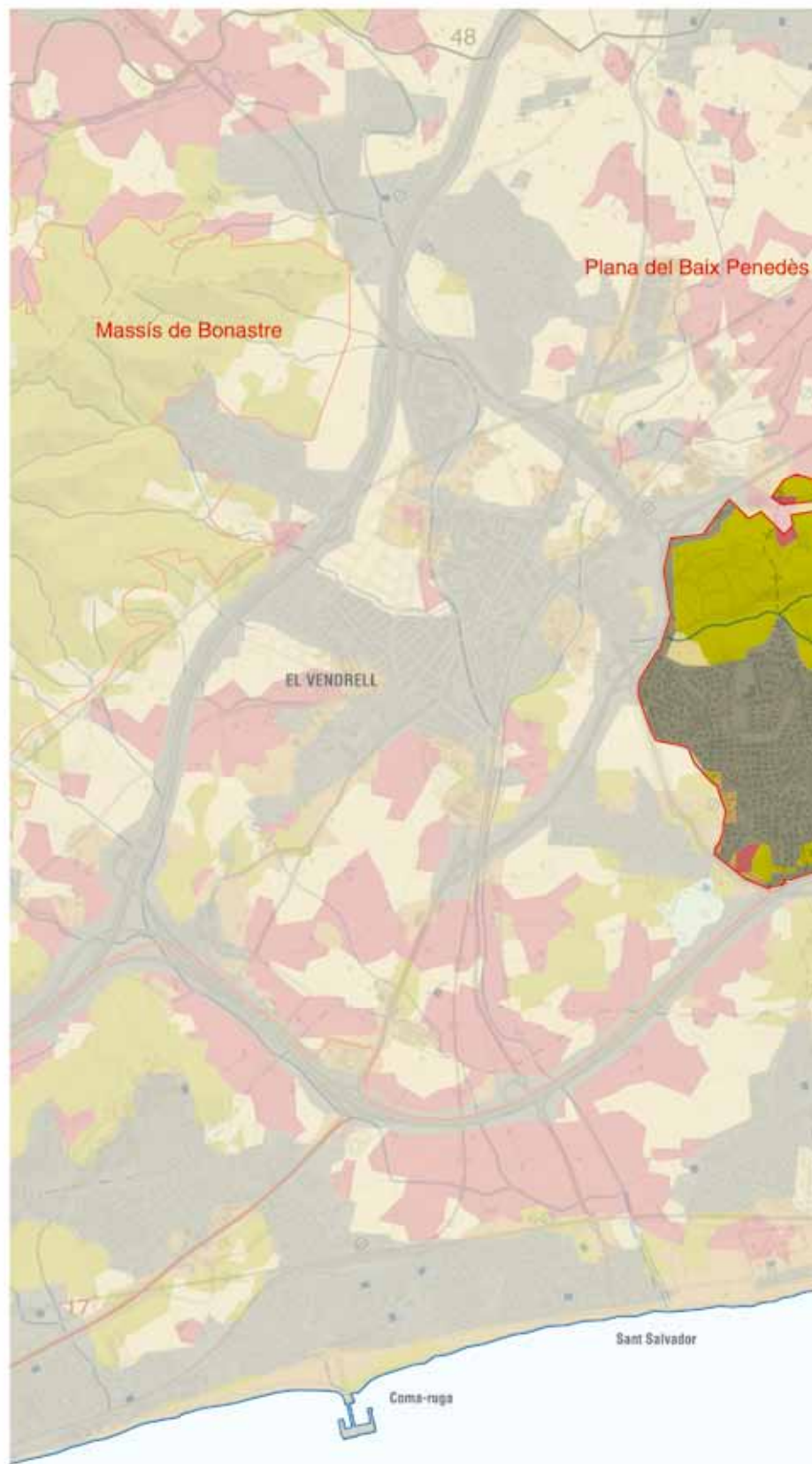
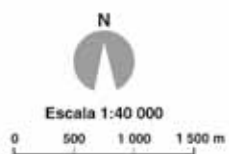
Trets distintius

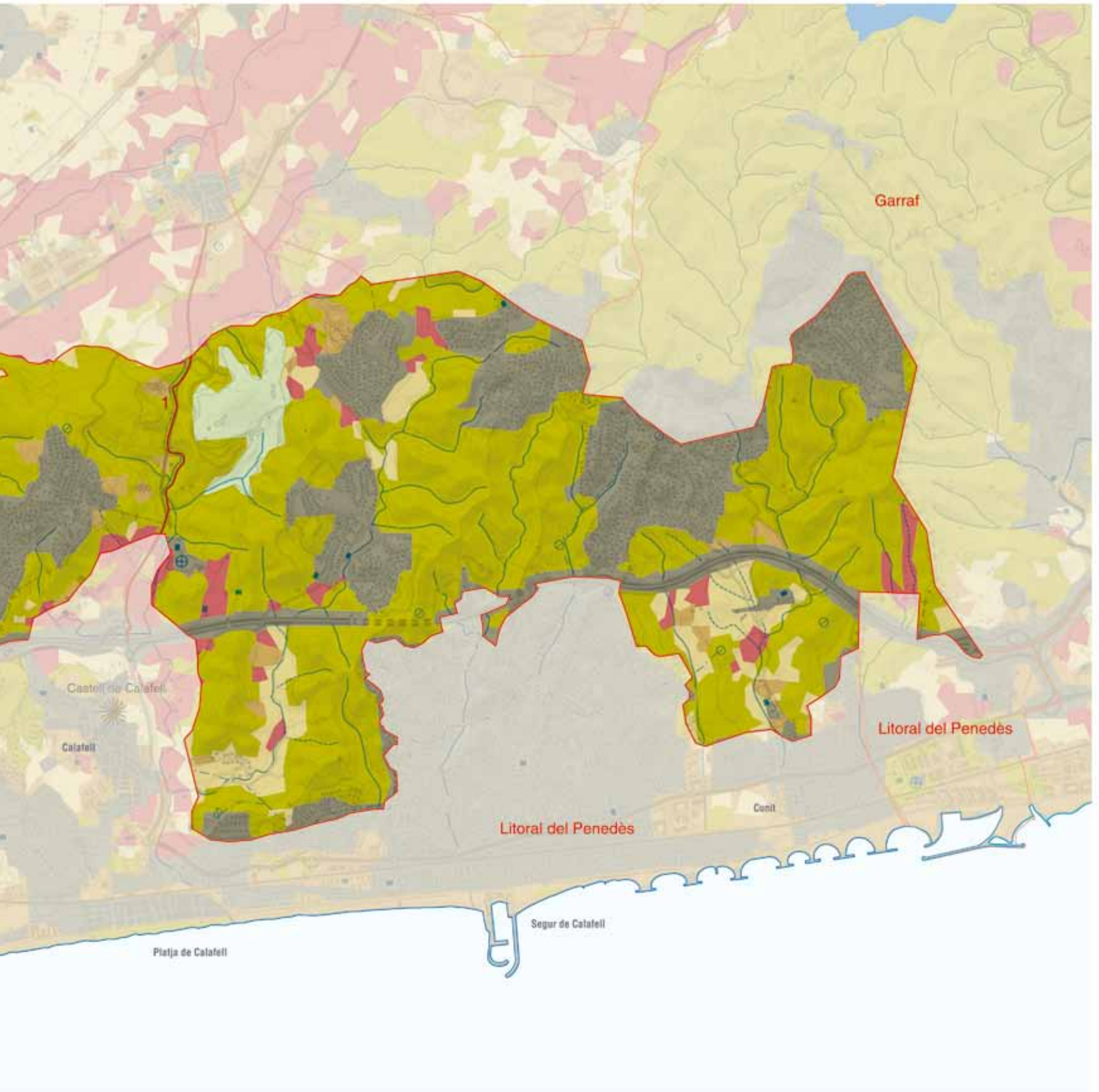
- Serres baixes mediterrànies properes al mar on coexisteix una combinació d'urbanitzacions i de pinedes de pi blanc.
- Cursos d'aigua poc importants i de règim irregular. La riera de Cunit i el torrent de la Cobertera en són els principals.
- La vegetació està formada per màquies i brolles mediterrànies i bosquines de pi blanc.
- Els pocs camps de conreu es localitzen a l'est de la riera de Cunit, a la serra de Sant Antoni, on s'alterna el conreu de la vinya amb els cultius herbacis. Al voltant del torrent de Montpaó, a Calafell, hi ha també camps de vinya, així com al voltant de la urbanització Calafell Parc.

Itinerari motoritzat
1 Calafell - Bellvei

680

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El massís del Garraf es localitza a l'extrem meridional de la Serra-lada Litoral Catalana. Si bé la major part del massís es troba a la comarca homònima, hi ha una franja d'uns 20 km² que penetra dins el Baix Penedès, als municipis del Vendrell, Bellvei, Calafell i Cunit, i que configura una morfologia paisatgística diferenciada tant de l'existent a la primera línia de costa com de la de la plana penedesenca mateixa.

Les muntanyes de l'extrem meridional de Garraf constitueixen una frontera natural que s'interposa entre la plana i el litoral del Penedès. Les modestes altituds assolides, que rarament superen els 200 metres i que tampoc tenen un pendent gaire pronunciat, han facilitat la proliferació d'urbanitzacions arreu de les serres, amb una presència més gran al sector oriental.

El relleu davalla des de llevant cap a ponent. La cota més elevada es localitza a la serra del Mig de Calafell, en el límit de terme amb Castellet i la Gornal, amb 222 metres d'altitud. Per sota d'aquesta cota resten el puig de la Granja (181 m), el Pujal (185 m) i la Talaia (132 m).

Geològicament el Garraf mostra dues parts clarament diferenciades. La meitat est, formada per materials calcaris del Cretaci, que són una continuació de la litologia predominant en el massís del Garraf, i la meitat occidental, formada per argiles del Miocè. Malgrat la discontinuïtat en els materials, la fisiografia i els usos i cobertes del sòl donen lloc a un mateix mosaic paisatgístic a tota la unitat.

No hi ha cap curs d'aigua rellevant que s'origini a les serres occidentals de Garraf, només alguns torrents que col·lecten les escasses precipitacions que s'hi enregistren. Tot i que la major part de l'any els torrents romanen secs, cal tenir en compte que en èpoques de grans avingudes el cabal pot augmentar de forma considerable. Els cursos d'aigua més importants són: la riera de Cunit, que neix al peu del puig de la Mina i segueix un curt traçat perpendicular a la línia de costa, i el torrent de la Cobertera que talla l'extrem occidental de les serres pel mas Canyís.

Les pinedes de pi blanc constitueixen la formació vegetal més estesa (*Pinus halepensis*). Es disposen en mosaic tot ocupant l'espai que han deixat lliure les urbanitzacions. Hi ha tres grans sectors on la vegetació predomina en el paisatge: el turó de l'Avenc, al nord de Cunit, el conjunt format per la serra del Mig i la muntanya del Borrell, per sobre de Segur de Calafell; i el marge esquerre del torrent de Cobertera. Al nord-oest de Segur de Calafell, a l'entorn dels turons del Graó i del Pujal, s'estén una àrea recoberta per brolles calcícoles de romaní. En alguns sectors de calcàries cretàiques es mantenen fragments de la màquia de garric i margalló que hostatgen algun individu de càrritx (*Ampelodesmos mauritanica*).

L'agricultura té molt poca presència en aquestes serres. Els pocs camps de conreu es localitzen a l'est de la riera de Cunit, a la serra de Sant Antoni, on s'alterna el conreu de la vinya amb els cultius

Tot i suposar una excepció en uns paratges molt artificialitzats, la vegetació espontània resta més o menys ben constituïda en alguns punts. A la imatge, detall de la muntanya de Borrell. Observatori del Paisatge

herbacis. Al voltant del torrent de Montpaó, a Calafell, hi ha també camps de vinya, així com al voltant de la urbanització Calafell Parc. L'espai agrícola només es manté en aquells indrets on el pendent ho permet i no han estat de moment urbanitzats.

Evolució històrica del paisatge

En aquest espai existeixen restes prehistòriques localitzades en coves i balmes, com la balma de la Graiera, que data d'uns 22.000 anys d'antiguitat i que acollia una petita comunitat humana que es dedicava a la caça i la pesca; o la cova Foradada, ocupada més tardanament que l'anterior i que va estar habitada fins a l'edat del bronze antic. També es troba una altra cova, la de mas Romeu. La presència d'aquestes coves fa pensar que aquesta zona era una de les òptimes per al desenvolupament humà en aquell moment i testimonien una relació entre els humans i aquest paisatge que prové de diversos mil·lennis enrere.

Més endavant es va ocupar el llogarret de Montpaó, que data del segle XI i va ser habitat fins als anys cinquanta del segle XX. El fet que els poblaments es localitzin en indrets elevats respecte del mar pot ser explicat per motius ambientals, ja que tota la costa estava plena d'aiguamolls i representava una zona insalubre i insegura.

De l'edat mitjana daten bona part dels masos existents al Garraf, com el mas de l'Espasa, el mas Romeu o el mas de la Muga.

Un altre factor important per a l'evolució d'aquesta zona és el desenvolupament de l'economia de la vinya. Cap al 1879 la fil·loxera va aparèixer a les terres del Penedès, fet que va provocar una davallada de l'economia i, consegüentment, una davallada de la població. Tot i això, el sector de la vinya es va recuperar plantant ceps americans que eren immunes a la plaga. Però la vinya va deixar d'ocupar gairebé tot el territori i va donar pas a l'olivera, l'ametller i el garrofer.

Segons estadístiques que proporcionen els índexs de població, es pot intuir una transformació del paisatge pausada fins al segle XVIII, amb una profusa ocupació agrícola fins a l'entrada del segle XX, i amb una recuperació forestal durant la primera meitat del segle XX. És a partir d'aquest moment que es van començar a construir les primeres urbanitzacions, un fenomen que s'ha intensificat durant les dues darreres dècades, especialment a partir de l'arribada dels trens de Rodalies a l'estació de Sant Vicenç de Calders i amb la construcció del tram de l'autopista C-32 Sitges-el Vendrell. La proximitat d'aquest territori a centres urbans importants com Calafell, el Vendrell o Vilanova i la Geltrú, juntament amb la millora de l'accessibilitat comentada anteriorment expliquen la progressiva urbanització de la qual han estat objecte els vessants dels turons.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de les serres occidentals del Garraf està molt antropitzat, tot i que no s'estén fins a la línia de costa, per bé que la influència de la proximitat al mar en la proliferació de les urbanitzacions és evident. El paisatge el constitueix un mosaic d'urbanitzacions, boscos de pins, matollars i restes de conreus de secà.

La vegetació predominant d'aquesta zona muntanyosa són els boscos de pi blanc amb petits claps d'alzinars, i brolles calcícoles de bruc d'hivern i romaní. A les zones més planeres situades a les vores dels torrents de Montpaó i de la Graiera encara es mantenen fragments de conreus de vinya i olivera, i també alguns conreus de garrofers i ametllers, tot i que aquests darrers es troben en franca regressió. Cal destacar que la manca de gestió forestal i l'abandó progressiu de l'agricultura fan augmentar el risc d'incendi a què es veu sotmesa la unitat.

Algunes urbanitzacions són el resultat de la pressió urbanística procedent de les zones planeres properes del Baix Penedès, tant de l'interior com de la línia de costa, en detriment de la vegetació espontània, que ha vist disminuïda la presència tant des d'un punt de vista quantitatiu com qualitatiu.

La urbanització Mas Romeu, és una de les diverses urbanitzacions disperses entre la matriu forestal del Garraf. Observatori del Paisatge

Igualment, els antics corredors biològics que connectaven el Garraf amb la platja, com la riera de Cunit, el torrent de la Casa Nova de Segur o el torrent de la Graiera amb el seu afluent de Montpaó, han estat tallats per l'ampliació dels nuclis de Cunit, el de la platja de Calafell, la construcció de la urbanització de Segur de Calafell i de l'autopista C-32, i consegüentment han perdut elements vegetals singulars, alhora que, en relació amb el paisatge, introduïen àrees diferenciades.

Uns altres usos que es localitzen a la unitat són els serveis, com l'hospital del Vendrell, situat a l'extrem nord-oest de la unitat. Al Club de Golf la Graiera s'ha realitzat una integració paisatgística a microescala amb els tractaments en pedra de les vores dels camins d'accés, les plantacions de plantes autòctones o la conservació d'alguna cabana de pedra seca. També és remarcable la reconversió d'una antiga pedrera en zona d'esbarjo amb gronxadors, graelles, bar, etc.

D'altra banda, les restes històriques i arqueològiques que s'han descobert, tot i ser molt importants des d'una perspectiva patrimonial, estan molt localitzades i descontextualitzades del seu entorn per l'elevat grau d'artificialització del territori. Com s'ha dit, les més antigues són dues coves prehistòriques, la balma de la Graiera i la cova Foradada, però també hi ha altres restes arqueològiques importants, com les del castell de la Muga, el poblament medieval de Montpaó o la torre de la Talaia.

Finalment, cal destacar la presència de les infraestructures viàries. La infraestructura més important, atenent la seva amplada, és l'autopista C-32, que travessa aquest territori d'est a oest, pel sector més meridional. La creació d'accessos per a les urbanitzacions existents en el moment de la seva construcció va comportar un increment dels nivells d'edificació.

L'altra via important és la carretera comarcal TV-2126, que travessa de nord a sud de Bellvei a Calafell i, finalment, tota la resta de vials asfaltats, que són les úniques vies existents per enllaçar les urbanitzacions repartides arreu de l'extrem sud del Garraf.

Algunes activitats presents al Garraf tenen una important incidència visual. A la imatge, explotació d'àrids a Bellvei. Observatori del Paisatge

L'augment de les construccions d'edificis, així com de noves infraestructures viàries, juntament amb els incendis forestals, representen les dinàmiques més importants del paisatge del Garraf.

Expressió artística del paisatge

Com en molts altres indrets del Camp de Tarragona, hi ha poques obres artístiques que hagin representat el paisatge. Hi ha alguns dibuixos, com un del mas de l'Espasa, fet pel pintor de Calafell Josep Rió. Aquest autor, en canvi, sí que utilitza indrets del Garraf amb bones vistes per pintar el nucli urbà de Calafell, amb el castell perfilat dalt del turó.

Les referències literàries són també escasses. És especialment destacat el poema líric *Garraf*, de Ramon Picó i Campanar (1894) escrit en cinc actes i un pròleg, apte per a la representació teatral, el qual d'una banda lloa la intenció del comte Güell (protector de l'escriptor mallorquí) de voler redreçar i donar vida a un territori esquerp i inhòspit i, a la vegada, utilitza al·legòricament topònims, fets històrics i llegendes de la zona per donar nom a personatges clau de la història i referir-hi fets destacats. Igualment conté descripcions molt detallades d'alguns barrancs i caletes, on succeeixen fets rellevants (per exemple, el torrent de l'Infern, l'arenys de Sant Salvador, etc.), fruit del rigorisme, l'autenticació i la pràctica excursionista de l'autor.

684

Entre les descripcions literàries també es pot mencionar aquesta de Manuel Crespo del Grup Surrealista de Madrid, publicat a la revista digital *Salamandra*:

“El mar delimita la zona, que a sus espaldas ve elevarse los acantilados del macizo calcáreo, que la acorralan, alzados hasta la estepa desnuda y duramente erosionada; un paisaje mísero y blanco cuyo perímetro define el horizonte, contrapunteado por algunos pinos retorcidos, plantas aromáticas de aroma juvenil, pitas, lentiscos y palmitos, aferrados a las grietas de un pedregal surcado subterráneamente por arroyos y grutas con estalactitas y estalagmitas, invisibles para quien va por la superficie, pero que se perciben en forma de ecos, la inestabilidad del terreno, los pozos o los silbidos del aire al introducirse en los agujeros de los riscos, asiduamente azotados por vientos que les hacen susurrar mientras, verticales, miran los calveros circundantes. [...]

Me he acostumbrado al Garraf desde mi ventana. Atender, no solo a las cicatrices producidas por las canteras que lo explotan y la especulación inmobiliaria, sino también a la sinuosidad de sus lomas, moteadas por coníferas; a las manadas de gaviotas que hacia él vuelan decididas, guiadas de una resolución instintiva; a las nubes tormentosas cernidas en las cumbres y las estrellas fugaces, que en las noches de verano caen desde el firmamento a su centro; prodigios que se yerguen acometiendo la calma, que imantan porque parecen conducir a alguna revelación, no estática ni extática, sino activa hacia lo no trillado.

Se asciende por una carretera abrupta. Enseguida se dejan atrás los últimos chalets y domésticos jardines. Mientras, los ojos se enredan en la masa marina, cuya óptica se amplía soberbiamente, de manera que desde esa elevación es perceptible una grandiosidad que la vista a ras de orilla escamotea. El mediterráneo es un gran cuerpo durmiente que simula, en la playa, ser amistoso, pero desde el escarpado se aparece como el llamado perenne a la peripecia” (Crespo, 2006).

Valors en el paisatge

Els espais forestals d'aquesta unitat tenen un gran valor ecològic, ja que representen la continuïtat cap al sud del massís del Garraf i actuen com a connectors ecològics entre aquest massís i la plana litoral del Baix Penedès. En aquest sentit hi tenen un paper destacat els torrents.

Els conreus, fa cent anys els protagonistes del paisatge, actualment estan perdent pes i valor productiu. Els paisatges de la vinya i les oliveres, dels garrofers i ametllers, ja només són visibles a les zones més planeres de la unitat, a la vora dels torrents on produeixen un contrast cromàtic destacat en relació amb la resta de la unitat.

Entre els valors històrics, i tal com ja s'ha comentat anteriorment, destaquen la concentració al sector oest del Garraf de tot un conjunt de restes prehistòriques importants que indiquen l'inici del poblament en aquest territori. Es tracta de tres coves, la balma de la Graiera, la cova Foradada i la cova de Mas Romeu, situades al terme municipal de Calafell.

La balma de la Graiera data d'uns 22.000 anys i se sap que es localitzava en una zona de pas, i on els seus habitants es dedicaven a la caça i la pesca. S'hi han trobat importants restes d'ossos treballats i altres peces interessants per conèixer-ne la història.

La cova Foradada es troba situada a la carena de l'Escarnosa. Es tracta d'un aflorament calcari de 5 x 7 m, que deu el nom a un forat fet a la part superior per l'erosió. L'any 1998, els treballs de recerca arqueològica van posar en evidència tres fases d'ocupació durant l'epipaleolític, el neolític i el bronze antic.

La cova de Mas Romeu, situada al vessant nord de la muntanya de Mas Romeu, és de dimensions més petites, d'uns dos metres d'amplada i sis de profunditat, formada per un passadís i una petita cambra. Va ser catalogada com a cova sepulcral eneolítica.

Cap al sector oriental del Garraf, al nord de Cunit, també s'hi ha localitzat una cova, la de l'avenc, on s'han trobat vestigis prehistòrics datats de fa uns 5.700 anys.

Altres valors històrics els formen els poblats medievals, com el llogarret de Montpaó, que data del segle XI, situat al sud de la urbanització de Calafell Parc, i que va ser ocupat fins als anys cinquanta del segle XX. Esdevé un punt estratègic perquè des d'allà es controla part de la vall del torrent de Montpaó.

Al voltant del torrent de Montpaó hi ha un mosaic de conreus que contrasten amb el caràcter eminentment forestal del Garraf. Observatori del Paisatge

La torre de la Talaia, situada més al sud sobre un turonet, tenia la funció de vigilància del litoral; des d'aquí s'avisava, en cas de presència de corsaris, al campaner del poble de Calafell, el qual tocava un senyal d'alerta per a la població. Pel tipus de construcció, es data de començament del segle xv.

Al nord-est de la urbanització de la Franquesa hi ha les restes del castell de la Muga, que es va construir sobre un casalot fortificat datat del segle xi.

Els masos i masies que es troben en aquesta unitat daten del segle xviii en endavant. Alguns d'aquests masos són: el mas de l'Espasa, el mas Romeu (Calafell), el mas del Pla, la masia de Sant Antoni, la Quadra de Vila-seca i el mas Peirot (Cunit), i el mas de la Muga (Bellvei).

Són interessants, també, les barraques de pedra seca, relacionades amb el cultiu de la vinya. La tècnica per a la fabricació d'aquestes barraques es remunta, segons alguns autors, a l'època neolítica, i van arribar a la seva màxima extensió al final del segle xix.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Per les característiques i dimensions d'aquest territori, són poques i curtes les rutes que es poden fer per a l'observació del paisatge. A més, s'ha de tenir en compte que la construcció de la C-32 o de les múltiples urbanitzacions ha comportat la desaparició i/o modificació de la xarxa viària preexistent.

Actualment, la millor manera de contemplar la unitat, mitjançant l'accés motoritzat, és resseguint la TV-2126 de Bellvei a Calafell, que creua la unitat de nord a sud. O bé seguint algun dels camins asfaltats que condueixen a les urbanitzacions, i que amb més o menys encert, les comuniquen entre si.

També es poden fer itineraris a peu per permetre la contemplació més detallada del paisatge. Alguns d'aquests itineraris són:

- Itinerari de Calafell a la cova Foradada. És un traçat dividit en dos parts, una d'inicial, que per un camí asfaltat porta a un segon tram que s'endinsa en el bosc per anar muntanya amunt.

Cal dir que és un itinerari de difícil seguiment, poc concorregut i que la vegetació arbustiva ha anat tapant.

- Itinerari circular de Calafell. Permet, seguint part del recorregut anterior, accedir al mas de l'Espasa i el mas Romeu, accedir al torrent de Montpaó o veure la torre de la Talaia.

Hi ha diversos punts d'observació i gaudi del paisatge, i en destaquen: el turó de l'Avenc, la masia Pla, Montpaó, la cova Foradada, la torre de la Talaia, el mas de l'Espasa i el Pujol.

Possible evolució del paisatge

La dinàmica a què ha estat sotmès el paisatge sembla estancada llevat que hi intervinguin fenòmens exògens.

L'expansió del polígon industrial que limita al nord-oest de la unitat, on es troba el nou hospital del Vendrell, representarà un factor de transformació paisatgística important per aquest sector. En aquesta zona també es contempla la construcció de la variant de l'N-340 al seu pas pel Vendrell, Bellvei, la Gornal i l'Arboç.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

686

- El risc d'incendi és una de les principals amenaces de la unitat atès el nombre d'urbanitzacions que es troben disperses en l'espai forestal.

Oportunitats:

- Tot i la forta pressió humana a què està sotmès el paisatge de la unitat, es mantenen encara espais oberts amb característiques que els fan adients per satisfer les necessitats d'oci i lleure de la població, fet que ha d'afavorir la implementació de mesures per mantenir i preservar aquests espais.
- Paisatge, accessibilitat i tranquil·litat són els principals reclams per a moltes persones que decideixen viure en aquesta zona.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge de muntanya ben gestionat i sense risc d'incendi forestal. Es caracteritza per una muntanya baixa mediterrània, de serres de pendent suau, àmpliament ocupades per urbanitzacions, amb predomini del mosaic forestal de brolles i pinedes de pi blanc en els espais naturals i algunes planes de conreu a les valls.

OQP2

Unes urbanitzacions de qualitat, funcionals com a teixit urbà. Aquestes urbanitzacions, que ocupen nombrosos vessants i carenes amb vistes al mar, actualment no tenen identitat ni estructura urbana definida.

OQP3

Un paisatge dels espais de transició entre l'espai rural i natural i l'espai urbanitzat que faciliti la permeabilitat ecològica i que procuri unes façanes aparents de les urbanitzacions de qualitat, vetllant alhora per minimitzar-hi el risc d'incendi.

OQP4

Uns teixits urbans de ciutat jardí de qualitat, que respectin les espècies vegetals pròpies d'aquest paisatge (ametllers, garrofers, oliveres...).

OQP5

Un patrimoni de restes prehistòriques localitzades en coves o balmes i restes de l'antic poblament medieval al llogarret de Montpaó que estigui ben gestionat i que mantingui les característiques originals dels seus elements. Que en potenciï, alhora, el valor per a ús social i turístic.

Àrees amb valors especials per protegir

- Entorn d'elements patrimonials de les restes prehistòriques localitzades en coves o balmes (muntanya del Borrell) i restes de l'antic poblament medieval al llogarret de Montpaó. Cal mantenir i donar valor a aquests espais, integrant-los en itineraris adequadament senyalitzats per a l'ús social.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals de brolles i pi blanc fragmentades per les grans urbanitzacions, i afectades sovint per incendis forestals. Pels valors ecològics, estètics, i d'ús social s'han de mantenir adequadament aquests espais per mitjà d'una gestió forestal que estigui encaminada a la millora ecològica de les comunitats vegetals i a la reducció del risc d'incendis forestals.
- Ribera de la riera de Cunit. Pels seus valors ecològics, estètics i d'ús social, cal restaurar-la i revalorar-la, impulsant la redacció d'un pla de gestió i ordenació integral d'aquest tram de la riera.
- Miradors paisatgístics del turó de l'Avenc, del Pujal, del Montpaó, de la masia Pla, de la cova Foradada, de la torre de la Talaia i del mas Espasa. Cal mantenir i adequar aquests miradors, ja que ofereixen perspectives panoràmiques excel·lents sobre el paisatge, tant de la unitat mateixa com del litoral i de la plana del Penedès.
- Urbanitzacions que s'entenen de forma dispersa arreu de la unitat i que formen un teixit urbà complex i heterogeni. Cal

millorar la imatge global d'aquestes urbanitzacions (especialment els accessos i les perifèries, però també incidir en la regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions, així com donar prevalença als elements naturals en el conjunt d'aquests teixits a la vegada que integrin valors naturals i espècies vegetals característiques pròpies del lloc en la urbanització de l'espai públic i l'enjardinament de les parcel·les privades). Per altra banda, en els espais perimetrals, a banda de les qüestions estètiques s'ha de complir la normativa de prevenció d'incendis forestals amb la definició i compleció de les corresponents franges de seguretat.

- Sòl urbanitzable que s'estén per diversos sectors de la unitat (la Muntanyeta, Casa Nova de Segur, torrent de la Casa Nova de Segur i el pla de Mar). Cal promoure els creixements compactes d'aquests espais, de manera que segueixin la trama urbana preexistent i que s'integrin estèticament en l'entorn.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Edificis i elements amb alt valor històric o simbòlic com al nucli de Montpaó, la masia del mas de l'Espasa i el casalot de Viola presenten un elevat estat de degradació i caldria realitzar-hi accions de restauració.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Bellvei-Calafell.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees de foment de la gestió

- Massa forestal
- Ribera de la Riera de Cunit
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva
- Camp de golf
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

688

